2021 / 4

REGIO

KISEBBSÉG◆ KULTÚRA◆ POLITIKA◆ TÁRSADALOM

Zsidó cserkészet Szegeden, Miskolcon, Kaposvárott, Pécsett

Oktatás és társadalmi pozíciók

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.5

Zsidó Cserkészet

Fodor Péter*

Az 598. számú Báró Jósika Miklós Cserkészcsapat története[1]

„Minden éjjelen riadót fuj a kürt, ha vész közelíti a tábort.
Ébren őrködünk, fülelünk, virrasztunk tettre készen megvédeni a zászlót.
Cserkész jól vigyáz, nincsen gondja semmi más.
A zászlónk büszkén leng fenn a táborunk felett
Most előre hát a cserkész meg nem áll, előtte van Bi-Pi a cserkészideál."[2]

A cserkészeket a közvélemény a katolikus és protestáns felekezetekhez szokta kötni. Hazánkban ez azzal is összefügg, hogy Teleki Pál miniszterelnök örökös tiszteletbeli főcserkészként az egyik legbefolyásosabb támogatója volt a mozgalomnak, bár titulusa szerint nem vállalt szerepet a belső ügyekben. Ám létrejöttek zsidó cserkészcsapatok is, amelyek jelentős szerepet játszottak a mozgalom életében.[3]

A 18. század végétől már tartósan telepedtek meg izraeliták Szegeden. Számuk egészen a vészkorszak kezdetéig fokozatosan növekedett, 1927-ben már megközelítőleg nyolcezren éltek a városban. Néhány kivételtől eltekintve a neológ irányzathoz tartoztak, az ortodox közösség létszáma mintegy húsz fő volt 1944 előtt.[4]

* A szerző a Csongrádi Információs Központ Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum munkatársa. E-mail: pintea.fodor@gmail.com

1 Köszönet Ábrahám Verának, Bányai Viktóriának, Rideg-Fekete Mártának és Vörös Katának, hogy segítséget nyújtottak a tanulmány elkészítéséhez.

2 *A mánfai cserkésztábor indulója*. Pécs, 1947. Pécsi Zsidó Hitközség Archívuma. (A Bi-Pi rövidítés a cserkészmozgalom megalapítójára, Robert Baden-Powellre utal.)

3 Róbert Péter: Jó munkát, sálom! – Zsidó cserkészet Magyarországon. *Egység*, 2016. június – július. 8–9.

4 *A hitközség története.* https://szzsh4.wixsite.com/szzsh/a-hitkoezseg-toertenete (Letöltés ideje: 2021. szeptember 28.), illetve Ábrahám Vera szóbeli közlése a szegedi zsidó közösség összetételéről.

Még az I. világháború előtt, 1913-ban a felsőkereskedelmi iskolában megalakult a Kakuk csapat, ami, való igaz, nem zsidó cserkészcsapat volt, de bármely felekezetbe tartozó diák bekerülhetett a tagjai közé.[5]

Szeged városában már 1926-ban voltak próbálkozások izraelita vallásúak cserkészcsapatának engedélyeztetésére, de a kérvényt – hiányosságai miatt – a kerületi vezetés elutasította, s a hivatalos engedélyt csak évek múlva kapták meg. Ettől függetlenül tartottak összejöveteleket, s Löw Lipót csapatnak nevezték magukat.[6]

Szerencsére több tucat írásos emlék maradt fenn, amelyekből képet kaphatunk a mintegy két évtizedig fennállt csapat életéről.

1928 őszéről fennmaradt egy jelentés, ebből megtudhatjuk, hogy kik voltak azok a fiatalok, akik részt vettek a csapat szervezésében.[7] 1928. november 22-én újra kérvényt nyújtott be a szervezőbizottság, melynek a szegedi zsidó közélet prominensei is tagjai voltak. 1929 nyarán – bár a hivatalos elismerés még hiányzott – ott voltak a 921-es újpesti cserkészcsapattal közös pétfürdői, Várpalota melletti táborban, ahol a szokásos cserkésztevékenységeken túl egy gazdaságban kiütött tűz oltásában is részt vettek.[8]

Erről a táborról a szegedi zsidó hitközség éves jelentésében olvashatunk:

> „…a cserkészcsapat igazolást kért a cserkészszövetségtől, melynek küldötte június 14-én tartott szemlét a csapat fölött, s ennek teljesítményéről elismerően nyilatkozott. A hitközség támogatásával az újpesti zsidó cserkészcsapat igazgatása alatt táborozott…"[9]

Az újpestiekkel való kapcsolatot egy 1930. március 20-i levél is tanúsítja, melyben a szegediek kérik őket a náluk maradt tárgyak visszaszolgáltatására:

> „A szegedi zsidó cserkészek az Önök csapatával együtt táboroztak az elmúlt nyáron és Reich László úr nálunk lévő elismervényének tanúsága szerint cserkészeinknek az alább felsorolt dolgai maradtak Önöknél, amelyeknek haladéktalan idejuttatását ígérték, de ez több mint egy fél év óta nem vált valóra…"[10]

A gyakorlatilag már 1926-ban megalakult szegedi – később az 598. számú báró Jósika Miklós nevet viselő – cserkészcsapatot a Magyar Cserkész Szövetség

[5] Kápolnai József: *A magyar cserkészet krónikája*. 1. kötet. Kolozsvár, 1935. OSZK Kézirattár.

[6] Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 151.

[7] *Jelentés az első szervezésben résztvevő cserkészekről – Frenkel Jenő rabbi*. Szeged, 1928. november 19. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[8] *A cserkészcsapat vezetőjének levele a szervező bizottságnak*. 1930. február 9. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[9] *A zsidó hitközség 1929. évi jelentése*. Szeged, 1930. 8. fejezet.

[10] *A szegedi zsidó cserkészcsapat jegyzőjének levele az újpesti, 921. számú Venetianer cserkészcsapatnak*. Szeged, 1930. március 20. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

1932-ben vette fel hivatalosan a tagjai sorába.[11] A névválasztásnak egyszerű magyarázata lehet: Szegeden az új zsinagóga a Jósika utcában található.

A megalakulás nem ment simán, az országos szövetségnek igazolnia kellett a csapatot, ami 1930 januárjában még meghiúsult:

> „…a Magyar Cserkészszövetség orsz. Intéző Bizottsága f. évi jan. hó 15-i ülésén tárgyalta a hitközség által létesíteni kívánt cserkészcsapat igazolását. Az orsz. Intéző Bizottság a cserkészcsapatot nem igazolta…"[12]

Ekkor a szegedi cserkészkerület elnöke, vitéz Máriaföldy Márton még az országos trendekkel is szembement, elutasításában pedig kifejtette, hogy a cserkészmozgalom csakis keresztény szellemben működhet, s nem érdekelte az sem, hogy más kerületekben már igazoltak zsidó cserkészcsapatokat, elég csak a pesti, budai, újpesti, debreceni és kaposvári csapatot említeni.[13]

Ám közben is történtek a csapat életében fontos események, tudniillik 1931 áprilisában újjászervezték a közösséget. Erről dr. Biedl Samu, a hitközség elnöke írt a Magyar Cserkészszövetség V. Kerülete Elnökségének egy levelet, melyből többek között a hitközség és a cserkészcsapat akkori tisztségviselőinek és a cserkészcsapat alapító tagjainak nevét is megtudhatjuk:

> „…A csapatparancsnokságának teendőit Löwy Emil középiskolai hittanár, tartalékos hadnagy végzi Hoffmann Pál terménykereskedő, leventeoktató, volt cserkésszel együtt. Az őrsök vezetői: dr. Gyárfás Zoltán ügyvédjelölt és Gosztonyi Pál joghallgató tisztjelöltek. A csapat tagjai: Adler László, Ferenczi László, Gábor György, Gábor Miklós, Kelemen Pál, Kertész Ernő, Körösi István, Lantos György, Ligeti Ferenc, Lusteiner Gyula, Moskovitz Imre, Pilis Pál, Révész Miklós, Robicsek László, Róth Sándor, Weisz Pál."[14]

Más dokumentumból is ismerjük a csapat tagjait, például egy 1931. október 15-i iratból, mely a *Jelentés az első szervezésben résztvevő cserkészekről* címet viseli.[15]

A korszak egyik jellegzetes mozgalmából, a leventemozgalomból sem maradhattak ki a zsidó cserkész ifjak. 1932-ben például a cserkésztagságból toborzott

[11] Serfőző Lajos (szerk.): *Szeged története 4*. 1919–1944. Szeged, 1994. 613.; *A Szegedi Izraelita Hitközség 1932. évi jelentése*. Szeged, 1933. 19.

[12] *A Szegedi Cserkészkerület Elnökségének levele a Szegedi Zsidó Hitközség Tekintetes Elnökségének*. Szeged, 1930. január 30. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[13] *A cserkészcsapat vezetőjének levele a szervező bizottságnak*. 1930. február 9. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[14] *Dr. Biedl Samu szegedi hitközségi elnök levele a Magyar Cserkészszövetség V. Kerülete tekintetes Elnökségének*. Szeged, 1931. április 7. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[15] *Jelentés az első szervezésben résztvevő cserkészekről*. Szeged, 1931. október 15. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ Cserkész Könyvtár- és Levéltár.

1. kép: *A szatymazi tábor 1939–1940*

leventelétszám korlátozását kérték – húsz főben maximalizálva –, hogy teljes szakértelmű cserkészek végezhessék a különféle feladatokat a csapaton belül.[16]

A szegediek részt vettek az 1933-as gödöllői világdzsemborin is; az *Egyenlőség* című folyóirat 1933. évi 41. számában sorolja fel a találkozón részt vevő zsidó cserkészcsapatokat, köztük a szegedit is, amelynek tagjai között ott volt a II. világháború utáni csapatvezető, a későbbi hitközségi elnökhelyettes, Pollák László is.[17]

Magától értetődően a csapat részt vett a szegedi zsidó közélet rendezvényein is: többek között a zsidó temetőben létesített hősök emlékművének 1933. október 29-i avatásán dr. Gyárfás Zoltán vezetésével, aki a csapat nevében helyezett el koszorút.[18]

A vallási nevelés részeként a hitközségi élet más területén is megjelentek a csapat tagjai. Így ír erről Vidor Pál a *Múlt és Jövő* című lapban:

> „A zsidó cserkészek nem csak azért zsidók, mert zsidónak születtek. Tudatosan büszkén vallják magukat zsidóknak önmaguk és az egész világ előtt… Amerre járnak, amerre táboroznak erdők, pagonyok mélyén, mindenütt oltárokat emelnek, mindenütt imádkoznak…(…)…Egész évi munkájukban csapat-összejöveteleiken, őrs- és rajüléseiken is végeznek zsidó munkát: foglalkoznak a zsidóság történetével, a nagyvilágon szétszórt zsidóság helyzetével, a szentföldi munkával, a hazai törekvésekkel. Ez a munka nem ötletszerű, hanem rendszeres, közös szabályzat alapján történik a különböző zsidó

[16] *Az 598. számú Báró Jósika Miklós Cserkészcsapat iratai. Dr. Gyárfás Zoltán levele a Magyar Cserkészszövetség Tiszti Testületének*. 1932. november 9. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ Cserkész Könyvtár- és Levéltár.

[17] Gombocz Eszter: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás újjáépítésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio,* 2019/2. 105–126.; Pollák László: Hajóval a bori rézbányába. *Szombat on-line,* 2009. aug. 18. https://www.szombat.org/politika/3875-hajoval-a-bori-rezbanyaba (Letöltés ideje: 2021. február 13.)

[18] *Szegedi Napló* 1933. október 31. 5–7., *A szegedi zsidó hitközség 1933. évi jelentése*. Szeged, 1934. 15.

csapatokban". Vidor példaként épp a szegedi zsidó cserkészeket említi, akik a zsinagóga képzett idegenvezetői.[19]

Természetes volt ekkoriban, hogy a zsidó népiskola tanulói közül nagy számban kerültek a cserkészcsapatba. Az 1935–1936-os tanévben többek között 3–4. osztályos fiúkat szerveztek be a farkaskölyökfalkába. Álláspontjuk szerint:

„…a cserkészet az ifjúság lelkét e fejlődési fokon gazdagítja, közismert előkelő hely, melyet a cserkészet az ifjúságot nevelő tényezők között világszerte elfoglal."[20]

A nagy gazdasági világválság az élet minden területén éreztette hatását hazánkban is. Dr. Gyárfás Zoltán, a cserkészcsapat parancsnoka a téli összejövetelek esetleges elmaradásával is számolt 1933. december 25-én írott levelében, mivel a helyiség fűtése is komoly anyagi terhet jelentett a csapat vezetőségének. A következőket írta a hitközség jótékonysági bizottságának:

„…Otthonhelyiségünkben további összejövetelt tartani a kegyetlen hideg időjárás következtében kérésünk nem várt megtagadása esetén nem bírnánk. Eddig is csak úgy volt ez lehetséges, hogy pár pengőt kitevő, megtakarított pénzünkön tüzifát vásároltunk, majd a tehetősebb fiúk hoztak magukkal néhány darab fát, ami azonban nem elegendő. Már eddig is több megbetegedés fordult elő, a szülők nagy része nem hajlandó gyermekét az összejövetelekre elengedni, ami az elméleti oktatásra legalkalmasabb téli idő elvesztését, de egyszersmind az eddigi eredmények lerontását jelentené.
Tiszteletteljes kérelmem sürgős elintézését kérve maradok a tekintetes Jótékonysági Bizottságnak
Cserkésztisztelettel
Dr. Gyárfás Zoltán"[21]
A szükséges három köbméter fát kiutalták a hitközség terhére.

A háborús készülődés közepette nem volt lehetőség minden évben táborozásra. A hitközség 1938. évi jelentésében olvashatjuk, hogy a cserkészcsapat nem volt táborozáson, erejét belső szervezésre s hatékony kiképzésre fordította. A csapat létszáma a farkaskölykökkel együtt száz fő, parancsnokuk dr. Gyárfás Zoltán ügyvéd. Az iskolai értesítőből azt is megtudhatjuk, hogy a falkaparancsnok ekkor Gábor

[19] Vidor Pál: *Zsidó cserkészek*. Múlt és Jövő, 1934. 249.

[20] *A Szegedi Zsidó Népiskola értesítője az 1935–36. tanévről*. Közzéteszi: a tantestület. Szeged, 1936.

[21] *Kérelme dr. Gyárfás Zoltán ügyvédjelölt szegedi /Hétvezér u. 19. sz./ lakosnak, mint az 598. sz. Báró Jósika Miklós cserkészcsapat parancsnokának*. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

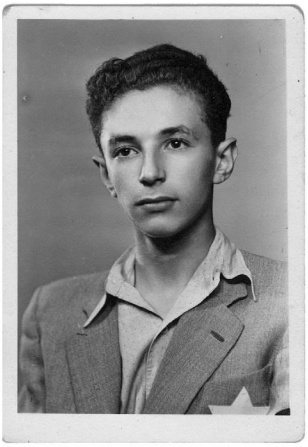

1. kép: *Rábai Imre 1944 április, Szeged*

Miklós (1918–2018, később farmakológus, a Szegedi Tudományegyetem docense) volt.[22]

Több visszaemlékezés is felidézi ezt a korszakot. Rábai Imre így emlékszik vissza ezekre az évekre:

„Szegeden működött egy zsidó cserkészcsapat. Egy Miskolcról származó szegedi egyetemi hallgató, Ágoston Gyuri akkoriban került a csapatunkhoz, amikor én még 13 éves lehettem. Nagy lendületet adott a csapatnak. Sok ötlete volt, és a többi, nálunk egy-két évvel idősebb cserkészvezetővel együtt nagyon sokat tettek azért, hogy ne legyen hátrányunk. Mindent meg tudtak szervezni. Mindig volt valaki, aki a szervezést vállalta. Érdekesen állították össze a programokat, hogy ne érezzük kikközösítettnek magunkat. Igazi cserkészcsapat volt, még cserkészjelvényünk is volt. Ezek a fiatal vezetők, akkor 20-22 évesek, nagyon komoly dolgot csináltak. Köztük volt két későbbi neves színész és rendező. Az egyik Horvai István, akkor Hoffmann Pista, a másik pedig Rozsos István, akkor Róth Pista. Volt egy önképzőkörünk, amelyben irodalmi előadások és színházi előadások voltak, ehhez nyilvánvalóan az ő megszállottságuk kellett. Az egyikből nagy rendező, a másikból nagy színész lett…"[23]

Meglepő mozzanatok is dokumentálhatóak a huszonkét év alatt. 1940. június 23-án például az egyik hitközségi tag panaszt tett Gyárfás Zoltán csapatparancsnoknál arra vonatkozóan, hogy a cserkészifjak egy része nem jelent meg azon az istentiszteleten, melyet a Kormányzó Úr Őfőméltósága 72. születésnapjának alkalmából tartottak, s ez szöges ellentétben áll a hazafias és a vallásos neveléssel. Ez az esemény is jelzi, hogy zsidó honfitársaink egy része mennyire asszimilálódott a többségi keresztény, magyar társadalomba.[24]

Ahogy egyre nagyobb valószínűséggel közeledett a háborúba való sodródása hazánknak, a zsidó cserkészcsapatok közelgő betiltásának előjelei is megmutatkoztak. A szegedi cserkészkerület ügyvezető elnöke a következő levelet küldte a csapat parancsnokságának:

[22] *A Szegedi Izraelita Hitközség 1938. évi jelentése*. Szeged, 1939, *A Szegedi Zsidó Népiskola értesítője az 1938–39. tanévről*. Közzéteszi: Székely Alfréd igazgató. Szeged, 1939. 8., https://hu.wikipedia.org/wiki/Gábor_Miklós_(farmakológus) (Letöltés ideje: 2021. február 10); Ábrahám Vera szóbeli közlése Gábor Miklósról.

[23] Rábai Imre: Jelképes élet. *Remény*, 2008/2. 45. skk.

[24] *Tekintetes dr. Gyárfás Zoltán ügyvéd úrnak címzett levél*. Szeged, 1940. június 23. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

„A magyar cserkészet mai helyzete a zsidó cserkészet végleges rendezését követeli tőlünk. Addig is, amíg az OIB e kérdésben dönt[,] a kerületek elnökei utasítsák a zsidó csapatokat, hogy a munkaév kezdetén újoncokat már ne vegyenek fel. Új igazolványokat már ne állítsanak ki."[25]

A cserkészcsapatok működéséhez elengedhetetlen volt az anyagi feltételek előteremtése és a helyiség biztosítása mellett a tárgyi eszközök is. Óriási szerencse, hogy egy 1940. november 10-i, Pollák László megbízott csapatparancsnok – aki a szegedi hitközség elnökhelyettese is volt a II. világháború után – által összeállított tárgyleltár épségben megmaradt.[26]

A csapatot elnökként ekkor dr. Pap Róbert hitközségi elnök felügyelte, a parancsnok pedig a már említett dr. Gyárfás Zoltán volt.[27]

Sajnos az antiszemitizmus további térnyerése (nevezhetjük jogtiprásnak is) miatt a zsidó cserkészcsapatokat a következő évben kizárták a szövetségből. Erről a következőképpen kapott tájékoztatást a báró Jósika Miklós cserkészcsapat:

„…A zsidó csapatszervező tagok, illetőleg cserkészcsapatok a Magyar Cserkészszövetség a M. kir. Belügyminiszter által 255.396 /1941/ VII. a. BM. sz. alatt láttamozott alapszabályai 8. paragrafusa a /1., illetőleg a/ 7. feltételeinek nem felelnek meg. Ennélfogva a zsidó szervezőtagok csapatszervező és fenntartó tevékenységet nem folytathatnak és ilyen irányú működésüket abba kell hagyniok…"[28]

A cserkészifjúság tagjainak további vallásos nevelése és a hitéleti szellem fejlesztése is komoly dilemmákat okozott a hitközségen belül. Erről ízelítőt kaphatunk a cserkészcsapat szervezőbizottságának elnöke által dr. Gyárfás Zoltánnak, a cserkészcsapat parancsnokának írott levélből:

„…Mint a hitközségi cserkészcsapat szervező bizottságának elnöke a mai rendkívüli időkben feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a cserkészcsapat működését további intézkedésemig szüneteltesse és a csapat tagjai a vallásos nevelés és a hitéleti szellemi fejlesztése iránti tevékenységüket az ifjúsági körben fejtsék ki, ahol dr. Frenkel Jenő rabbi úr személyes vezetése és ellenőrzése minden garanciát megadja a hitközség

[25] *A Magyar Cserkészszövetség V. Kerülete ügyvezető elnökének levele az 598. sz. Cserkészcsapat tek. parancsnokságának*. Szeged, 1940. szeptember 13. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[26] *Pollák László megbízott csapatparancsnok által összeállított tárgyleltár a szertárban elhelyezett felszerelési tárgyakról*. 1940. november 10. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[27] *Omike sajtócsoportjának címzett dokumentum a zsidó hitközség tisztségviselőiről*. Szeged, 1940. október 27. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[28] *Kivonat a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottsága Budapesten 1941. évi november hó 15-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből*. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma

vezetőségének ahhoz, hogy a csapat tagjainak működése olyan lesz, amely nemzeti, vallásos és iskolai ellenőrzési szempontból minden bírálatot kiáll.
Amidőn Nagyságodat erről értesítem, és arra kérem, hogy a csapat ingóinak leltárát felvenni, azt a hitközség képviseletében kellő módon megőrzésre dr. Frenkel Jenő rabbi úrnak a hitközségi iroda közbenjöttével átadni, illetve a megőrzés módjára nézve nekem mielőbb javaslatot tenni szíveskedjék…"[29]

A Magyar Cserkészszövetség nem kívánt beleszólni abba, hogy a csapat megszűnésével a tulajdonukat képező ingóságokkal mit kezdenek:

„…a kezelésben lévő és cserkészcélokat szolgáló vagyon felhasználására vonatkozó határozathozatalban résztvenni s abba belefolyni nem kívánunk."[30]

A cserkészcsapat ingóságait továbbra is használhatták a helyi zsidó ifjúsági szervezetek, amiről egy jelentés is beszámol:

„Az 1941. december hó 16. napján megküldött jelentésemben foglaltak kiegészítéseképpen van szerencsém közölni, hogy a Szegedi Izr. Hitközség által fenntartott és a 3129/1941. sz. véghatározattal feloszlatott 598. sz. Báró Jósika Miklós cserkészcsapat használatában volt és a Hitközség tulajdonát képező vagyontárgyakat illetően a Szervező Testület, – tekintettel arra, hogy ezen vagyontárgyak a múltban is az egyetemes szegedi zsidó ifjúság céljait szolgálták és a cserkészcsapaton kívül a Hitközség egyéb ifjúsági egyesületei is használták, – akként intézkedett,

3. kép: *A cserkészcsapat nagy része illegalitásban 1940 után*

[29] *A hitközségi csapat szervezőbizottsága elnökének levele dr. Gyárfás Zoltán úrnak, mint a Br. Jósika cserkészcsapat Parancsnokának 1941. november 26-án.* Szeged. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[30] *Dr. Márkus Miklós országos gazdasági és pénzügyi vezető és Éry Emil országos ügyvezető elnök levele dr. Pap Róbertnek, az 598. számú szegedi cserkészcsapat szervezőtestületi elnökének.* Budapest, 1941. november 29. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

hogy ezen vagyontárgyakat a jövőben kizárólag ezen egyéb ifjúsági egyesületek fogják használni."[31]

Dr. Pap Róbert (1874–1947) ügyvéd a hitközség részéről ugyanezen a napon írott levelében kifejti a cserkészkerületi elnökségnek, hogy a csapat tagjainak igazolványait, valamint a csapat pecsétjét 15 napon belül visszajuttatja. Ám Pap azt is megjegyzi, hogy a csapatigazolási okmányt nem tudják visszajuttatni, mivel a cserkészotthon használata során – mivel az egymást váltó menekült és ínséges csoportok folyamatosan használták – ez az irat eltűnt.[32]

A tragikus 1944–1945 után Szegeden még újjá tudott alakulni a cserkészcsapat a korábbi megbízott parancsnok, Pollák László vezetésével, sőt, a hitközség még a Margit utca 24. szám alatti épületet is a rendelkezésükre bocsátotta, ahol Kolin Miklós és felesége volt a házmester.[33]

A hitközség vezetősége is figyelemmel kísérte a csapat működését, erre példa egy 1946-os dokumentum, amiben megemlítik, hogy a csapat vezetésében a felekezetet elhagyók is részt vesznek, valamint leszögezik, hogy a csapat parancsnoka kizárólag a hitközség elnökének és a szervezőtestület elnökének beleegyezésével jelölthető.[34]

A közösségi élet és az összetartozás élménye talán valamennyire segítette a sebek gyógyulását. Dr. Pap Róbert 1946-os visszaemlékezésében a másfél évtizeddel korábbi megalakulás mellett reménykedett a szegedi zsidó cserkészélet újjáalakulásában, s aktív tevékenységében is:

„Tizenhat évvel ezelőtt néhány lelkes zsidó fiú összeállott, hogy cserkészcsapatot szervezzen. A csapat működését nem akarták engedélyezni, de nagy nehézségek és hosszú küzdelmek után, – mikorra már a néhány fiúból komoly csapat lett, – sikerült 1932-ben a csapat igazolását megszerezni. Így a leigazolt 598. Br. Jósika Miklós cserkészcsapat azóta, a fasiszta rendeletek életbelépéséig működött, és munkájával elért eredményeivel felhívta magára nemcsak a szegedi zsidóság, hanem az egész cserkészkerület figyelmét. Résztvettünk a Gödöllői világ-jamboreen, számos más táboron, valamint a szegedi zsidó ifjúság kultúréletében.

Most, amikor a kényszerszünet után újra nekikezdünk a cserkészmunkának, köszönetet mondunk a választmány tagjainak, hogy hozzájárultak a szeptember 16-i választmányi ülésen a cserkészcsapat támogatásához, és otthonunkat nekünk visszaadták. Csapatunk, mely mindig a szegedi zsidó ifjúság legkedveltebb otthona volt, a jövőben is azt a nevelést és szórakozási lehetőséget akarja jelenteni, amelyet a múltban jelentett.

[31] *1941. december 16-i jelentés kiegészítése.* Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[32] *Dr. Pap Róbert levele a Magyar Cserkészkerület Elnökségének.* 1941. december 16. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[33] Pollák, 2009.; *139/1946. számú irat.* Szeged, 1946. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[34] *154/1946. számú irat.* Szeged, 1946. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Természetesen munkánkat sikeresen csak úgy végezhetjük, ha a választmány jóindulatú támogatását a jövőben is élvezni fogjuk.
Legközelebbi célunk: résztvenni a jövő évi Párisi világ-jamboreen, ahol lehetősége nyílik a zsidó fiatalságnak arra, hogy megismerkedjék távoli országrészek fiaival, barátokat szerezzen magának, ami ma nekünk mindennél fontosabb.
Most még ugyan kevesen vagyunk, de ez a néhány lelkes ifjú rövid idő alatt a régi létszámra fog emelkedni, és ígérjük a farkaskölyök és cserkészköszöntéssel, hogy
»Megtesszük, ami tőlünk telik!«
Jó munkát!
A parancsnokság"[35]

A háború utáni korszak üde színfoltja volt a csapat közös táborozása a pécsi 615. számú Ámosz cserkészcsapattal a Mecsek hegységben fekvő Mánfa községben, 1947-ben. A tábor – melynek parancsnoka dr. Dénes György, parancsnokhelyettese dr. Ruttkai Pál volt – előkészítését már májusban elkezdték, a pécsiek többek között értekezletet tartottak a táborban résztvevő diákok szüleinek június 8-án. A szegediek részéről Pollák László csapatvezető állt levelezésben a pécsiekkel az előkészületeket illetően, s 140 forintban állapították meg a fejenkénti költséget, napi ötszöri étkezéssel számolva. Lehetőség volt arra, hogy a gyerekek közül annak, aki természetben akart hozzájárulni az ellátáshoz, annyival kevesebbet kellett fizetnie. Természetesen a helyi erdőigazgatóság engedélyére is szükség volt a július 1. és július 15. közötti területfoglaláshoz, amely az erdő védelmében igen szigorú szabályok szerint történhetett meg; említhetjük itt a fagyűjtés vagy főleg a tűzgyújtás szabályait. A végleges időpont július 6–20 lett. A gyerekek és a csapatvezetők további biztonságát szolgálta, hogy Pollák László felajánlotta a pécsieknek: az egyik gyerek orvos szülője is eljönne a táborba. A pécsiek pedig azt kérték tőle, hogy a tábor kezdete előtt három nappal az egyik csapatvezető mindenféleképpen jöjjön el felmérni a terepet, egyeztetni a napirendet, programot, étrendet s más tényezőket. A komoly előkészületek után – melyek során magától értetődően minden nap programját órára lebontva előre rögzítették– a tábor sikeres volt, köszönhetően több állami intézménynek, élelmiszeripari üzemnek, sőt magánszemélyeknek is.[36]

Sajnálatos módon a következő évben az úttörőmozgalommal való kényszerű egyesülés hasonlóan traumatikusan hatott, mint az 1941-es cserkésztörvénnyel is ellentétes kizárás. Hozzátehetjük, hogy a háború után és a kommunista diktatúra elől nyugatra menekültek megalapították a Külföldi Magyar Cserkészszövetséget.[37]

[35] *Dr. Pap Róbert iratai. 598. Br. Jósika Miklós cserkészcsapat. T. mint szervező testületünk tagjának*. Szeged, 1946. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

[36] *A mánfai cserkésztábor levelezése, dokumentációja*. Pécs, 1947. Pécsi Zsidó Hitközség Archívuma.

[37] Bányai Viktória – Gombocz Eszter: Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után, 1945–48. *Új Pedagógiai Szemle*, 2015/7–8. 57–76.; https://hu.wikipedia.org/wiki/

Az 598. számú Báró Jósika Miklós Cserkészcsapat a történelem viharainak következtében alig húsz évig állt fenn. Amilyen nehéz volt a csapat megalakulásának engedélyeztetése, annál nagyobb aktivitással működött a korlátozások 1940-es kezdetéig, majd a vészkorszak után néhány évvel bekövetkező megszűnéséig. Két évtizedes működése, munkája elismerést vívott ki nemcsak Szeged zsidóságának, hanem a cserkészkerület vezetőségének körében is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FORRÁSOK:

139/1946. számú irat. Szeged, 1946. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

154/1946. számú irat. Szeged, 1946. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

1941. december 16-i jelentés kiegészítése. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

A cserkészcsapat vezetőjének levele a szervező bizottságnak. 1930. február 9. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

A hitközségi csapat szervezőbizottsága elnökének levele dr. Gyárfás Zoltán úrnak, mint a Br. Jósika cserkészcsapat Parancsnokának 1941. november 26-án. Szeged. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

A Magyar Cserkészszövetség V. Kerülete ügyvezető elnökének levele az 598. sz. Cserkészcsapat tek. parancsnokságának. Szeged, 1940. szeptember 13. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

A mánfai cserkésztábor indulója. Pécs, 1947. Pécsi Zsidó Hitközség Archívuma.

A mánfai cserkésztábor levelezése, dokumentációja. Pécs, 1947. Pécsi Zsidó Hitközség Archívuma.

A Szegedi Cserkészkerület Elnökségének levele a Szegedi Zsidó Hitközség Tekintetes Elnökségének. Szeged, 1930. január 30. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

A Szegedi Izraelita Hitközség 1938. évi jelentése. Szeged, 1939.

A Szegedi Izraelita Hitközség 1932. évi jelentése. Szeged, 1933.

A szegedi zsidó cserkészcsapat jegyzőjének levele az újpesti, 921. számú Venetianer cserkészcsapatnak. Szeged, 1930. március 20. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

A szegedi zsidó hitközség 1933. évi jelentése. Szeged, 1934.

A Szegedi Zsidó Népiskola értesítője az 1935–36. tanévről. Közzéteszi: a tantestület. Szeged, 1936.

Külföldi_Magyar_Cserkészszövetség (Letöltés ideje: 2020. december 29.)

A Szegedi Zsidó Népiskola értesítője az 1938–39. tanévről. Közzéteszi: Székely Alfréd igazgató. Szeged, 1939. 8.

A zsidó hitközség 1929. évi jelentése. Szeged, 1930.

Az 598. számú Báró Jósika Miklós Cserkészcsapat iratai. Dr. Gyárfás Zoltán levele a Magyar Cserkészszövetség Tiszti Testületének. 1932. november 9. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ Cserkész Könyvtár- és Levéltár.

Az 598. számú Báró Jósika Miklós Cserkészcsapat iratai. Tábormegszálló jelentés. Szeged, 1934. július 30. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ Cserkész Könyvtár- és Levéltár.

Dr. Biedl Samu szegedi hitközségi elnök levele a Magyar Cserkészszövetség V. Kerülete tekintetes Elnökségének. Szeged, 1931. április 7. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Dr. Márkus Miklós országos gazdasági és pénzügyi vezető és Éry Emil országos ügyvezető elnök levele dr. Pap Róbertnek, az 598. számú szegedi cserkészcsapat szervezőtestületi elnökének. Budapest, 1941. november 29. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Dr. Pap Róbert iratai. 598. Br. Jósika Miklós cserkészcsapat. T. mint szervező testületünk tagjának. Szeged, 1946. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Jelentés az első szervezésben résztvevő cserkészekről – Frenkel Jenő rabbi. Szeged, 1928. november 19. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Jelentés az első szervezésben résztvevő cserkészekről. Szeged, 1931. október 15. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ Cserkész Könyvtár- és Levéltár.

Kápolnai József: *A magyar cserkészet krónikája.* 1. kötet. Kolozsvár, 1935. OSZK Kézirattár.

Kérelme dr. Gyárfás Zoltán ügyvédjelölt szegedi /Hétvezér u. 19. sz./ lakosnak, mint az 598. sz. Báró Jósika Miklós cserkészcsapat parancsnokának. 1933. december 25. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Kivonat a Magyar Cserkészszövetség Országos Intézőbizottsága Budapesten 1941. évi november hó 15-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Omike sajtócsoportjának címzett dokumentum a zsidó hitközség tisztségviselőiről. Szeged, 1940. október 27. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Pollák László megbízott csapatparancsnok által összeállított tárgyleltár a szertárban elhelyezett felszerelési tárgyakról. 1940. november 10. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

Szegedi Napló 1933. október 31. 5–7.

Tekintetes dr. Gyárfás Zoltán ügyvéd úrnak címzett levél. Szeged, 1940. június 23. Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma.

SZAKIRODALOM

Bányai Viktória – Gombocz Eszter: Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után, 1945-48. *Új Pedagógiai Szemle*, 2015/7–8. 57–76.

Gombocz Eszter: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás újjáépítésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio,* 2019/2. 105–126.

Pollák László: Hajóval a bori rézbányába. *Szombat on-line*, 2009. aug. 18. https://www.szombat.org/politika/3875-hajoval-a-bori-rezbanyaba (Letöltés ideje: 2021. február 13.)

Rábai Imre: Jelképes élet. *Remény,* 2008/2. 45–51.

Róbert Péter: Jó munkát, sálom! – Zsidó cserkészet Magyarországon. *Egység*, 2016. június – július. 8–9.

Serfőző Lajos (szerk.): *Szeged története 4. 1919–1944*. Szeged, 1994.

Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio,* 2019/2.

Vidor Pál: Zsidó cserkészek. *Múlt és Jövő*, 1934. 249. l.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.18

Kapusi Krisztián*

Dávid király a Bükkben – zsidó cserkészet Miskolcon

Magyarország zsidósága a Horthy-korszakban sem alkotott egységes és hierarchikus egyházat. A dualizmus idején kialakult három (neológ, ortodox és a status quo ante) felekezeti irányzat hitközségei többé vagy kevésbé autonómok voltak. Létesítettek ugyan országos képviseletet,[1] de elsődlegesen azért, hogy kifelé, mindenekelőtt az állami szervekhez fűződő kapcsolataikban biztosított legyen a delegálók reprezentációja, egységes állásfoglalása. Az ortodox irányzat – melynek 1875 óta Miskolc zsidósága is részese volt – kebelbéli vitás ügyeinek megoldására hitfelekezeti választott bíróságokat rendelt. Városunkban több ízben összeült az említett öttagú[2] döntéshozó szerv, mivel a helybéli zsidók szélsőségesen konzervatív kisebbségi csoportja, az úgynevezett szefárd imaegylet[3] újra és újra önállósulni, elszakadni próbált az ortodox anyahitközségtől.

Nem történt újabb szkizma, a „szefárdok" mégiscsak megmaradtak az anyahitközség kebelében, s ebben döntő érdeme volt Austerlitz Sámuel főrabbinak (1871, Bécs – 1939, Miskolc). Kétség sem férhetett Austerlitz konzervatív mentalitásához:

* A szerző a Herman Ottó Múzeum munkatársa. E-mail: kapusi100@gmail.com

1 Elsőnek, az 1868-69. évi egyetemes gyűlésen elfogadott szabályzattal, a neológ irányzat szervezett – községkerületekből és kerületi elnöki gyűlésekből álló, legfelül az egyetemes gyűlésben csúcsosodó – országos képviseletet. Az ortodoxok statútuma 1871-ben nyert szentesítést. Teljesen nélkülözte a hierarchiát és a hitközségek feletti, területi alapon működő szervezeti egységeket. Hat évre választották az ortodoxok 100 (60 világi, 40 rabbi) tagból álló Országos Képviseletét, melynek operatív, végrehajtó szerve a Magyarországi Autonóm Ortodox Hitfelekezet Központi Irodája volt. Utolsóként, 1928-ban szervezték meg a harmadik irányzat, a statusquo hitközségek országos képviseletét.

2 A hitfelekezeti választott bíróságba a vitázó felek két-két világi tagot jelöltek, azok négyen pedig közösen választottak egy ortodox rabbit elnöküknek.

3 A középkori Hispánia héber neve „Szefárad" volt. A katolikus királyok által 1492. március 31-én elűzött spanyol zsidó közösségek szórványai eljutottak Magyarországra is. Budán és Egerben bizonyosan léteztek szefárd kehillák, melyek a török kiűzésekor pusztultak el. A dualizmus idején már csak Dél-Magyarországon, Temesvárott és Zimonyban működött spanyol eredetű hitközség. A magukat szefárdnak, szfárdisnak valló miskolci zsidók genetikusan nem kötődtek ibériai eredetű „névrokonaikhoz". Jiddis nyelvű – Németország héber neve után – askenázok voltak, akik az ortodox jelző foglaltsága miatt vették fel a szefárd címet, kvázi az ortodoxnál is konzervatívabb jelentéssel. Nem volt példa nélküli a miskolci mozgalom: Kassán és Kisvárdán is működtek efféle „szefárd" közösségek.

Züszmann Szófer nagyhírű paksi jesivájának volt az egykori bóhere, majd az ortodox központnak számító Pozsonyban avatták rabbivá, utóbb pedig Moshe Árie Roth elismert pápai rabbi leányát vette feleségül. A Miskolci Ortodox Izraelita Hitközség élére 1914 februárjában már családapaként került.[4] Nehezen talált rajta fogást a szefárd. Austerlitz ráadásul olyan ember volt, „akinek minden törekvése abban csattan ki, hogy a hívők között az esetleges viszálykodásokat elsimítsa, az áldatlan, meddő és improduktív torzsalkodásoknak elejét vegye".[5] Képzettsége ellen kifogása sem lehetett a szefárdnak, a hitközség polgárias – neológia és az asszimiláció felé hajló – többségét pedig tapintatos határozottságával tartotta a megkívánt keretek között.

Austerlitz mélyen ortodox volt, ezért szívesebben imádkozott a hagyományos elrendezésű, központi helyzetű tóraolvasó emelvénnyel bíró Palóczy utcai zsinagógában, mint az eredetileg neológnak épült Kazinczy utcai templomban.[6] Jesivájának híre messzire terjedt, pedig a főrabbi alig mozdult ki a Palóczy utcából: ott imádkozott az 1901 és 1963 között álló, újabb zsinagógában, melynek udvarához tartozott a rabbilakás és a modern, kétemeletes internátussal bővített jesiva. Konzervatív vallásos nézetei ellenére meglehetősen nyitott volt a személyisége. Főrabbiként felvállalta Herzl eszméinek népszerűsítését, holott a cionizmus igen nehezen, csakis a súlyosbodó körülmények hatására tudott teret nyerni Magyarországon. Arányérzéke Palesztinával összefüggésben is megnyilvánult: kerülte a politikai alapon szerveződő cionistákat, a vallásos indíttatású Mizrachi mozgalmához csatlakozott.[7]

Sorsszerűn szimbolikus volt Austerlitz főrabbi halála és temetése: a II. világháború kitörésének napján, 1939. szeptember elsején hunyt el egy budapesti klinikán, ahol szívbaját kezeltette. A holttestet hazaszállító gyászmenetet több százan fogadták a hejőcsabai határban. Előbb felravatalozták a Kazinczy utcai templomban, majd onnan a tanítványai vállukon vitték át a Palóczy utcai jesivába, ott imát mondtak mesterük felett. A szomszédos zsinagógában hatalmas tömeg fogadta

[4] A főrabbi szülei Austerlitz Simon és Knopflmacher Anna Eszter voltak, feleségét Roth Rózának hívták és négy gyermekük (Sári, Gusztáv, Márkus, Tilda) született. Austerlitz dédunokáját, Emmanuel Patcas jeruzsálemi jesiva bóhert személyesen is megismerhettem, ő árulta el, hogy a főrabbi Gusztáv nevű fia 1945-ben Svájcba települt. Leányát, Sárit ott vette feleségül a litván származású Michael Patcas. Emmanuel fiuk Zürichben született, a közelmúltban költözött Talmudot tanulni Jeruzsálembe. Miskolci látogatásakor (2004. augusztus 11.) rendelkezésére bocsátottam mindazt, amit sikerült összegyűjtenem a dédapja életéről, ő pedig hozzájárult, hogy beszámoljak a család soá utáni történetéről.

[5] *A Reggel*, 1914. február 11.

[6] 1944-ben súlyos károkat szenvedett a Kazinczy utcai templom. A tóraolvasó emelvény a hitközség újjáalakulása után megkezdett renoválás során került a keleti fal tövéből a belső tér centrumába, így gyakorlatilag csak a vészkorszak után tűnt el végleg a templom neológ jellege. L. Paszternak, Rav Slomo: *Miskolc és környéke mártírkönyve*. Tel-Aviv,1970. 24.

[7] A Mizrachi miskolci történetét l. Paszternak, 1970. 42 – 48.

a koporsót. Szöveg nélküli szertartással búcsúztatták, mivel Austerlitz utolsó kívánsága volt, hogy teteme fölött gyászbeszéd ne hangozzék el. Hosszasan kígyózó sorok kísérték végső útján az avasi zsidó temetőbe.

Az egyetértést propagáló főrabbi kollégája, dr. Spira Salamon (1865, Homonna – 1944, Auschwitz) viszont megosztó szerepben kezdte helyi működését. Miskolc polgárias izraelitái hosszú ideje igényelték a magyar nyelvű templomi prédikációt, ezért választották meg 1897. október 14-én dr. Spira rabbit hitszónokká. A szefárd évtizedes harcot indított személye ellen. Neológ gyülekezet éléről, Losoncról érkezett Miskolcra, s ez már önmagában elég lett volna kritizálóinak. Ráadásul az oklevelét intézményes keretek között nyerte Berlinben, a Hildesheimer-féle rabbiképzőben.[8] Némileg a sors fintora, hogy a heves szefárd támadások ellenére dr. Spira volt a leghosszabb időn át – megszakítás nélkül 47 éven keresztül – miskolci rabbi.

A gáncsoskodásokat hatástalanította az anyahitközség törzse felől dr. Spira iránt nyilvánított szeretetteljes ragaszkodás. Hitszónoklatai a legnehezebb időkben is tartást adtak a miskolci zsidóságnak. A Tanácsköztársaság bukását követő ellenséges közhangulat idején ekképpen tanított: „Az ifjúság kérdez. Hogyan, mit kérdez a zsidó fiú? Minek nektek, minek nekünk zsidóknak a külön felekezeti élet, melyért annyit kell tűrnünk, miért a sok szertartás, mit végeznünk kell, miért borul el oly gyakran az életegünk fölött? Mit felelsz neki? Nem látod fiam, mily sok van fájdalom, a többi népek között még ma is, ki sokkal alacsonyabb erkölcsű ember, mint a legutolsó zsidó ember. Vagy elképzelheted talán, hogy akadhatnának olyan zsidók, kik összeállnak, hogy gyilokkal, rombolással reátörjenek ártatlan emberekre, akiket ők nem is ismernek, hogy azok élete, azok vagyona ellen támadjanak azért, mert azok nem ábrában, vagy faragott jelképben tisztelik a szentjöket. Ha kérdez, felelj neki. Olvasd a Tóra törvényét! Szól a rendje, ha hullát találnak és nem tudni ki ütötte agyon az embert, menjenek ki a város vezetői, hozzanak engesztelő áldozatot. A törvény őrei, kik nem gondoskodtak eléggé a biztonságról, álljanak ki, szálljanak magukba a hulla láttán. Hát még azok, akik hallgatagon tűrték a vad gyűlöletre szítást, azok, kik a romboló garázdálkodást nem büntetik, nem fékezik, nem sújtják, mint kellene, hogy kínozza őket a saját lelkiismeretök ily tetemrehívásnál".[9]

[8] Az ortodoxia szélsőséges képviselői – köztük a miskolci szefárdok – nem ismerték el a modern rabbiképző intézetek (például Budapest, Breslau, Berlin) végzett hallgatóinak kompetenciáját. „Szemináriste" helyett kizárólag hagyományos felkészültségű, tehát jesivákban csiszolódott, majd három tekintélyes ortodox rabbitól igazolást nyert családos zsidó férfiakat tartottak hitközség élére választhatónak.

[9] Spira Salamon: *A megváltás szava.* Miskolc, 1921. 6–7. A hitszónoknak – az idézetten kívül – több beszédét is megjelentették, pl. az 1921. március 15-én „Szabadság, egyenlőség, testvériség" címmel tartott prédikációját (Miskolc, 1921.).

Austerlitz halála után dr. Spira Salamon volt a rabbinátus legtekintélyesebb tagja, 1941-től a felekezeti anyakönyveket is ő vezette.[10] Országossá vált hírnevét személyéhez fűződő anekdoták gazdagították.[11] Nagyfokú elfoglaltsága mellett szép, kiegyensúlyozott családi élete volt. Neje, Kunstadt Malvin iránti tiszteletét tükrözte, hogy amikor 1897. szeptember 19-én a miskolci jelölés elfogadásáról kérdezték, időt kért a válaszadás előtt, mert azt először meg kellett vitatnia feleségével. A hitszónok családja évtizedeken keresztül, egészen 1944 nyaráig a Rákóczi utcában lakott, Spira Salamon 79 évesen vált az auschwitzi haláltábor mártírjává.

A Miskolci Izraelita Polgári Fiúiskola igazgatója, a magyar és német szakos Bartos Norbert cirka három évvel korábban írta az 1941–42. tanév hazafias és vallásos neveléséről, hogy a „mai idők légkörét nem engedjük be az iskola falai közé. Töretlen hittel hirdettük, hogy a jelen sok sajnálatos eseménye nem ingathat meg minket hazánk iránti hűségünkben és szeretetünkben. A magyar földdel való sorsközösségünk sokkal mélyebben gyökerezik, mint halandó emberek megállapításai, s mi magyar zsidók ebben, a már sok kemény próbát kiállt sorsközösségben akarunk becsülettel tovább is dolgozni Nagy-Magyarország boldogulásáért".[12]

A tanév eleve késve, szeptember 25-én indult, mert a gyermekbénulásos megbetegedések miatt a miskolci polgármester nem engedte korábban megnyitni az iskolákat. Három tanárnak kellett munkaszolgálatosként bevonulnia 1942 tavaszán, az iskola épületét pedig a honvédség vette igénybe.[13]

---

[10] Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára IV. 1906. Miskolc Város Polgármesteri Hivatalának iratai 3424/1944.

[11] A hitközség világi elnöke (a rasekol) és a szellemi vezetésért felelős rabbik viszonya nem volt mindig felhőtlen. Raj Tamás ezzel kapcsolatosan írta le, hogy Spira Salamon „egyszer váratlanul megszakította szokásos szombati dróséját (prédikációját – K. K.). A furcsa eseménynek egyszerű oka volt: beszéde közben belépett a zsinagógába egy szegény bolond, aki hangosan csattogtatni kezdte a templomi padokat. Az emberek csitítani kezdték, a rabbi azonban megszakítva prédikációját, így szólt híveihez: „Kérlek, hagyjátok békén szegényt, hiszen ha pénze volna, még rasekol is lehetne belőle." L. Raj Tamás: *100 + 1 jiddis szó*. Budapest, 1999. 25.

[12] Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció 53. 3393. 1. 3. Bartos Norbert (szerk.): *A Miskolci Izr. Polgári Fiúiskola Évkönyve az 1941–1942-ik tanévről.* Miskolc, 1942, 5.

[13] A kétemeletes épületet közösen használta az Erzsébet izraelita elemi iskola és az izraelita polgári fiúiskola. A tantermek többségét, tizennégyet az elemisták használtak, a polgári öt tanterme ekképpen volt beosztva: az első emeleten volt a szertár, valamint a 3. és a 4. osztályosok terme, a második emeleten pedig az elsősök és másodikosok osztálytermei. A hitközség az emancipáció és recepció optimista hangulatában grandiózus vállalkozására szánta magát: a századfordulón egyszerre építette fel a Palóczy utcai új zsinagógát és a Kandia iskolapalotáját. A legfőbb szervező dr. Gencsi Samu hitközségi elnök volt. A Kandia utcában 1901-re épült fel a kétemeletes, 63 méter hosszúságú, 22 méter magas, 18 tantermes, szertárakkal, könyvtárral ellátott modern intézmény, melynek a hitközség 1107/1900. számú határozata az „Erzsébet Izraelita Elemi Iskola" nevet adta. Tanácsterme egyszerre 800 fő befogadására volt alkalmas, hasonló nagyságú belső tér akkoriban nem létezett Miskolcon.) Az 1941-42-es tanévben már a 791. számú Dávid király cserkészcsapat sem működhetett, az iskola udvarán álló cserkészotthon funkcióját vesztette. Paszternak,1970. 46.

Az iskolaépület ma is áll a miskolci Kandia utcában, adóhivatal működik falai közt. (Képeslap, HOM HTD 73.474.1.26.)

A miskolci izraelita polgári fiúiskola egykori hitoktatója, Paszternák Sándor rabbi évtizedekkel később, 1970-ben és már Tel-Avivban publikálta felbecsülhetetlen forrásértékű munkáját *Miskolc és környéke mártírkönyve* címmel. Megemlékezett „Kis László polg. isk. tanár kezdeményezésével és odaadó munkájával megszervezett iskolánk cserkészcsapatáról. Különleges varázs áradt ezen emberből, akit nemcsak iskolánk növendékei, de az összes miskolci középiskolák diákjai is nagy szeretettel vették körül. Nehéz út vezetett odáig, amíg a II. Kerületi Dávid Király Cserkész csapatot hivatalosan elismerték és bejegyezték. Az egyetlen ortodox zsidó csapat volt egész Európában, melynél nemcsak a kóserságra ügyeltünk, de a táborozásoknál, a tábort sábáti eruvval vettük körül, és amelynél a reggeli-esti közös imádkozás kötelező volt. A Bükk-hegységeiben tartott táborozásaink örök élménye lesz azon keveseknek, akik a sok száz kis cserkészből I-i csodaként életben maradtak." A gyerekekkel, kamaszokkal, tanítványaival és cserkészeivel együtt Kis László tanár úr is mártírhalált szenvedett.[14]

Lakonikusan ugyan, de hírt adott a helybéli sajtó az indulásról: „Cserkészcsapat avatás. A miskolci izr. polgári fiúiskola 791. számú Dávid király néven igazolt cserkészcsapatát vasárnap avatta fel a II. cserkészkerület képviseletében dr. Harsányi József ker. főtitkár. Lélekemelő ünnepség keretében tette le a csapat dr.

[14] Paszternak, 1970. 40-41.

Harsányi, Bartos Norbert igazgató és Kiss László csapatparancsnok buzdító szavai után a cserkészfogadalmat. Fogadalomtétel után a csapat az országzászló és a hősök emléke előtt tisztelgett".[15] A közelmúltban összeállított adatbázisba a korabeli híradással szinkronban lévő tények kerültek: „791. számú Dávid király Cserkészcsapat Miskolc, II. cserkészkerület. Alapítva 1934, szövetségi igazolás: 1935. április. Bázisintézmény: Miskolci Izraelita Polgári Fiúiskola. Vezető: Kis László, Ecker György".[16] Kis Lászlóról a polgári fiúiskola 1942-ben kiadott évkönyvéből annyi derül ki, hogy 1932-től dolgozott az intézménynél mint magyar és német szakos tanár. Órarendjébe földrajz-, történelem – és rajzórák is kerültek, az 1941–42. tanévben osztályfőnöke volt a harmadéveseknek, valamint elnöke az iskola Báró Eötvös József Önképzőkörének. A tanév egyik szülői értekezletén előadást tartott *A mai gyermek és a mai család* címmel.[17]

Öt-hat év mindösszesen a Dávid király neve alatt összeállt miskolci zsidófiúk cserkészetének története (1935–1941), így kevés írott forrás maradt utána. A kis közösség rövid ideig csakugyan hihette, hogy igazoltan elismert és teljes jogú szövetségese a keresztény gyerekeket szervező cserkészcsapatoknak. Az indulás évének novemberében előkészületeket tettek az izraelita polgárival egy épületben működő elemi iskola évfolyamaiból jelentkező kiscserkészek felkészítésére tanáruk, Buchsbaum József vezetésével.[18] Alighanem a történet reményt keltő fázisának zenitje az 1936. év május 4-re eső vasárnap volt, amikor kiadós csinnadratta közepette 25 cserkészt avatott a Dávid király. Tiszteletükre „vitéz Henkey-Hönig Vilmos ny. tábornok, cser-

[15] *Reggeli Hírlap* 1935. május 14.

[16] Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. Regio, 2019/2. 151.

[17] HOM HTD. 53.3393.1.3. Bartos (szerk.) 1942. 5-9.

[18] Vörös Kata kutatásai nyomán ismerhettem meg a gödöllői cserkészlevéltár gyűjteményéhez tartozó, vonatkozó irat szövegét: „Nagyságos Magyar Cserkész Szövetség Országos Intéző Bizottsága, Budapest. Alulírott cserkészcsapat tisztelettel kéri, hogy a csapat kebelében kiscserkész munkát engedélyezni kegyeskedjenek. Polgári iskolánkkal egy épületben lévő és azzal kapcsolatban lévő elemi iskola bőséges anyagot és lehetőséget nyújt ehhez. A kiscserkész munka vezetője: Buchsbaum József elemi iskolai tanító. Az első jelentkezők névsorát alább közöljük. Kérésünk megismétlésével maradunk tiszteletteljes cserkészüdvözlettel: Bartos Norbert szervező testület elnöke, polg. isk. igazgató. Kis László mb, cs. parancsnok, tanár. Kimutatás az első szervezésben résztvevő kiscserkészekről: 1. Zuckermann György. 2. Róth Imre. 3. Eizen Tibor. 4. Edelstein György. 5. Valdnar György. 6. Adorján Endre. 7. Markovits György. 8. Einhorn György. 9. Rotstein Tibor. 10. Grünfeld József. 11. Stern József. 12. Friedmann Sándor. 13. Fecher Frigyes. 14. Fried István. 15. Hutás Imre. 16. Krausz Imre. 17. Kupfer Imre. 18. Löbl György. 19. Márkus György. 20. Pártos László, valamennyien 9 évesek, valamennyien izr. vall, valamennyien IV. elemi o. t". Hátirat: „Tek. Magyar Cserkészszövetségnek Budapest. A miskolci izr. polgári iskola 791. csapatának a kiscserkészmunka megindíthatására vonatkozó, benti kérelmét tisztelettel felterjesztjük. Amennyiben elvi okok, illetve magasabb szempontok a kérelem teljesíthetését nem gátolják, a kerület részéről a kérelem ellen akadály nincs. Cserkészüdvözlettel: Dr. Harsányi József ker. főtitkár. Miskolc, 1935. november 7."

Miskolci cserkészek 1939-ben. (Fotó: Maksay Zoltán. HOM HTD 86. 232. 19.)

készkerületi elnök és Bódy Kornél, a cserkészkerület ügyvezető elnöke vezetésével megjelent valamennyi miskolci cserkészcsapat tiszti küldöttsége".[19] A városi elit köreiből volt ott kormányfőtanácsos, tiszti főügyész, tanügyi főtanácsos, kamarai alelnökök és törvényhatósági bizottsági tagok, a miskolci középiskolák delegáltjai. Valószínűleg akadt közöttük olyan, aki hivatalból kivezényelve, különösebb lelkesedés nélkül vett részt az eseményen. Ferenczi Károly kormányfőtanácsos viszont a város zsidó kultúrájának meghatározó egyéniségeként, Miskolc legrégibb könyvesboltjának tulajdonosaként, a hazai pszichoanalízist kibontakoztató Ferenczi Sándor (1873–1933) fivéreként bizonyára örömét lelte a zsidó fiúk korszerű aktivitásában. Evidens, hogy Feldmann Mór elnökkel az élen pártolón volt jelen a Miskolci Ortodox Izraelita Hitközség vezetősége is. A sajtó megörökítette, hogy „feszes vigyázzállásban sorakozott fel a 25 »farkaskölyök«. A »Hiszekegy« akkordjai nyitották meg az ünnepséget, majd Novotny Gyula ref. lelkész, a cserkészkerület körzeti főtitkára mondott lelkes avatóbeszédet. Megható szavakkal fordult az új kis cserkészekhez, beszélt nekik a cserkészet léleknevelő hatásáról, a magyar cserkész kötelességeiről. Az avatóbeszéd után a farkaskölykök letették a fogadalmat. Bartos Norbert, az Izr. Polgári Fiúiskola igazgatója intézett ezután beszédet a felavatottakhoz. Emelkedett szavakkal fejtette ki előttük a cserkészmozgalom célját, amely röviden három programpontban foglalható össze: Isten, haza, ember. Az új kis cserkészek részéről Breier Géza köszönte meg a kerületi főtitkár és Bartos igazgató beszédét, kipirult arccal,

[19] *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap,* 1936. május 5.

Kadima postai boríték. (Közli: Jakab 2020, 179.)

meghatott hangon. A Himnuszt énekelték ezután el, majd a cserkészcsapatok díszmenetben vonultak el a közönség előtt".[20]

A 791. számú Dávid király cserkészcsapat a következő év november 29-én kiscserkész ígérettevést tartott, amelyen a körzetet Novotny Gyula körzeti főtitkár képviselte.[21] A vármegye 1939-ben publikált monográfiája még megemlékezett arról, hogy a „miskolci orthodox izraelita polgári fiúiskola 15 év óta áll fenn. Tantestületének száma 8, tantermeinek száma 5. A legutolsó tanévben összesen 214 növendéke volt és pedig az I. oszt. 46, a II. oszt. 67, a III. oszt. 50, a IV. oszt. 51, az intézet kebelében működik a »Dávid király« cserkészcsapat is."[22]

Előzményként szóba hozható, hogy a trianoni Magyarország területén kizárólag Budapesten és Miskolcon alakultak kadimah cserkészcsapatok.[23] Paszternák Sándor mártírkönyve rögzített néhány vonatkozó információt: „megalakult Miskolcon is – »Kadima« néven – a zsidó cserkészcsapat. Vezetője, Baneth Elemér, Oroszországból hazatért fiatal főhadnagy volt (…). A »Kadima« cserkészcsapat nem volt ugyan kifejezetten cionista alakulat, de szellemében híve volt a zsidó nemzeti eszmének, és héber dalokat énekeltek összejöveteleiken." Az alakulás idejéről csak egy megközelítőleges információt konzervált, miszerint a Kadima tagjai olyan zsidó középiskolás fiúk voltak, akiket a „fehér terror ideje után, minden más cserkészcsapatból kizártak Miskolcon".[24]

Bányai Viktóriának köszönhetően értesültem a *Dombóvári Hírlap* 1921. augusztus 28-i számának *Cserkészélet a Balaton mentén* című cikkéről: „éjjel az őr jelenti, hogy a tábor közvetlen szomszédságában cserkészek ütnek tanyát. Az ős somogyi virtustól hajtva a kaposváriak megtámadták a jövevényeket s az úti fáradtságtól kimerült fiúktól el tudtak hozni nesztelen támadásukkal két szakaszszászlót. A nyomban felébredt őr jelentésére ellentámadásba fejlődtek, de a zászló most is ott lebeg a kaposváriak csapatzászlóján dicsőséges trofeumként. – Mint később kitűnt, a vesztes fél a miskolci Kadimah cserkészcsoport. Nem Széchenyi, nem

[20] *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 1936. május 5.
[21] *Magyar Cserkész*, XVIII. évfolyam 7-8. szám (1936. december 15 – 1937. január 1), 54.
[22] *Borsod vármegye*. Budapest, 1939. III. rész, 27.
[23] Bányai Viktória: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. *Regio*, 2019/2. 78.
[24] Paszternak, 1970. 42.

Cserkészsátor a Bükkben, 1939. (Fotó: Maksay Zoltán. HOM HTD 86. 232. 4.)

Rákóczi, sem más magyar dicső név, hanem Kadimah, amint hogy közöttük sincs magyar. Igaz, hogy kampós, szeges bottal járnak. Ki tudja, miért?"[25] Gyanakvó megjegyzések és rosszalló célozgatások övezték a Kadima működését, a Cserkészszövetség igazolása nélkül lényegileg illegálisan működött a csapat, ennek ellenére – mint olvastuk – természetességgel emlegették a nyilvánosság fórumain. A miskolci Kadima vezetője, Baneth Elemér agilisan szervezte a korszerű zsidó közélet több tényezőjét: vezetőségi tagja volt a Magyarországi Cionista Szövetség helybéli csoportjának és az Előre Sport Club elnökségének is.[26] Miskolcon az 1920-as évek eleji Kadima és a 30-as évek második felében szövetségi igazolással, legálisan működő Dávid király zsidó cserkészcsapat között folytonosságot nem sikerült adatolni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bányai Viktória: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. Regio, 2019/2. 66–85.

Bartos Norbert (szerk.): *A Miskolci Izr. Polgári Fiúiskola Évkönyve az 1941–1942-ik tanévről.* Miskolc, 1942.

[25] *Dombóvári Hírlap* 1921. augusztus 28.
[26] Paszternak 1970, 43.

Csíkvári Antal (szerk.): *Borsod vármegye.* Budapest, 1939.
Jakab Mátyás András: Két „úrleány" emlékei Kárpátalja visszacsatolásáról. *Szülőföldünk*, 2020, 38–39. 175–179.
Paszternák, Rav Slomo: *Miskolc és környéke mártírkönyve. A szent gyülekezetek Hidasnémetitől Mezőkövesdig és Ózdtól Szerencsig.* Tel-Aviv, 1970.
Raj Tamás: 100 + 1 jiddis szó. Budapest, 1999.
Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 149–153.
Spira Salamon: *A megváltás szava.* Miskolc, 1921.
Magyar Cserkész, XVIII. évfolyam 7–8. (1936. december 15. – 1937. január 1).

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.28

Récsei Balázs*

A kaposvári zsidó cserkészet vázlatos története, 1913–1945

Zsidó cserkészek a mozgalom kaposvári kezdeteitől, 1913-tól tagjai voltak a helybeli szerveződéseknek. Mind az évszázados múlttal rendelkező főgimnázium, mind az évtizedes működésre visszatekintő polgári fiúiskola ekkori cserkészei közt találunk zsidó diákokat. A somogyi vármegyeszékhelyen izraelita, felekezeti jellegű csapat 1926-ban alakult – Magyarországon a fővároson kívül az elsők között.[1] Ennek ellenére ezt követően is voltak zsidó cserkészek más helyi csapatokban.

Adatok a helybeli zsidóságról és egy példa hivatali érvényesülési korlátaikról

Somogy vármegyében a dualista, majd a két világháború közti korszakban a Tabi Izraelita Hitközség kivételével neológ hitközségek működtek. Kaposvár 1910-ben több mint 24 ezer lakossal rendelkezett. Somogy egyetlen városi – rendezett tanácsú – jogállású települését a kis népsűrűségű vármegye, illetve vonzáskörzete

* Récsei Balázs a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának főlevéltárosa. E-levélcím: recsei.balazs@gmail.hu

Az alábbi írás Kaposvár (illetve jórészt egész Somogy vármegye) 1913–1948 közti cserkészmúltjának mintegy négyéves kutatómunkával feltárt forrásain alapul. Munkánk során a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában található elsődleges írott forrásokat, valamint a témát érintő minden hozzáférhető korabeli kiadványt, illetve sajtóterméket feldolgoztunk. A forrásközlési résszel mintegy húsz szerzői ívre rúgó kézirat elkészítését a Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiuma 2017–2018 során alkotói támogatásban részesítette. A somogyi zsidó cserkészet múltjának további kutatása főleg a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban található iratokban lehetséges (ezt részben korábban elvégeztük), azonban egyelőre erre a járványügyi helyzet miatt nincs lehetőség. Köszönettel tartozunk Varga Katának, aki a Magyar Cserkészszövetség Gödöllőn őrzött irataiból kutatásának somogyi vonatkozásait rendelkezésünkre bocsátotta.

[1] Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio,* 2019/2. 149–153. Az újpesti 921. sz. Dr. Venetiáner Lajos Cserkészcsapatot 1919-ben alapították és 1927-ben igazolták le, a szegedi 598. sz. Báró Jósika Miklós (eredetileg Lőw Lipót) Cserkészcsapatot 1926-ban alapították és 1932-ben igazolták le. L. *Évi jelentés az 1929. évről.* Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ. Magyar Cserkészszövetség Gyűjteménye. IV. Csapatok iratai. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

közlekedési, kereskedelmi, állam- és közigazgatási, valamint mezőgazdasági-ipar központjaként tartották számon. Nem rendelkezett számottevő iparral és nem volt felsőoktatási intézménye. Az utolsó békebeli népszámláláskor, 1910-ben a városban a jelenlévő polgári népesség több mint 14%-a (3354 fő) tartozott az izraelita felekezethez. Somogy zsidóságának közel harmada élt ekkor a megyeszékhelyen. 1920-ra csak 45 fővel csökkent a település zsidóságának létszáma, aránya pedig mintegy 2%-kal apadt, a vármegyén belüli izraeliták számához viszonyított arányuk ugyanakkor 6,5%-kal nőtt. Kaposvárott 1930-ra tíz százalék alá csökkent arányuk (3305 fő), a vármegyén belüli koncentrációjuk aránya kis mértékben tovább emelkedett (40%). Az 1910-es bázisévhez képest 1941-re mintegy 30%-kal, 2346 főre csökkent létszámuk a településen. A városon belüli arányuk ekkor már alig haladta meg a 7%-ot. A vármegyében élő zsidóknak ugyanakkor több mint kétharmada Kaposvárott lakott.[2]

A helybeli társadalom viszonyulását a térfoglaló zsidó hivatali értelmiségiekhez többek között jól érzékelteti dr. Kovács (1888-ig Kohn) Soma (Csurgó, 1865 – ?, 1943 után) pályája. Az ügyvédként végzett dr. Kovács Kaposvárott öt egymást követő polgármester alatt volt a legfontosabb pozícióban a városban (első tanácsos, majd polgármester-helyettes, haláleset miatt 1917–1920 során – formailag továbbra is helyettesként – az egyedüli vezető). Ez volt egy zsidó számára a túlnyomórészt római katolikusok lakta somogyi vármegyeszékhelyen a korabeli hivatali „üvegplafon". Rátermettségét, szakértelmét évtizeden át kamatoztatta, és ezt széles körben elismerték. Nyugdíjaztatásakor, az 1920-as évek végén még a Belügyminisztériummal is dacolt a város, csak azért, hogy dr. Kovács Somát megtarthassák hivatalában. Nem került elő forrás arról, hogy törekedett volna a polgármesteri szék megszerzésére, tisztában volt lehetőségei határával. Ezt már fiatal korában – 1893-ban – megtapasztalhatta, mikor annak ellenére, hogy a legképzettebb jelölt volt a kaposvári rendőrkapitányi állásra, mégsem őt nevezték ki. A főispán a belügyminiszterhez benyújtott véleményezésében ki is tért a vallási okokra: „… ámbár Kovács Soma a szóban forgó állásra teljesen qualificálva van, mindazáltal tekintettel arra, hogy Kaposvárott az iparos-elem nagy száma miatt az antiszemita velleitások bármikor felmerülhetnek: őt ez állásra semmi szín alatt sem

[2] *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 503.; *Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1923. 158.; *Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Végeredmények összefoglalása, továbbá az 1935., 1938. és 1939. évi népösszeírások végeredményei.* Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 114. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1941. 42.; *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint.* Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947. 8.

tartom kinevezhetőnek…"[3] A következő évtől Kaposvár második legfontosabb vezetőtisztségét viszont megszerezte és meg is tartotta. (Vele még találkozunk a zsidó cserkészcsapat szervezőtestületében.)

A cserkészet kezdetei a városban

A Magyar Cserkész-Őrszem Szövetség 1913 júniusában adott az Oxfordban is tanult (egyébként református) Nagy Ferenc József[4] (ekkor vármegyei tiszteletbeli aljegyző) részére írásbeli felhatalmazást csapatszervezésre. A cserkészet eredeti szellemében csak felekezeti és társadalmi különbség nélküli csapatokat vett fel kötelékébe.[5]

Az egyik első – témánkkal kapcsolatos – forrás a főgimnázium cserkészeinek az 1912–1913-as tanév végén a Mecsekben tett kirándulását dokumentálja. Két (nem zsidó) tanárjuk mellett ekkor az V–VIII. évfolyamokból tucatnyi fiú túrázott, közülük három (25%-uk) volt izraelita. (A következő év végén vizsgát tett 463 nyilvános és magántanuló között pontosan ekkora az izraeliták aránya.[6]) Ez a felekezeti százalék a vizsgált évtizedekben beleesik az intézménybe járó tanulók mindenkori arányaiba. A túráról is zsidó diák (Bogár Endre maturandus) tudósított az egyik kaposvári napilapban, hangsúlyozva a cserkészet természetközpontúságát.[7] A főgimnáziumban formálisan nem alakult ekkortájt (csak a „Nagy Háborút" követően) cserkészcsapat, talán annak következtében is, hogy a Somogy vármegyei, benne a kaposvári cserkészet szervezésével, irányításával a fentebb említett Nagy Ferenc Józsefet, a polgári fiúiskola cserkészeinek vezetőjét bízta meg az országos szövetség. Az első somogyi „kisdedcsapat" megalakítását 1913. augusztus 20-ra tűzték ki – Nagy a fiúpolgári diákjaiból szervezte meg őket.[8]

A polgári fiúiskola cserkészeinek létéről a főgimnáziuméval azonos napon látott napvilágot az első híradás.[9] A csapattagok nevei viszont csak 1914 tavaszáról ismeretesek. Az első kaposvári cserkészcsapat parancsnokának munkáját négy tanár és egy mentőtiszt segítette (köztük nem volt zsidó). A 29 tagból hét vallását nem

[3] Récsei Balázs: A Somogy megyei zsidó hitközségek történetéből. In: Bősze Sándor (szerk.): *Újrakezdések. Zsidósors Somogy megyében a XVIII. századtól napjainkig.* Kaposvár: Bét Ólám, 2005. 96.

[4] Nagy Ferenc József (Kaposvár, 1886 – Kaposvár, 1918)

[5] Hogyan cserkésznek a kaposvári cserkészek? *Somogyi Újság,* 1914. április 12. 8.; Gálos Ferenc (szerk.): *A Kaposvári Államilag Segélyezett Községi Polgári Fiúiskola értesítője az 1913–1914. iskolai évről XI.* Kaposvár: 1914. 28–31.

[6] Pongrácz Károly (szerk.): *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítője az 1913–1914. isk. évről.* Kaposvár, 1914. 96.

[7] Bogár Endre: A kaposvári gimnazisták cserkészcsapata. *Somogyvármegye,* 1913. június 28. 4–5.

[8] Cserkész-fogadalom. *Somogyi Hírlap,* 1913. július 29. 4.

[9] Cserkészek Kaposváron. A polgári iskola cserkészcsapata. *Somogyi Hírlap,* 1913. június 22. 3–4.

sikerült kideríteni. A többi 22 közül 14 római katolikus, 3 református, 3 izraelita (az ismert vallásúak 13,6%) és egy evangélikus volt.[10] (Utóbbi százalék itt is a vonatkozó évtizedek fiúpolgári iskola zsidó tanulóinak arányszámaiba esett.) Ennek a csapatnak a segédőrsvezetője volt a későbbi író, Fekete István, aki a *Ballagó idő* című önéletrajzi kötetében megörökítette cserkészélményeit. Zsidó csapattársairól nem tett benne említést (és sok mindenki másról sem). A római katolikus Fekete csak a református barátjával, Göllér Mózessel (a könyvben Mózsi) folytatott vitája során érinti a cserkészet akkor még vallási semlegességét.

„Sajnálom, hogy Mózsi nem akart cserkész lenni, pedig neki igazán nem kerülne megerőltetésébe a felszerelés kifizetése.

– Persze hogy nem – mondta –, de ez megint valami pápista kitalálás…

– Marha vagy?! – kérdeztem ingerülten. – Baden-Powell nem katolikus, és nem találsz a világon cserkészt, akit érdekelne a másik vallása.

– És Sík Sándor nem katolikus pap?

– Na és? A Zászlónknak a főszerkesztője, pap és tanár… A parancsnokunk református… de hát ki törődik ezzel?"[11]

Mindkét oktatási intézmény cserkészete a „Nagy Háború" során megszűnt. Első számú vezetőiket katonai szolgálatra hívták be. A főgimnázium cserkészszervezője a szerb harctéren halt hősi halált,[12] a polgáristáké a spanyolnáthának nevezett influenzában hunyt el.

Fragmentumok az 1920-as évekből

1920-tól sorra alakultak cserkészcsapatok a városban, eleinte iskolák kebelében (többségükben zsidó fiúkkal a soraikban).

Az 1927-ig szimbiózisban működő 84. és 151. sz. csapatok 1924-ben mind számban, mind tudásban ígéretesen fejlődtek. A cserkészek nagyobb része ekkorra letette a II. osztályú próbát. Az anatómiát és az elsősegélynyújtást egy zsidó orvos, dr. Gottlieb Dezső oktatta vasárnaponként, meglehetős eredményességgel. A fiúk a városkörnyéki kirándulásaikra is „teljes díszben" (egyenruhában, zászlókkal, trombitákkal stb.) vonultak ki, amit számos fotó is igazol a 151-esek csapatnaplóiban. Az első állótáborukat a legnagyobb egyetértésben bonyolították le, mintegy

[10] Hogyan cserkésznek a kaposvári cserkészek? *Somogyi Hírlap*, 1914. április 12. 8.; Gálos, 1914. 28–31.

[11] Fekete István: *Ballagó idő. Életrajzi regény.* Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1974. 442. A regénybeli állítás ellenére Göllér Mózes csapattársa volt Fekete Istvánnak.

[12] Varvasovszki János (Máramarossziget, 1877 – Zabrez, 1915) magyar és latin nyelv- és irodalomtanár végzettségű volt. A források szinte kivétel nélkül – hibásan – Varvasovszky névalakkal említik.

háromtucat fiú két hétig sátorozott Balatonlellén. A táborban igen sok látogató fordult meg, és a legjobb benyomásokkal távozott.[13]

A vizsgált korszakban természetes volt, hogy a cserkészeknek szervezett programokat nem iskolaidőben, hanem vasár- és ünnepnapokon tartották. 1925 pünkösdjének két napjára szervezték Pécsett a néhány évvel korábban egyesített VI. és VII. Cserkészkerület „olimpiászát". A kerületbe tartozó Baranya, Bács-Bodrog, Somogy és Tolna vármegyei „olimpikonok" kilenc különféle számban mérhették össze tudásukat. A somogyi delegáció huszonhat főt tett ki: egyformán tizenhárom diák képviselte a kaposvári 84. sz. Berzsenyi és a 151. sz. Turul csapatot. A felkészítést Szél Ferenc cserkészparancsnok és Márkus József csapattiszt végezte.[14] Előbbi 1921-ig bizonyosan, utóbbi haláláig zsidó volt.

A kaposvári cserkészetről szóló írás nem lehet teljes dr. Szél Ferenc legalább rövid biográfiája nélkül. A 151-esek későbbi parancsnoka 1903-ban kaposvári zsidó családban született. 1921-ben a kaposvári fiúgimnáziumban érettségizett még Schön Ferenc néven. Ebben az évben apjával (dr. Schön Manó ügyvéddel együtt) magyarosította nevét,[15] és eztán tért át a református vallásra. Jogi tanulmányokat folytatott a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, és 1929-ben nyerte el a doktori címet. Fáradhatatlan cserkészvezetői munkáját egyetemi tanulmányai, majd utána ügyvédi tevékenysége mellett végezte. Jogi diplomája megszerzése kapcsán a méltatásában „a világháború utáni kaposvári cserkészet úttörői" közt említették, és már ekkor „sikerekben, dicsőségekben fényes cserkészévek" sorakoztak a háta mögött.[16] Dr. Szélt nagyon kedvelték a cserkészek, és ezt nem is rejtették véka alá, sokszor és sokféleképpen méltatták érdemeit. Talán az egyik legtalálóbbat 1932-ben, egy táborozás kapcsán fogalmazták meg róla. „A tábor nemcsak játék, nyaralás és szórakozás, hanem munka, nagyon is komoly munka, éppen ezért szükséges, hogy tervszerűen, hogy úgy mondjuk rentábilisan hajtassék végre, s ehhez bizony pallér kell, jó keménykezű pallér, aki nemcsak parancsolni tud, hanem példát mutatni, ugyanazt a munkát jól vagy jobban is el tudja végezni, mint a munkás! Ez a jó pallér dr. Szél Ferenc parancsnok! A 'Frici' bácsi, az ő utasításai és tervei alapján élvezet dolgozni. Ezt a tényt regisztrálja az a körülmény is, hogy az idén két másik csapat is csatlakozott a 151. Turulhoz, a '672-es Bem' 18 fővel és a '657-es Tisza' csapat 18 fővel."[17] Adatok, névsorok híján nehéz lenne meghatározni, hogy az eredetileg izraelita dr. Szél „zsidóbarátsága" a 151-es csapatnál létszámban mit

[13] *1921–1927. évi csapatnapló. 11.* Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára X. 218. Kaposvári 151. sz. Turul Cserkészcsapat iratai.

[14] A kaposvári cserkészek a pécsi Olimpiászon. *Új-Somogy,* 1925. március 5. 2.

[15] *Kaposvári születési anyakönyvek. 1903/136. sz. alatti 1921/23. sz. utólagos bejegyzés.* MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye.

[16] A jogtudományok doktorává avatták Szél Ferenc cserkészparancsnokot. *Somogyi Cserkész,* 1929. június 16. 2. (*Somogyi Újság,* 1929. június 16.)

[17] *1930–1932. évi csapatnapló. 1932. 10–11.* MNL SML X. 218.

jelentett 1921–1948 között. Nem került elő forrás arról, hogy cserkészvezetőként bármikor is zsidósága, illetve kitérése miatt támadták volna. Budapesten hunyt el 1982-ben.

A cserkészvezetőknek sokszor embert próbáló feladatokat kellett teljesíteniük. Erre példaként szolgál Stephaich Pál (nem mellesleg Somogy vármegye 1927–1945 közti alispánja) és Szél Ferenc egy 1927. júliusi napja. Ellenőrző körútjuk során Kaposvárról reggel indulva személyautóval járták végig a Balaton déli partján táborozó cserkészcsapatokat. Tizenhat cserkész- és két leventecsapatot szemléztek egyetlen nap alatt, sőt, Stephaichék több nyaraló előkelőségnél is tiszteletüket tették! Az utóbbiak kivételével a táborokban protokolláris jelentéseket kellett meghallgatniuk, és mindenhol megkínálták őket étellel-itallal. A 927. sz. Dániel Cserkészcsapat Fonyódon ütött tanyát félszáz fővel. Herskovics cserkésztiszt vezetésével mintaszerű tábort rendeztek be. Az ellenőrzők a fővárosi zsidó csapat sátorvárosát szintén szemügyre vették, és megállapíthatták, hogy szép munka folyik a csapatban. Stephaichék éjjel egy órára értek vissza Kaposvárra.[18]

A kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapat létrejöttéről

A somogyi vármegyeszékhelyen izraelita, felekezeti jellegű csapat – mint a bevezetőben is említettük – 1926-ban jött létre.[19] Erről a vonatkozó, Somogyban fellelhető forrásokban a szerteágazó kutatás ellenére nem került elő dokumentum. Lehetséges, de a feltárt fondokból és lapokból nem igazolható, hogy egyik-másik csapatnál nem szívesen látták a zsidó tagokat. Az 1929-es létszámadatokból (lásd alább) az feltételezhető, hogy az iskolai szervezésű csapatokba jó részük már csak életkoruk miatt sem férhetett be. Az előírt „hivatali-jogi" hátteret biztosító, a Kaposvári Izraelita Hitközség vezetése által felállított szervezőtestület részéről sem a más helyről való kiszorításukat jelölték meg a csapat létrehozásának indokául, hanem szándékuk szerint vallásos zsidókat akartak adni a felekezetnek. Az 1920-as és 1930-as években a vallásosságtól való elfordulás (vagy áttérés) a kaposvári zsidóságnál is egyre fokozottabban jelentkezett. Ezért „a vezetőségnek egyik legfontosabb gondját képezi a fiúk valláserkölcsi nevelése".[20]

A csapat szervezőjének vagy szervezőinek neve egyelőre nem került elő. A parancsnok 1929-es évi jelentésének végkicsengése a kor legfőbb nemzeti törekvésének hangsúlyozása volt: „Céljaink egysége egy eszmei magaslat felé tekint: integer Magyarország". Ehhez pedig meglátása szerint alapvetően a következő

[18] Széll Ferenc: Stephaich Pál intézőbizottsági elnök szemléje a Balaton somogyi oldalán táborozó cserkészeknél. *Somogyi Újság*, 1927. július 27. 1–2.

[19] Szegedi és tsai. 151.; *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[20] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

szükségeltetett: „kitűnő magyar katonákat, hithű és buzgó zsidókat nevelni". A szervezőtestület, illetve a csapat pedig ennek érdekében szívesen hozott áldozatokat. Belső indíttatásból és/vagy az elfogadtatás érdekében a kaposvári zsidó cserkészcsapatot magyar katonai előképzőnek tüntették fel.[21]

A csapatalakítás közvetlen oka a Magyar Cserkészszövetség 1928. szeptember 12-én a belügyminiszter által jóváhagyott, de előtte évekig érlelt (így valószínűleg már korábban közismert) új alapszabálya lehetett. Ez irányadó elvnek jelölte, hogy a cserkészet elsősorban jellemnevelő, így a csapatok vezetőinek és tagjainak azonos vallásúnak kell lennie (7. § 10. pont).[22] Még az országos intézőbizottság 1921. augusztus 22-i ülésén döntöttek egy zsidó numerus claususról. Ekkor itt is öt százalékban maximálták a zsidók létszámát más felekezetű/fenntartású csapatokban, de zsidó csapatok is működhettek. Ez annak fényében pozitív eredménynek is mondható, hogy a szövetségen belül ezekben az években erőteljes antiszemita befolyás érvényesült, amely teljesen megtiltotta volna zsidók felvételét a mozgalomba. Az 1926-os Nemzeti Nagytáborban a hatezer fő közül mindössze huszonhat zsidó volt,[23] ez pedig csak a megtűrtségre és nem a teljes elfogadásra enged következtetni.

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat elnevezésének pontos ideje egyelőre nem ismeretes. Kaposvárott ekkortájt nem létezett intézmény, egyesület stb., amelyet a magyar függetlenségi háborúban is részt vett lengyel katonatiszt emlékezetére neveztek volna el. Közterületi névvel 1933-ban tisztelték meg Bem Józsefet a városban.[24] Feltételezzük, hogy a névválasztást alapvetően az 1926-ban hazánkban is feléledt Bem-kultusz inspirálta, ugyanis szülővárosa, Tarnów ekkortól igyekezett a neves katonai vezetőnek Aleppóban nyugvó földi maradványait hazavitetni. Egyébként Bem József Budapesten ugyanebben az évben kapott emléktáblát.[25] Ha zsidó, ráadásul kaposvári származású jeles személy nevét akarták volna felvenni, akkor például Kónyi Manót választhatták volna, akinek szülőházán 1924 júniusában helyeztek el emléktáblát a városközpontban. (Kónyi Deák Ferenc „íródeákja", illetve az Országgyűlés gyorsíróirodájának főnöke volt.)[26]

A kiterjedt kutatás során sem került elő a kaposvári zsidó cserkészcsapat 1926-os megalakulását regisztráló, említő dokumentum sem a somogyi levéltárban, sem

[21] Uo.

[22] *A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai.* Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928. 8.

[23] Gergely Ferenc: *A magyar cserkészet története 1912–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1989. 81–83.

[24] Récsei Balázs: *„...mert nem a térben, hanem az időben léteztek..." Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete*. (Somogyi Almanach, 55.) Kaposvár: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2016. 50.

[25] A lengyelek hazaszállítják Bem apó holttestét. *Dunántúl,* 1926. április 24. 1.; Hírek néhány sorban. *Dunántúl,* 1926. április 25. 4.

[26] Leleplezték Deák Ferenc íródeákjának emléktábláját. Kónyi Manó-ünnep Kaposváron. *Új-Somogy,* 1924. június 3. 2.

a Magyar Zsidó Levéltárban őrzött kaposvári fondban, illetve a másodlagos forrásokban. Mielőtt valaki utóbbiakat zsidóellenes elhallgatásnak vélné, jelezzük, hogy az *Egyenlőség* hasábjain sem találtunk a kaposvári zsidó cserkészcsapat létrejöttéről vagy kezdeti működéséről információt. Az utóbbi lapból az első hír 1931-ből került elő a 672. sz. Bem Cserkészcsapatról.[27] A csapatnak a Magyar Cserkészszövetség Gödöllőre került irataiból sem tártak még fel 1929 előtti dokumentumot.[28]

A zsidó csapat létezését egy 1927. júniusi kaposvári cserkészvezetői összejövetelről szóló forrásból is feltételezhetjük. A később „ideiglenes vezetőként" említett dr. Waldmann Lajos (Temesvár, 1878 – Kaposvár, 1943) részt vett ezen a rendezvényen (bár „jogosultságát" a forrás nem említette),[29] tehát a többi csapat irányítói még a Magyar Cserkészszövetség hivatalos leigazolása előtt elfogadták/befogadták a zsidó liliomosokat, illetve vezetőjüket.

A Kaposvári Népgondozó Kirendeltség a hősök napja (1924-től május utolsó vasárnapja) apropóján 1927-ben is megszervezte az ezernél is több világháborús sír nagy részének gondozását. (A magas szám az itteni katonai és polgári kórházakban elhunytak eredménye. Kevés kivétellel nem somogyiak voltak az áldozatok: jelentős részben olaszok, oroszok, szerbek stb. – azaz az ellenséghez tartozók.) A város iskolái, egyesületei mellett cserkészek is felajánlották munkájukat. Csapatonként 100–200 sír díszítését, gondozását vállalták a Déli temetőben. Ennek kapcsán került elő az egyik első információ (a sem számmal, sem névvel nem említett) kaposvári izraelita cserkészcsapatról, mivel ők is közreműködtek a munkálatokban.[30] Ám ezt követően sem sorjáznak a róluk szóló dokumentumok.

Valószínűleg nem véletlenül 1928 tavaszán jelent meg Futó Dezső kaposvári római katolikus káplán írása a *Somogyi Újság* című napilapban, amelyben az „igazi magyar cserkész" vallását hangsúlyozta. Csak a Krisztushívőket nevezte valódi magyar cserkésznek, ezzel szóban kirekesztve a zsidó liliomosokat, köztük a kaposváriakat.[31] A városban köztudottnak és elfogadottnak számított, hogy zsidó cserkészek is vannak a helybeli csapatokban: a 151. sz. Turulban, a 37. sz. Berzsenyiben és a 653. sz. Somssichban bizonyosan. Nincs nyoma a feltárt nagyszámú korabeli kaposvári, illetve a többi Somogy vármegyei forrásban, hogy vallási alapú konfliktusok lettek volna a cserkészeknél. Még a zsidóbarátsággal egyáltalán nem „vádolható" Magyar Nemzeti Szövetség Somogymegyei Köre irataiban sincs utalás arra, hogy kifogásolták volna az 1927-ben égiszük alá került 151-esek nem

[27] Zsidó élet a vidéken. *Egyenlőség,* 1931. június 13. 17.

[28] A Magyar Cserkészszövetségnek a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központban őrzött, zsidó cserkészcsapatokra vonatkozó iratait Vörös Kata kutatta át. A jelen írásban ebből származó források digitális másolatát ő bocsátotta rendelkezésünkre, amit ezúton is külön köszönünk!

[29] (–pl): Cserkészpünkösd Kaposváron. *Dunántúl,* 1927. június 12. 3–4.

[30] Kik vállalnak hősi sírokat gondozásra. *Új-Somogy,* 1927. május 11. 3.

[31] A magyar cserkész csak Krisztus cserkésze lehet. *Somogyi Újság,* 1928. május 1. 1.

kevés számú zsidó cserkészét, ezért joggal feltételezhető, hogy a 672. sz. Bem Cserkészcsapat létrejötte, illetve küszöbön álló hivatalos leigazolása[32] késztette a nem éppen keresztényi és cserkészies megnyilatkozásra a káplánt, illetve az újságot.[33] A vallási alapú elvi kizárás a magyar cserkészek közösségéből nem keltett a somogyi dokumentumokban tetten érhető reakciókat: legalábbis sem támogatók, sem visszautasítók megnyilatkozásai nem kerültek elő.

A Magyar Cserkészszövetség Intézőbizottsága 1928 júniusában jegyezte be soraiba a kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapatot. Szervezőbizottsága a Kaposvári Izraelita Hitközség volt, a tagságot zsidó cserkészek alkották. A vármegyei cserkész intézőbizottság az új szerveződés nyilvános köszöntésekor a velük való együttműködést emelte ki a közös célért: Nagy-Magyarország feltámadásáért.[34]

A 672-esek szervezőtestülete első ismert, 1929-es összetételében tekintélyes és jómódú személyekből állt. Elnöke a jeles szónok, dr. Herzog Manó (Pest, 1862 – Kaposvár, 1941), ekkor már mintegy négy évtizede helybeli kerületi főrabbi. Tagjai: dr. Oszman Aurél (Kaposvár, 1879 – Kaposvár, 1957) ügyvéd, Vidor Ferenc járásbíró, majd ügyvéd, bérháztulajdonos, Solt Adolf, volt iparfőfelügyelő, ny. miniszteri tanácsos, dr. Kovács Soma polgármester-helyettes.

Dr. Waldmann Lajos ügyvéd eleinte „ideiglenes vezetőként", majd parancsnokként állt a csapat élén. Levelezési címük megegyezett vezetőjükével: Széchenyi tér 10., más néven Vidor-palota, a tulajdonosáról, Vidor Ferencről elnevezve, aki szintén szervezőtestületi tag volt.[35] (Az épület ma is áll, azonban az 1980-as években a tér megszűnése miatt a Berzsenyi utcába sorolták.[36]) A testület tagsága természetesen időnként változott, de valószínűleg mindig jelentős gazdasági, hivatali és/vagy szimbolikus hatalommal rendelkező személyek kerültek be. Például 1935-ben a neves építész, Horvát Andor és a helyi közélet egyik motorja, dr. Goitein Gábor (Kaposvár, 1885 – Kaposvár, 1963) ügyvéd, lapszerkesztő.[37]

A csapat történetének felívelő szakasza

A 672-esek megalakulásuk után gőzerővel vetették bele magukat a cserkészet „szamárlétrájának" végigjárásába. Ehhez jelentős segítséget jelentett a bérleményként

[32] Új csapatigazolás. *Somogyi Cserkész,* 1928. július 1. 4.; A Somogyi Cserkész szeretettel köszönti az új megyei csapatot, a 672-eseket. Uo.; Új cserkészcsapat Kaposváron. *Új-Somogy,* 1928. június 29. 4.

[33] A magyar cserkész csak Krisztus cserkésze lehet. *Somogyi Újság,* 1928. május 1. 1.

[34] Új csapatigazolás. *Somogyi Cserkész,* 1928. július 1. 4.; A Somogyi Cserkész szeretettel köszönti az új megyei csapatot, a 672-eseket. Uo.; Új cserkészcsapat Kaposváron. *Új-Somogy,* 1928. június 29. 4.

[35] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[36] Récsei, 2016. 183–184.

[37] *Évi jelentés az 1935. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

használt cserkészotthon a Fő utcában. 1928 kora őszén már lelkesen készültek a II. osztályú vizsgákra.[38] A kezdetektől következetesen folytatott képzés, illetve cserkészmunka évek során növekvő eredményességét 1929 végén is kiemelték.[39]

A liliomosok vezetőiket számos módon tisztelték meg különféle alkalmakkor. Az viszont nem számított gyakorinak, amit a 672-esek adtak parancsnokuknak 1928 szeptemberében. Dr. Waldmannt születésnapján egy aranyból készült cserkészjelvénnyel lepték meg.[40]

A bemesek természetesen tisztjeik képzésére is figyelmet fordítottak, amit a szövetség meg is követelt. 1928 végén néhányadmagával Márkus József 672-es cserkésztisztet is leigazolták.[41] Dr. Waldmann a VI–VII. kerület évi rendes közgyűlése után (több mint tucatnyi társával együtt) tette le a tiszti vizsgát 1929 februárjában.[42]

A kaposvári, illetve a többi somogyi csapat egyből befogadta a 672-eseket. A 151-es Turul fiataljai 1929. május elején a Cser városrészben található lőtérre kirándultak, ahol géppuskagyakorlatot tartottak nekik, majd hadijátékot rendeztek. Csatlakoztak hozzájuk a 672-esek is, akikkel „a lehető legjobb hangulatban folyt le a kirándulás".[43]

Az 1929. évi Somogy vármegyei cserkésznapra jelentkezett kilenc csapat közt már ott láthatták a kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapatot. Igaz, a legkevesebb létszámmal (18 fővel), de már teljes jogú tagként mutathatták meg magukat a barcsi találkozón. (A legtöbben a 653-asok jelentkeztek, hatvan fővel.)[44]

Az integrálódást jelzi az 1929. évi nyári táborozási paletta is. Egy előzetes kimutatáson a tizenhat somogyi csapat közül kilenc a vármegyei nagytábor résztvevőjeként szerepelt, közte a Bem.[45] A kilenc kaposvári csapatból 1929 nyarán három választotta a közös vármegyei balatoni tábort, amelyen egyébként nyolc csapat vett részt. A 37. sz. Berzsenyi, a 150. sz. Somogy és a 672. sz. Bem Cserkészcsapat döntött az együttes táborozás mellett. A tábor erősítette a résztvevőkben a cserkésztestvériséget, tehát e szempontból elérte célját. Viszont a szervezők nagyobb létszámban gondolkodtak, de végül is csak nyolcvanan voltak. Az önellátó, öntevékeny, változatos életvitel minden érintett tetszését elnyerte, számos kirándulást

[38] A Bem csapat, a Fő utcai új otthonában szorgalmasan készül a II. o. vizsgára. *Somogyi Cserkész*, 1928. szeptember 30. 4.

[39] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[40] A Bem csapat…, 1928. 4.

[41] Újabb tisztiigazolások a vármegyében. *Somogyi Cserkész*, 1929. január 1. 1–2.

[42] Dr. Igaz Béla prelátus-kanonok elnöklésével igen előkelő miliőben folyt le a cserkészek kerületi közgyűlése. *Somogyi Újság*, 1929. február 26. 1.; A somogyi cserkészektől akarnak lelkesedést és ügybuzgalmat tanulni a baranyai és tolnai fiúk. *Új-Somogy*, 1929. február 26. 1.

[43] *1928–1929. évi csapatnapló. 1929. május 5-i bejegyzés.* MNL SML X. 218.

[44] Barcs örömmel és lelkesedéssel várja a megyei cserkészeket. *Somogyi Cserkész*, 1929. május 26. 1–2.

[45] Hol táboroznak csapataink? *Somogyi Cserkész*, 1929. június 23. 3.

tettek.[46] Az augusztus 8–28. közti táborozás 15 pengőbe került személyenként, ami teljes ellátással, kirándulásokkal meglehetősen mérsékelt árnak mondható. A kóser étkezési szokások betartásáról nem kerültek elő még dokumentumok, mindenesetre minden csapat konyhafelszerelést, sátrakat is tartozott magával vinni. A vármegyei szövetség egy harmincszemélyes, vasvázas sátrat biztosított.[47] A vármegyei intézőbizottság által rendezett fonyódi táborból „a fiúk lelkileg megerősödve, testben épen értek vissza sok kedves emlékkel gazdagon". Dr. Waldmann jelentésében fontosnak tartotta kiemelni, hogy a 37-esek testületileg befogadták őket. A 672-esek egyébként egy tízszemélyes sátorral rendelkeztek. A cserkészek átlagos egyéni felszerelése saját bevallásuk szerint 99%-ban megfelelő volt.[48]

A szervezőtestület és csapatának tagsága között jelentős társadalmi és anyagi különbség állt fenn. „A csapat pénzügyi viszonyai gyengék. A fiúk – egészen szegény sorsúak – nemigen bírják a megterhelést. Jövedelmeink főként a csapaton kívül állóknak önkéntesen vállalt hozzájárulásából és a zsidó nagyünnepeken szokásos templomi adakozások során nékünk juttatott adományokból alakul. Sem gyűjtést, sem egyéb pénzszerzési propagandát a parancsnok nem tűr, ezzel is emelve a cserkészek iránti bizalmat és érdeklődést. Ám ezek a pénzbeli segélyek korántsem elegendők ahhoz, hogy a parancsnok és tisztjei eszméinek megfelelő ütemes munka legyen végezhető. Hisszük, hogy ebben a tekintetben a javulás fog beállani."[49]

A tagság 22%-a kereskedő, 49%-a iparos és 29%-a tisztviselő volt 1929-ben.[50] A következő évben 30% kereskedő, 60% iparos, 10% egyéb tagról számolhattak be.[51] Tehát a helybeli zsidó elemi iskola, a fiúpolgári és a középiskolák zsidó diákjai nem ebben a csapatban cserkészkedtek 1929–1930-ban, de a források szerint a későbbi években sem. Ennek oka számos lehet: például az oktatási intézmények a zsidó elemi kivételével „univerzálisak" voltak, így izraelita diákok azok csapataiban is lehettek tagok. A korosztályi-intézményi azonosság igénye erősebb volt a felekezeti hovatartozásnál.

A zsinagógai vallásgyakorlást a munkarend is befolyásolta. A csapat cserkészei szombatonként jórészt dolgoztak. A szervezőtestület 1929-ben megkereste a munkaadókat, hogy a fiúk, fiatalemberek a szombat délutáni istentiszteleteken részt

[46] Százhúsz somogyi cserkész indul augusztusban táborba. *Somogyi Újság,* 1929. július 25. 3.; Száztíz cserkészfiú jelentkezett a központi megyei táborba. *Somogyi Cserkész,* 1929. július 28. (*Somogyi Újság, 1929. július 28. 7.*) A számadatok eltérése sajtóhibából vagy időközbeni változásból adódhatnak, de ezek még mindig csak előzetes létszámok. L. Szemelvények a főtitkári jelentésből. Cserkészet. *Somogyi Újság,* 1930. február 14. 5.

[47] Fontos tudnivalók a megyei táborról. *Somogyi Cserkész,* 1929. június 23. 3.

[48] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[49] Uo.

[50] Uo.

[51] *Évi jelentés az 1930. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.Uo.

tudjanak venni.[52] A hitközség vezetői a kebelében működő csapattól elvárták, hogy a normaünnepeken a tagok a templomban ügyeleti szolgálatot adjanak, és teljes létszámmal részt kellett (volna?) venniük az istentiszteleteken. A vezetők meg voltak győződve róla, hogy „ez a legjobb módja megakadályozni a mostanában olyan divatos – és sokszor gyanús – hitehagyottságot".[53]

A Kaposvári Izraelita Hitközség nem csak szervezőtestületként, formálisan állt cserkészcsapata mögött, anyagiakkal is támogatta működését. Például 1929-től évi háromszáz pengőt juttatott számára lakbérköltségre.[54] A csapat megalakulását követően rövidesen már számos felszereléssel bírt, 1929-ben rádiójuk is volt. A sportszereknél a 2 db sítalp és a 11 kerékpár jelentős értéket képviselt. A kétszáz kötetre rúgó könyvtári állomány összetétele nem ismert. Leltár szerint 15 rend cserkészruházattal rendelkeztek.[55] Utóbbi a teljes taglétszám 37,5%-nak biztosít(hat)ott megfelelő ruházatot (talán a többi rendelkezett sajáttal). A felszerelés gyarapodása, változása jelzi a tevékenységi kör bővülését is. 1930-ban már 12 kerékpár, 4 futball-labda és 8 szánkó is rendelkezésükre állt.[56]

A kaposvári csapatok létszámáról 1929 végéről került elő az első átfogó statisztika. Ekkor kilenc csapatban 626 cserkészt tartottak számon. Legtöbben, százötvenegyen a 151-eseknél voltak, ők majdnem a város liliomosainak negyedét (24,2%) tették ki. Legkevesebben a 672. sz. Bem Cserkészcsapatban működtek, negyvenen (6,4%). Átlagosan, kerekítve hetvenen tartoztak egy csapatba. A 47 tisztből 3 (6,4%) szolgált a Bem-csapatnál. A város 298 leventeköteles (azaz 12–21 éves közti) cserkésze közé 37 (12,4%), azaz a teljes zsidó csapatbeli „legénység" beletartozott. Négy alakulat (a 37., 150., 653. és a 662.) iskolai szervezésű volt, tehát elvileg vallás által nem meghatározott tagságú. Utóbbi szempontból ide sorolható a 151. is, de 1927 előtt még ők is iskolai csapatként működtek. A 246-os elvileg szintén vallásilag semlegesként ismeretes. A 280. és a 657. felekezeti szervezésű volt, római katolikus, illetve református.[57]

---

[52] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat. Eredménye nem ismert.

[53] Uo.

[54] *Elöljárósági ülés 1929. november 17.* Magyar Zsidó Levéltár. XV. Kaposvári Izraelita Hitközség iratai.

[55] *Csapatleltár 1929. december 31.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[56] *Leltár 1931. január 1.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[57] Hatszázhuszonhat cserkész van Kaposváron. *Somogyi Cserkész,* 1929. december 8. (*Somogyi Újság,* 1929. december 8. 9–10.)

1929 végi adatok a kaposvári cserkészcsapatokról[58]

Cserkészcsapat neve	Vezető (fő)	Cserkész (fő)	Leventeköteles cserkész (fő)	A csapat összlétszáma (fő)	Arányuk az összeshez (%)
37. sz. Berzsenyi	8	52	43	103	16,5
150. sz. Somogy	3	52	-	55	8,8
151. sz. Turul	12	33	106	151	24,2
246. sz. Bocskai	4	1	41	46	7,3
280. sz. Szent Imre	7	8	46	61	9,7
653. sz. Somssich	4	68	-	72	11,5
657. sz. Gróf Tisza István	5	27	25	57	9,1
662. sz. Kissólyom	1	40	-	41	6,5
672. sz. Bem	3	-	37	40	6,4
Összesen:	47	281	298	626	100,0

Ezeket a statikus adatokat árnyalja a Bem-csapat éves beszámolója: év elején 46 taggal rendelkeztek, és év közben 13 fő elhagyta a csapatot. Nem ismert, hogy utóbbiak közül hányan igazoltak át más csapathoz, de erre lehetőségük volt.[59]

A Bem-cserkészek számos módon vívhatták ki a társcsapatok és a nagyközönség elismerését. Például asztaliteniszben helyi szinten kifejezetten eredményesnek számítottak. 1930. január 4–6. között tartották a „minden évben rendszeresített", a *Somogyi Cserkész* című lap (a *Somogyi Újság* melléklete) által kiírt kaposvári cserkész asztalitenisz-bajnokságot. A nagy érdeklődés mellett megrendezett sportesemény csapatban a Szilárd, Nattán, Steiner alkotta Bem-csapat lett az első, és Szilárd egyéniben is győzött, míg Nattán az ötödik helyet szerezte meg. A csapat már nem először végzett az első helyen ezen az évente ismétlődő versenyen.[60] Nem mintha bármit is levonna cserkészetük értékéből, de a 672-esek a vízi sportokban nemigen jeleskedtek. Egy 1932 nyarán rendezett kaposvári versenyen mind úszásban, mind vízilabdában utolsók lettek a négy csapat versengésében, illetve az egyéni számokban.[61] Viszont a zsidó csapat tagjai kiválóan szerepeltek a cserkészek 1936-os vármegyei céllövő bajnokságán. A tiszteknél a Bem-csapat szerezte meg

[58] Uo.

[59] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.

[60] Nagy sikerrel zajlott le a Somogyi Cserkész asztalitenisz bajnoksága. *Somogyi Cserkész,* 1930. január 12. 1.

[61] Cserkész úszóverseny. *Somogyi Újság,* 1932. július 1. 4.

az első helyet, az öregcserkészeknél csapatban a második helyet érték el, a tisztek egyéni versenyében pedig a 672-esek közül Sugár Ferenc második lett.[62]

A kaposvári 672-esek nyilvános működéséről viszonylag kevés forrás áll rendelkezésünkre. A többi csapathoz hasonlóan számos alkalommal tartottak műkedvelő előadást. Ezekre saját otthonukban tudtak próbálni (mint például 1929 tavaszán).[63] A csapat 1930. márciusi műsoros estjét a Korona Szállóban tartotta (ez a város egyik legelőkelőbb étterme, illetve előadótere volt). A szokásos vidám jelenet mellett a legtöbb cserkészesttől az irredenta jellegű műsorszámok hiánya különböztette meg ezt az összejövetelt. Szavalatok, énekek, zeneszámok, kabaréjelenetek, majd végezetül táncmulatság zárta az estet.[64] A Kaposvári Izraelita Hitközség tanácstermében rendezett 1935. decemberi ingyenes műsoros estjükre az összes kaposvári cserkészt és cserkészbarátot meghívták.[65] A következő évi őszi műsoros táncestélyük célja nem mellesleg a szegény sorsú cserkészek segélyezése volt. A nyilvános rendezvényt a 672-esek is reprezentatív világi helyen, ez esetben a Turul Szálló termeiben tartották.[66]

Mint említettük, a kaposvári zsidók cserkészcsapatának a 37. sz. Berzsenyi és a 151. sz. Turul Cserkészcsapattal volt a többinél szorosabb kapcsolata. Például 1930 májusában a három alakulat együtt ment éjjeli gyakorlatra a várossal északról határos Kaposfüredre. A kétnapos kirándulás, illetve gyakorlat alapos előkészítő munkát igényelt. A füredieknagyvonalúan látták vendégül a kaposvári fiúkat, fiatalembereket. A hozzáállásukat az is serkenthette, hogy a sajtóban előzetesen név szerint felsorolták a szállásadókat a férőhely számával együtt. A zsidók külön étkezési szokásairól nem szól a forrás.[67] A három csapat 1930-ban együtt látogatott el a Kaposvártól mintegy tíz km-re délre fekvő Simonfára.[68] A május végi „falujárásuk" alkalmával a község határában a kántortanító vezetésével a leventecsapat fáklyákkal fogadta a cserkészeket. Ottlétükkor a hősök ünnepén négy község leventéivel együtt részt vettek a Bem-csapat zsidó tagjai is.[69]

Az 1930. évi nyári nagytáborozást június elején még úgy tervezték a bemesek, hogy a központi vármegyeibe mennek, de egy hónap múlva már arról szóltak

---

[62] A Somssich-cserkészek nyerték a cserkészek somogymegyei céllövő vándorserlegét. *Somogyi Újság*, 1936. október 20. 2.

[63] A cserkész előadás… *Somogyi Újság*, 1929. március 7. 3

[64] Nagyszerűen sikerült Bem cserkészek műsoros estje. *Új-Somogy*, 1930. március 18. 6.; A 672. számú Bem cserkészcsapat műsoros délutánja. *Somogyi Újság*, 1930. március 19. 4.

[65] A Bem-cserkészek ünnepi estélye. *Somogyi Újság*, 1935. december 13. 3.

[66] Cserkészek műsoros táncestélye. *Somogyi Újság*, 1936. október 3. 3.

[67] Szombaton három csapat Kaposfüredre éjjeli gyakorlatra megy. *Somogyi Újság*, 1930. május 4. 7. Az újság dátuma téves, nem május 27-i a lapszám.

[68] Június elején Simonfán rendez ünnepélyt három cserkészcsapatunk. *Somogyi Újság*, 1930. május 18. 7.

[69] A kaposvári cserkészcsapatok diadalútja a vadregényes Zselicségben. *Somogyi Újság*, 1930. május 31. 2.

a hírek, hogy egyes őrseik más-más csapatokkal fognak együtt táborozni.[70] (Hivatalos verzió szerint a vezetőiknek nem sikerült időt szakítaniuk rá.) A közös táborozás azonban mindenképpen befogadásukat jelzi. A 672-sek a következő év nyarán a polgári fiúiskola cserkészeivel mentek táborozni a Mátrába. Takáts Gyula Ferenc tanár parancsnoksága alatt két közös hetet töltöttek el.[71] A csapatok nem minden tagja vett részt ezen a nyári programon. Nekik a vasútállomáson kellett várniuk az augusztus elején hazaérkező társaikat.[72]

A cserkészcsapatok sokszor kaptak ellenőrzést. Mind az elsődleges, mind a másodlagos forrásokból az derül ki, hogy az ezt végzők általában mindennel meg voltak elégedve. Faragó Ede országos vezetőtiszt 1930 decemberében szintén pozitívan nyilatkozott kaposvári szemléje eredményéről. A 672-eseknél Márkus József helyettes parancsnok fogadta Faragót, akinek itteni megjegyzése találgatásra adhat okot: „A katonás nevelés mellett látom a lelki nevelés jellegzetes hajtásait."[73] Persze nem biztos, hogy utóbbinak bármilyen negatív jelentést kellene tulajdonítanunk.

A zászló mint közösségi szimbólum a cserkészeknél is kiemelkedő fontossággal bír. A Bem-csapat 1931. június 7-én a zsinagógában nagyszámú közönség előtt tartotta zászlóavató ünnepélyét. Az összes érdekelt cserkészszerv jelezte részvételét, köztük a Magyar Cserkészszövetség. Az avatóbeszédet a fenntartó Kaposvári Izraelita Hitközség kiváló szónoka, dr. Herzog Manó kerületi főrabbi tartotta, majd a zászlóanya, Lőwensohn Ernőné buzdító szavait hallgathatták meg, végül a csapat parancsnoka, dr. Waldmann Lajos beszéde zárta a sort. Ezt követően a cserkészek és vezetőik a tanácsterembe vonultak, ahol az újoncok dr. Császik István kerületi főtitkár előtt tették le a fogadalmat, illetve a régebbi tagok megújították fogadalmukat. Utána a korban szokásos aktus, a zászlószögek beverése történt meg, legvégül a cserkészek a zászló előtt díszfelvonulást rendeztek az udvaron.[74] Még az *Egyenlőség* is kiemelte, hogy „a keresztény társadalom köréből meglepően sokan voltak jelen", és „számos keresztény társadalmi egyesület képviseltette magát, mely szimbóluma Kaposvár város felekezeti megértésének".[75] A korszak helyi viszonyainak ismeretében valósnak véljük az ismeretlen tudósító utóbbi megállapítását.

Ha hihetünk a téma egyik monográfusának, úgy 1931 őszén 598 cserkészcsapat létezett Magyarországon, ebből mindössze nyolc (1,13%), köztük a somogyi

[70] Táborozási készülődések. *Somogyi Újság,* 1930. június 8. 8.; Hova mennek táborba a csapatok? *Somogyi Újság,* 1930. július 6. 5.

[71] A polgári fiúiskola cserkészei a Mátrában. *Új-Somogy,* 1931. július 22. 2.

[72] Cserkészek figyelmébe. *Somogyi Újság,* 1931. augusztus 1. 3.

[73] Faragó Ede országos vezetőtiszt nagyon meg volt elégedve kaposvári szemléje eredményével. *Somogyi Újság,* 1930. december 7. 6.

[74] A „Bem" cserkészek zászlót avatnak. *Somogyi Újság,* 1931. május 31. 6.; A Bem cserkészek zászlót avatnak. *Új-Somogy,* 1931. május 31. 5.; A Bem cserkészek zászlóavatója. *Somogyi Újság,* 1931. június 7. 5.; Fényes zászlóavató ünnepély. *Somogyi Újság,* 1931. június 9. 5.; Fényes keretek között avatták fel a Bem-cserkészek zászlóját. *Új-Somogy,* 1931. június 9. 1–2.

[75] Zsidó élet a vidéken. *Egyenlőség,* 1931. június 13. 17.

megyeszékhelyen működő volt zsidó felekezeti szervezésű. Állami iskolában 162, egyházi intézményben 252, egyéb intézményben 184 működött. Az egyháziak közül 139 (55,5%) katolikus, 105 protestáns (41,7%) és nyolc (2,8%) zsidó volt. 1940-ben (vagy körül) tizennégy zsidó csapatban mintegy kétezer cserkész tevékenykedett az országban, köztük a kaposváriak.[76]

A 151. sz. Turul Cserkészcsapat 1932 júliusában Fonyód-Bélatelepen rendezett táborozást. Csatlakozott hozzájuk a 672-esek és a 657-esek egy része is. A táborban négy különböző vallás cserkészei voltak együtt. Elkülönülésükre csak istentiszteletek idején került sor. A római katolikusok és a reformátusok, valamint az evangélikusok természetesen vasárnap mentek misére. Előbbiek az árvaháznál vettek részt a misén, utóbbiaknak dr. Sebestyén Jenő református teológiai tanár, a *Kálvinista Szemle* főszerkesztője tartott istentiszteletet a táborban (még környékbeli nyaralók is érkeztek rá). A zsidó cserkészeknek pedig Kellner Béla (Szombathely, 1908 – Kaposvár, 1996) 672-es segédtiszt (tanító a kaposvári zsidó elemiben) tartott péntek este és szombat reggel istentiszteletet.[77]

Valószínűleg számos udvariasságból írt levelet váltottak egymás közt a cserkészvezetők, a feltárt somogyi forrásokban mégis ritkaságnak számítanak. A 672-esek parancsnokának egy 1932 júliusában elküldött levele kivételesen fennmaradt. Ebben köszönetét fejezte ki, hogy a kaposvári zsidó csapat cserkészei a 151-esekkel és a 657-esekkel közös táborozás során „minden megkülönböztetés nélküli" bánásmódban részesültek. Dr. Waldmann nagyon értékelte, hogy dr. Szél Ferenc, a 151-esek és egyben a tábor parancsnoka testvéri gondoskodással és odaadással viseltetett irányukban. A 672-esek tizennyolc táborozó tagja egyöntetűen elragadtatással és hálával nyilatkozott táborparancsnokukról és az egész légkörről.[78]

A kaposvári cserkészek az 1933-as gödöllői jamboree somogyi költségeinek előteremtésére számos módon és alkalommal gyűjtöttek. 1932 szeptemberében például egy nagyszabású, négyszáz cserkészt felvonultató „propaganda táborozást" tartottak a Kaposvári Turul SE pályáján. A több mint háromezer néző a 672-esek dr. Waldmann által vezetett egységének is tapsolhatott.[79] (Támogatásgyűjtő rendezvény lehetett a zsidó cserkészcsapat 1935. tavaszi „dísztáborozása" is, de eredményességéről nem kerültek elő adatok.[80])

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat az 1934-es balatonfenyvesi vármegyei központi tábor teljes jogú csapataként vett részt. A kétszáz somogyi cserkész nyolcvan

[76] Gergely, 1989. 77., 313.

[77] *1930–1932. évi csapatnapló. 1932. július 10-i bejegyzés.* MNL SML X. 218. Kellner 1957-től 1975-ig a megyei könyvtár igazgatója volt.

[78] *Dr. Waldmann Lajos levele dr. Szél Ferenchez. Kaposvár, 1932. július 19. (A levél a kötet végére, önállóan van betéve.)* MNL SML X. 218.; *1930–1932. évi csapatnapló. 1932. 11.* MNL SML X. 218.

[79] (–mann.): Tábortűz mellett a Turul-pályán. *Somogyi Újság,* 1932. szeptember 27. 3.

[80] A kaposvári 672. Bem cserkészcsapat dísztáborozása. *Új-Somogy,* 1935. április 10. 3.

sátorban kapott helyet. A tíz angol vendégcserkész közül egyet sem hozzájuk osztottak be,[81] talán nyelvtudási hiányosságok miatt,[82] amely a tagok társadalmi helyzetéből, iskolázottságából fakadt.

A zsidókat a társadalom és gazdaság számos területéről kiszorító jogszabályok még távoliak voltak 1936 őszén. Még természetesnek számított, ha alkalomadtán a város cserkésztisztjeinek együttes gyűlését a Bem-csapat otthonában tartották.[83] Ekkortájt még annak is hírértéke volt (minden negatív felhangtól mentesen), ha a 672-esek táncmulatságot, műsoros estet rendeztek.[84]

A 672-esek égisze alatt 1936 februárjában öregraj alakult, egy tagjuk pedig rajnaplót kezdett írni. Hely hiányában itt csak néhány említésre méltót emelünk ki belőle. Az 1936. június 21-i városkörnyéki kirándulásukat (nyilván nem tagként) egyikük lánytestvére vezette. Ezt a kis túrát még „civilben" tették meg, de a következőt már cserkészruhában szándékoztak végigjárni. A kirándulások továbbra sem voltak zártkörűek. A június legvégén, 23 fővel megtartott túrán egyikük felesége és kisfia is részt vett. Ezekben az években a Magyar Cserkészszövetség illetékesei számos alkalommal adminisztratív úton is igyekeztek akadályokat gördíteni a kaposvári zsidó cserkészcsapat tevékenysége (főleg nagytáborozása) elé. Bár 1936 nyarára dr. Waldmann Lajos már jóval korábban megszerezte Siófok-Balatonszéplak egyik telektulajdonosától a táborozási hozzájárulását, a fővárosi központ húzta-halasztotta az engedély megadását. A parancsnok személyesen Budapesten járt el az ügyben, így az utolsó pillanatban megkapták az írásos beleegyezést. Július 7-től tartózkodtak a Balaton mellett. Érdemes megjegyezni, hogy a sátrakat a 657-es református és a 151-es (a Magyar Nemzeti Szövetség Kaposvári Köre szervezésében működő) felekezetileg vegyes csapat bocsátotta rendelkezésükre.[85] Az öregraj naplóbejegyzései a többségi társadalom általi elfogadás igényét, a nagyobb közösséghez való tartozás vágyát, az ország szeretetét, és kisebb mértékben a zsidósághoz való tartozás fontosságát tükrözik vissza.

A Magyar Cserkészszövetség 1936-os alapszabálya 8. §-ának 7. pontja döntő lökést adott a hazai cserkészet „zsidótalanítására". Erre tizennégy zsidó csapat

[81] Áll már a tábor. *Somogyi Újság,* 1934. augusztus 4. 2.

[82] *Évi jelentés az 1929. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat.; *Évi jelentés az 1930. évről.* GVK IK MCsGy IV. 672. sz. Bem Cserkészcsapat. 1929-ben egy sem, 1930-ban 3 csapattag bírta az angol nyelvet.

[83] Egész napos hadijátékot rendeznek a kaposvári cserkészek. *Somogyi Újság,* 1936. október 15. 3.

[84] A Bem cserkészek műsoros estet rendeznek. *Új-Somogy,* 1935. december 8. 7.; Az első őszi táncestély a Turulban. *Somogyi Újság,* 1936. október 23. 3.; Fényesen sikerült a Bem-cserkészcsapat műsoros estje. *Új-Somogy,* 1936. október 27. 3.; Békevilág hangulata a Bem-estélyen. *Új-Somogy,* 1938. január 14. 5.

[85] *Rajnapló.* A 672. sz. Bem Cserkészcsapat iratai. MNL SML X. 241. A főleg Vései Jenő öregcserkész által vezetett rajnapló 1936–1937-es bejegyzéseket tartalmaz. Róna László, a Kaposvári Izraelita Hitközség elnöke jelen tanulmány készítője kérésére adományozta a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának, amit ezúton is köszönünk!

– nagy valószínűséggel köztük a kaposvári, bár ennek egyelőre nem sikerült nyomára bukkanni – 1937 novemberében elhatározta a szorosabb együttműködést, és egy munkaközösség létrehozását.[86]

Újabb kitekintés a zsidó csapaton kívüli zsidó cserkészekre

1933 májusában az ország öt más cserkész tűzoltóegységével együtt a 246-osok harmincöt fős tűzoltóraja is részt vett Gödöllőn egy gyakorlaton, illetve versenyen. Előtte vitéz Magyar Károly hónapokig vasárnaponként oktatta őket. Schippert Ferenc parancsnok, Christ László és Vidor Pál[87] (Kaposvár, 1903 – ?) tisztek vezetésével jól megállták a helyüket.[88] Nem ismert, hogy a zsidó Vidor Pál miért ebben a csapatban tevékenykedett.

A gödöllői jamboree utózöngéjeként Stephaich Pál vármegyei cserkészvezető 1933. szeptember közepén köszönőlevelet kapott a táborparancsnoktól.[89] Később a rendezvény lebonyolításában szerzett érdemeiért Horthy Miklós kormányzó a tábor parancsnokságának felterjesztésére írásban elismerését fejezte ki öt kaposvári cserkésztisztnek, köztük két izraelitának: dr. Fenyő Dezső orvosnak és Vidor Pálnak. Ez a megbecsülés a helyi társadalomban is fokozta a cserkészet, köztük a zsidó cserkészet presztízsének növekedését. „A kitüntetésnek örül Kaposvár egész közönsége, mert a legfelsőbb helyről jött elismerés azt bizonyítja, hogy Kaposvár cserkésztisztjei a feladatuk magaslatán állanak."[90] Vidor Pált a kormányzói méltatás nyomán a Kaposvári Izraelita Hitközség szűkebb közösségében külön ünneplésben részesítették. Dr. Herzog Manó főrabbi is nagy jelentőséget tulajdonított Vidor dicséretének.[91] (Dr. Fenyőéről nem került elő hasonló.)

1933 második félévére a hazai zsidó cserkészek száma jelentősen emelkedett, köszönhetően nagyrészt az 1933-as világtalálkozónak. Eddigre tíz, a Magyar Cserkészszövetség kötelékébe tartozó, igazolt felekezeti csapatuk működött,

---

[86] Gergely, 1989. 306.

[87] Vidor Pál zsidó cserkészújoncként (V. osztályos gimnazistaként) kitüntette magát az 1921. május 9-i kaposvári tűzvészkor a mentési munkálatokban (Cserkészek előléptetése. *Új-Somogy,* 1921. június 26. 3.), ugyanúgy mint a VIII. osztályos Schön (az év végétől Szél) Ferenc. A gödöllői jamboreen a somogyi delegáció keretében gazdasági tisztként munkálkodott (L. Somogy vármegyét 276 cserkész képviseli a világjamboreen. *Somogyi Újság.* 1933. július 23. 1–2.). 1934-ben alijázott (L. Három kaposvári fiatalember kivándorolt Palesztinába. *Somogyi Újság,* 1934. március 20. 3.), de rövidesen visszatért Magyarországra.

[88] A kaposvári Bocskay-cserkészek a gödöllői világtáborozáson. *Somogyi Újság,* 1933. május 13. 2.

[89] A gödöllői cserkész táborparancsnok köszönete az alispánnak. *Új-Somogy,* 1933. szeptember 17. 4.

[90] Kormányzói elismerés öt kaposvári cserkésztisztnek. *Új-Somogy,* 1934. január 16. 1. p.

[91] Cserkész-ünneplés. *Új-Somogy,* 1934. január 23. 3. p.

köztük a kaposvári hitközség kebelében szervezett. Dr. Vidor Pál (Budapest, 1909 – Buchenwald, 1944/1945) becslése szerint a vegyes csapatok zsidó cserkészeivel együtt mintegy ezerötszáz magyar zsidó cserkész lehetett hazánkban,[92] köztük több tucat kaposvári.

A 151-esek „öreg rókái" az 1920-as évek végén a vízi cserkészet felé is nyitottak. Az 1930-as években ezt megfejelték azzal, hogy a régi korcsolyapálya épületénél (ami 1940-ben cserkészház lett) kajakokat kezdtek készíteni. A kétszemélyes, öt méter hosszú vízi járművek két Ferenc, Krumpach és Suchmann irányításával készültek, kék és fehér színben.[93] (Utóbbi eredetileg a zsidó vallást követte, de lehet, hogy haláláig.) A saját gyártmányú járművek nemcsak hasznosak, hanem szépek is voltak, mert 1934 februárjában egyiküket a Turul Szállóban rendezett műsoros táncmulatságon díszként állították ki.[94]

A cserkészek vármegyei intézőbizottsága 1934. február 25-én a kaposvári Fő utcai vármegyeháza jobboldali kistermében tartotta évi rendes közgyűlését. A tisztújítás során –természetesen nem vallási-paritási okokból, hanem szakmai tudása révén – a zsidó dr. Fenyő Dezső OTI helyettes főorvost a vármegyei cserkészszerv orvosává választották.[95]

A tiszti összetartás a cserkészeknél is hangsúlyos szerepet kapott. Az 1930-as évek közepén még külön báljuk is volt. Ide a szervezőtestületek tagjai szintén hivatalosak voltak, sőt, a honvédség helybeli magasabb rangú tisztjei is megjelentek. Rajtuk kívül a különféle felekezetek lelkészei, papjai is meglátogatták, némelyiken még az idős dr. Herzog Manó kerületi főrabbi is részt vett.[96]

Budaörsön 1938 áprilisában nagyszabású – mintegy tízezer fős – cserkész díszszemlét tartottak, amelyet Horthy Miklós kormányzó és a kormány több tagja is megtekintett. Ekkor még nem számított problémának, hogy a 40 fős somogyi küldöttséget a zsidó vallásból kitért dr. Szél Ferenc vármegyei vezetőtiszt, Bács László megyei főtitkár, Takáts Gyula Ferenc parancsnok és a zsidó orvos, dr. Fenyő Dezső cserkésztiszt vezette.[97]

---

[92] Vidor Pál: A zsidó cserkész vallási ismeretei. *Magyar Zsidó Szemle,* 1933/5–8. sz. 164. Az írásban a kaposvári csapat száma tévesen 528.

[93] Vízrebocsátják a 151-es cserkészek első, saját készítésű kajakját. *Somogyi Újság,* 1933. szeptember 17. 4.

[94] Jól sikerült a 151-es Turul-cserkészek műsoros táncmulatsága. *Somogyi Újság,* 1934. február 6. 3.

[95] A Magyar Cserkész Szövetség VI–VII. kerülete Somogyvármegyei Intézőbizottságának évi rendes közgyűlése. *Somogyi Újság,* 1934. február 27. 2.; Újból az alispánt választották a vármegyei Cserkész Intéző Bizottság elnökévé. *Új-Somogy,* 1934. február 27. 1.

[96] Fényes külsőségek között, nagyszerű hangulatban zajlott le a cserkésztisztek bálja. *Somogyi Újság,* 1936. február 11. 4.

[97] Nagy sikert arattak a kaposvári cserkészek a budaörsi díszszemlén. *Somogyi Újság,* 1938. április 27. 2.

1938 nyarán még mindennapi jelenség volt Kaposváron a köztudottan zsidó cserkészeket is soraiban tudó cserkészcsapat nyílt támogatása. Példának okáért a Magyar Ipar Rt. kaposvári malma huszonöt kg liszttel, a Julius Meinl helyi boltja egy kg kakaóval, a MIR kaposvári cukorgyára tíz kg cukorral, magánszemélyek pedig öt-húsz pengővel járultak hozzá a 151-esek nyári táborozásának kiadásaihoz.[98]

A kiszorítás, betiltás és megsemmisítés évei

A gyér és szűkszavú források miatt egyelőre nem lehet eldönteni, hogy önként vagy a kirekesztés miatt nem voltak ott csapatukkal a 672-esek az 1939. július 5. és 20. között a Szántódhoz tartozó Balatonföldváron rendezett *Hazatérés* elnevezésű táborban, amelyen a legtöbb kaposvári csapat részt vett. A nagyszabású (mintegy félezer fős) rendezvény a Felvidék egy részének visszaszerzése nyomán kapta a nevét, és számos ottani liliomost is vendégül láttak.[99]

A II. világháború kitörése előtti években egyre több zártkörű cserkészbálról van információ. A 246. sz. Bocskai Cserkészcsapat 1939. februári mulatsága is ilyen volt. A forrásokból nem derül ki, hogy miért választották ezt a megoldást. Mindenesetre nagyszabású lehetett, mert a Nagy Lajos király 6. honvédgyalogezred zenekara szolgáltatta a talpalávalót. Mivel nem ismertek a 246-osok ekkori tagságának létszám- és vallási adatai, csak feltételezés a zsidókat kizáró fogásnak tekinteni a zártkörűséget, de ezekben az években nem lett volna meglepő.[100]

A fiúgimnázium 653. sz. Somssich Cserkészcsapata legalább az 1930-as évek végéig zsidó diákcserkészeket is tudott a sorai közt. A csapat parancsnoka 1939 tavaszán a fővárosi központból dorgáló, számon kérő leiratot kapott. A megújításra, illetve érvényesítésre a Magyar Cserkészszövetséghez küldött igazolványok ellenőrzése nyomán kilenc zsidó diákcserkész tagságát erősen kifogásolták. Javasolták a 672-esekhez átirányítani őket.[101] Ennek eredményessége egyelőre nem tárult fel a forrásokból.

A 150. sz. Somogy Cserkészcsapat 1939 szeptemberében hatvan főre duzzadt, de „akinek a munkája nem felelt meg", azt a parancsnokság eltávolította, így harmincheten maradtak. Feltételezhető, hogy a zsidó tagokat szorították ki. Mindez az időpontból, valamint abból feltételezhető, hogy máskor ilyen mérvű

98 Adományok a Turul cserkészcsapat táborára. *Somogyi Újság,* 1938. június 29. 4.

99 Július 5-én 500 lakóval felépül a Hazatérés cserkész-sátorváros Balatonföldváron. *Somogyi Újság,* 1939. május 24. 3.; Dr. Fonyó István: Stephaich Pál megnyitotta a „Hazatérés" táborát. *Somogyi Újság,* 1939. július 8. 1–2.

100 A Bocskay cserkészcsapat bálja. *Somogyi Újság,* 1939. február 11. 2.

101 *Ismeretlen cserkészvezető leirata a 653. sz. Somssich Cserkészcsapat Parancsnokságához, Budapest, 1939. március 21.* GVK IK MCsGy IV. 653. sz. Somssich Cserkészcsapat. Szövetségi iktatószám: 1939/300.

„szelektálásról" nem került elő dokumentum.[102] A korábban évekig önzetlenül a cserkészek rendelkezésére álló dr. Fenyő Dezső OTI főorvos (és óraadó) a zsidótörvények miatt már nem taníthatott a felső kereskedelmi iskolában.[103] Így valószínűleg a cserkészetben sem működött tovább.

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat egyik utolsó „legális" tevékenysége lehetett az 1940. márciusi kaposvári árvíznél való segítségnyújtás. Stephaich alispán mint a vármegyei cserkészek intézőbizottsági elnöke, és az ügyvezető elnök nyilvános levélben is megköszönte a 151-esek és a 653-asok, valamint parancsnokaik, dr. Szél Ferenc és dr. Berg Pál mellett a 672-esek önfeláldozó mentési munkáját. A Kaposvári Izraelita Hitközség cserkészcsapata parancsnokának vagy valamely jelen volt vezetőjének nevét nem említették. Az árvízi mentésben végzett „cserkészies magatartásukért" elismerésüket is kifejezték a vármegyei vezetők. A zárógondolat csak a következő években bekövetkezett, zsidókat érintő jogfosztás, vagyonelkobzás, és a deportálás, illetve népirtás fényében kap cinikus felhangot. „Segítsetek továbbra is a rászorulókon, mert a város és annak minden egyes polgára és azok vagyona a Haza egy-egy kis része. Stephaich Pál s. k. elnök, alispán. Bács László s. k. üv. elnök."[104] A főcserkész decemberben ugyanezért az árvízi mentésért több 151-est – köztük dr. Szél Ferencet – életmentő kitüntetésben részesítette. 672-esekről nem esett szó.[105]

A Magyar Cserkészszövetség 1940 decemberében elérkezettnek látta az időt egy nemzeti jellegű cserkészfejfedő bevezetésére. A 15-én tartott rendkívüli közgyűlést részben ezért hívták össze. A külsőségekben még alapvetően angol orientációtól való eltávolodás mellett Hóman Bálint kultuszminiszter szorgalmazta a zsidók egyéni és csapatszintű fokozatos kiszorítását a mozgalomból (nem engedve új tagfelvételt). Ezt a közgyűlés túlteljesítette, és a belügyminiszter által 1941 novemberében jóváhagyott új alapszabály alapján decembertől megszüntették a zsidó csapatokat.[106] Ennek kaposvári vonatkozásairól nem találtunk dokumentumokat.

A zsidó cserkészeket is soraiban tudó 151. sz. Turul Cserkészcsapat parancsnoka, dr. Szél Ferenc szerint ők 1941. szeptember 1-től 1942. március 15-ig a csapatgyűlések tartásán kívül egyéb tevékenységet nem folytattak. Ezt követően 1943

---

102 Kincses Ferenc: *Jelentés a 150. sz. Somogy cserkészcsapat működéséről.* In: Bársony János (szerk.): A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről. 26–27.

103 Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről.* 3.

104 Az alispán elismerése a tűzoltóknak és a cserkészeknek. *Somogyi Újság,* 1940. március 16. 12.

105 Cserkész hír. *Somogyi Újság,* 1940. december 16. 5.; Kitüntették a tavaszi árvíz cserkészhőseit. *Új-Somogy,* 1940. december 16. 3.

106 Magyar föveget viselnek ezentúl a cserkészek. *Új-Somogy,* 1940. december 17. 3.; *A Magyar Cserkészszövetség 1940. december 15-i rendkívüli ülésének jegyzőkönyve.* GVK IK MCsGy [pontosabb jelzet nélkül.] Idézi: Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio,* 2019/2. 142–143.

legvégéig még ennyit sem tudtak tenni, működésüket teljesen beszüntették. Részben azért, mivel a cserkészvezetés nehezményezte zsidó tagjaik létét, tehát az új alapszabály ellenére nem zárták ki őket a csapatból. Tagjaik ekkor már mintegy 80%-a katonai vagy munkaszolgálatot teljesített. Otthonukat a honvédség foglalta el, majd 1944. március 19-ét követően német, december 2. után pedig az orosz katonaság használta. 1944 nyarán, majd novemberében, és végül 1945 telén, már a szovjet megszállás alatt bombatalálat érte otthonukat. Összes (még el nem lopott) felszerelésük és berendezésük teljesen megsemmisült. 1944. január–március hónapokban a csapat öregcserkész tagjai havi rendszerességgel összejöveteleket tartottak. Ezek tartalmáról nem kerültek elő források. 1944. március 31-én számba vették helyzetüket: ketten eltűntek, öten megsebesültek, a fronton tizenheten teljesítettek szolgálatot (köztük dr. Szél Ferenc parancsnok tizenkilenc és fél hónapot), a hátországban pedig hatan katonáskodtak. 1945. április 1-jei forrás alapján – konkrét adatok nélkül – tudható, hogy az idősebb cserkészek még mindig valahol a fronton lehettek. Egy feketekeretes részt is kialakítottak a cserkésznaplójukban „Hősi halott cserkészeink" címmel, azonban eddigre erről még „nem érkezett be jelentés", és ezt később sem pótolták.[107]

A 672. sz. Bem Cserkészcsapat 1940 után már csak formálisan működött. Valószínűleg a tagok nagy részét, főleg a vezetőket munkaszolgálatra vitték, majd 1944 nyarán deportálták. Közülük nagyon kevesen tértek vissza, így 1945 után nem alakították újjá a csapatot. Felszerelésüket a Kaposvári Izraelita Hitközség helyiségeiből 1944-ben ellopták.[108] Utóbbit nem célszerű zsidóellenes tettnek értelmezni, ugyanis mindegyik helybeli csapat eszközeivel ez történt.[109]

Dr. Szél Ferenc parancsnokként írta alá azt az 1945. június 20-án megjelent felhívást, amelyben a cserkészmunka újbóli megkezdéséről értesítette az érdekelteket. Mindössze négy kaposvári csapat tagjait várta reggel a Fő utca 8. sz. alatti bank épületébe: a 151., a 280., a 657. és a 672. sz. cserkészcsapatok tagjainak megjelenésére számított.[110] Hogy a többit miért nem hívta, egyelőre nem ismert, de írásunk szempontjából a 672-esek említése figyelemre méltó. A találkozó létrejöttéről, eredményességéről dokumentumok híján nem számolhatunk be.

---

[107] *1937–1947. évi csapatnapló. 1945. évi bejegyzések.* MNL SML X. 218.

[108] *Dr. Dániel Róberttel, a 672. sz. Bem Cserkészcsapat tisztjével 1946. augusztus 13-án készített jegyzőkönyv.* MNLSML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806.

[109] *Kaposvár cserkészcsapatainak ingó- és ingatlanvagyonáról felvett jegyzőkönyv, 1946. augusztus 31.* MNL SML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806.

[110] Cserkészek! *Somogyvármegye,* 1945. június 20. 2.

Zárógondolatok

Kaposvárott a Magyar Cserkész-Őrszem Szövetség megalakulásának évétől, 1913-tól létezett a mozgalom, soraikban zsidó fiúkkal. Az 1940-es évek elejéig bizonyosan voltak zsidók a városban lévő csapatokban. Somogy vármegye székhelyén a 20. század első felében az országos tendenciákhoz hasonlóan csökkent a zsidóság száma és aránya. Az új nemzedékek egyre fokozottabban távolodtak el őseik vallásosságától. A Kaposvári Izraelita Hitközség vezetői ennek ellensúlyozása érdekében is vállalták fel a kizárólag felekezetükhöz tartozó fiúkból, fiatalemberekből álló, 1926-ban létrehozott cserkészcsapat szervezőtestületének feladatkörét. Az 1928-ban leigazolt csapat létrejötte nem váltott ki visszhangot sem a felekezeten belül, sem azon kívül, pedig vidéken az elsők között volt. Az öregcserkészek közösséget, társadalmi elfogadást, élményeket vártak az 1936-ban a Bem-csapaton belül létrehozott rajuktól. 1940 után a kaposvári izraelita cserkészek működését is ellehetetlenítették. Az 1944-es náci népirtás a helybeli zsidó liliomosok többségének sorsa is lett. A túlélők némelyike talán a cserkészet során szerzett tudásának, képességeinek és lelki tartásának köszönhette életét.

Az egyik első vidéki zsidó cserkészcsapat emlékét mindezidáig jórészt a feledés homálya borította. Írásunkkal ezt a cserkészet- és helytörténeti fehér foltot igyekeztünk legalább részben eltüntetni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről.* Kaposvár: 1940.

Fekete István: *Ballagó idő. Életrajzi regény.* Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1974.

Gálos Ferenc (szerk.): *A Kaposvári Államilag Segélyezett Községi Polgári Fiúiskola értesítője az 1913–1914. iskolai évről XI.* Kaposvár: 1914.

Gergely Ferenc: *A magyar cserkészet története 1910–1948.* Budapest: Göncöl Kiadó, 1989.

Kincses Ferenc: Jelentés a 150. sz. Somogy cserkészcsapat működéséről. In: Bársony János (szerk.): *A Kaposvári Községi Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola huszonkilencedik évi értesítője az 1939–1940. iskolai évről.* Kaposvár: 1940. 26–27.

Pongrácz Károly (szerk.): *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítője az 1913–1914. isk. évről.* Kaposvár: 1914.

Pongrácz Károly (szerk.): *A Kaposvári Magyar Királyi Állami Somssich Pál Reálgimnázium értesítője az 1925–26. iskolai évről.* Kaposvár: 1926.

Récsei Balázs: *„... mert nem a térben, hanem az időben léteztek..." Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete.* (Somogyi Almanach, 55.) Kaposvár: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2016.

Récsei Balázs: A Somogy megyei zsidó hitközségek dualizmuskori történetéből. In: Bősze Sándor (szerk.): *Újrakezdések.* A Kaposvár: Bét Ólám, 2005. 77–117.

Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio,* 2019/2. 149–153.

Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio,* 2019/2. 127–148.

FELHASZNÁLT STATISZTIKAI KIADVÁNYOK

A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928.

A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912.

Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1923.

Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Végeredmények összefoglalása, továbbá az 1935., 1938. és 1939. évi népösszeírások végeredményei. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 114. kötet. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1941.

Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Szerkeszti és kiadja a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947.

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

MNL SML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806. Dr. Dániel Róberttel, a 672. sz. Bem Cserkészcsapat tisztjével 1946. augusztus 13-án készített jegyzőkönyv

MZsL XV. Kaposvári Izraelita Hitközség iratai. Elöljárósági ülés 1929. november 17.

MNL SML V. 73. b. Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város polgármesterének közigazgatási iratai. 1946/806. Kaposvár cserkészcsapatainak ingó- és ingatlanvagyonáról felvett jegyzőkönyv, 1946. augusztus 31.
GVK IK MCsGy [2009. március 31. előtt a gyűjtemény a Magyar Országos Levéltár őrizetében a P 1359 fondtörzsszámmal rendelkezett.] IV. Csapatok iratai. 672. sz. Bem Cserkészcsapat iratai
MCsGy GVK IK IV. Csapatok iratai. 653. sz. Somssich Cserkészcsapat iratai
MNL SML X. 218. Kaposvári 151. sz. Turul Cserkészcsapat iratai
MNL SML X. 241. Kaposvári 672. sz. Bem Cserkészcsapat iratai
MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. Kaposvári születési anyakönyvek. 1903/136. sz.

Rövidítések és feloldásaik

GVK IK MCsGy IV. = Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, Magyar Cserkészszövetség Gyűjteménye. IV. Csapatok iratai
MNL SML = Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára
MZsL = Magyar Zsidó Levéltár

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.53

Vörös István Károly*

„… cserkész lelkiismeretünk”

A 615. sz. „Ámosz” Cserkészcsapat, Pécs

A magyarországi cserkészet monografikus igényű feldolgozásában Gergely Ferenc a cserkészmozgalom 1909-től kezdődő kibontakozásának keresztény (református és katolikus), polgári humanista (őrszemmozgalom) és cionista ideológiájú zsidó gyökereiről számol be. A protestáns-katolikus Magyar Cserkészszövetség 1912. december 28-án alakult meg, a polgári-liberális őrszemmozgalommal való egyesülés révén létrejött Cserkész-Őrszem Szövetség pedig 1913. június 28-án. A háború és az azt követő forradalmak után 1919. szeptember 21-én alakult újra a magyarországi cserkészmozgalom egyetlen központjaként a Magyar Cserkészszövetség.[1]

Azokban a nagyobb városokban, ahol a helyi oktatási intézmények megfelelő lehetőséget biztosítottak erre, vidéki cserkészcsapatok alakultak. Az országban tizedikként, vidéken elsőként 1915-ben alakult meg a Pécsi Állami Reáliskola csapata, a *P.Á.R.* kezdeményezője és két éven át (1915–1916) parancsnoka a reáliskola öregdiákja, az akkor már műegyetemista Füchsl (Forbát) Alfréd volt, a pécsi zsidó polgárság egyik kiemelkedő családjának tagja.[2]

A konfliktusoktól sem mentes korai törekvések bonyolult viszonyaiban már jelen volt a lappangó antiszemitizmus, amely a magyarországi cserkészmozgalomban – időszakonként eltérő intenzitással és nyíltsággal – mindvégig érvényesült.[3] A kifejezetten zsidó fiatalokból toborzódó első cserkészcsapatok 1913 tavaszától szerveződtek, kis idő múltán *Kadimah* (előre/Keletre) néven. A Cserkészszövetség erős fenntartásokkal fogadta a zsidó identitású csapatok törekvését a mozgalomba való szervezeti betagolódásra, a felvett csapatokat szigorú ellenőrzés alatt tartotta, távolságtartóan kezelte. 1924/1925-ben a zsidó nacionalista Kadimah Csapatokat felszámolták, tagjai részben más csapatokba iratkoztak át.[4]

* A szerző a Pécsi Leőwey Klára Gimnázium tanára. E-mail: istvankaroly.voros@gmail.hu

1 Gergely Ferenc: *A magyar cserkészet története. 1910–1948.* Budapest: Göncöl Kiadó, 1989. 26–27. 45.

2 A 10. sz. P.Á.R. „gróf Széchenyi István” Cserkészcsapat története. https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/tortenetunk/ (Letöltés ideje: 2021. március 27.) A csapat tagja volt az ún. Bauhaus-irányzat Forbát mellett másik világhírű magyar követője, Breuer Marcell is. Forbát Alfréd visszaemlékezéseiben nem említi a cserkészmozgalomhoz való kötődését. L. Forbát Alfréd: Egy építész visszaemlékezései négy országból (részlet). *Jelenkor*, 2019/7–8. 819–832. A német nyelvű, teljes memoárra vonatkozóan köszönöm Schweitzer Gábor szíves közlését.

3 Gergely, 1989.

4 A Kadimah cserkészcsapatok történetéhez és a magyarországi zsidó cserkészethez l. Lénárt András: Közelítések a zsidó cserkészet magyarországi történetéhez. In: Tabajdi Gábor – Szigeti László

Megalakulás

A korszakban mindössze 15 zsidó csapat kapott felvételi igazolást a Magyar Cserkészszövetségbe.[5] A sajátosan zsidó cserkészcsapatok mellett az izraelita diákok sokkal inkább saját iskolájuk cserkészcsapataiban kapcsolódtak be a mozgalom életébe. Így volt ez Pécsett is 1936-ig: ebben az évben alakult meg a Pécsi Izraelita Elemi Népiskola csapata, a 615. sz. kiscserkészcsapat.[6] Az 1922. május 7-én pécsi székhellyel alakult VII. cserkészkerület keretei között 1937-ben összesen 36 csapat, 1936-ban Pécsett 22 cserkészcsapat tevékenykedett.[7]

A Pécsi Izraelita Hitközség 1924-ig status quo ante szervezeti alapokon működött, hitelvi és oktatási gyakorlatában azonban a neológiát követte. Az 1890-es évektől működő Pécsi Cionista Egyletről alig van információnk, 1921-ben felbomlott. A Magyar Cionista Szövetség pécsi csoportja 1932. november 22-én jelentette megalakulását a hitközségi elöljáróságnak, illetve működött pécsi csoportja a WIZO-nak is (Women's International Zionist Organization, Nemzetközi Cionista Nőszervezet). A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségét a hitközség adományokkal támogatta, a szövetségnek az 1930-as évek közepétől pécsi fiókja is működött, könyvtárat is fenntartott. A szövetség Keren Kajemet Lejiszráel alapítványa elnöki tanácsának tagja volt dr. Pfeiffer Izsák, 1919–1922 között a pécsi hitközség helyettes főrabbija, és a hitközség főrabbi székében 1923-tól őt követő dr. Wallenstein Zoltán is.[8] Mindemellett a cionizmus nem vált elterjedtté a hitközség életében, elöljárói a fentieken túlmenően nem támogatták. Jellemző, hogy a Magyar Cionista Szövetség Pécsi Csoportja kérésére működésükhöz az elöljáróság

(szerk.): *Magyar Cserkészélet (1910–1948)*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 2020. 72–79. https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2020-10/tabajdi-szigeti-magyar-cserkeszelet-1910-1948.pdf (Letöltés ideje: 2021. március 27.)

5 Bányai Viktória: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. *Regio*, 2019/2. 66-85. A zsidó cserkészcsapatok adatait l. Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 149-153. A 615. sz. Ámosz Cserkészcsapat megalapítására vonatkozó 1935. évi dátum téves.

6 A csapat működéséről viszonylag kevés primer forrás maradt fenn, tartalmi tekintetben is meglehetősen egyenetlenül. Megalakulásáról 2 irat áll rendelkezésünkre, 1941. évi tevékenység és a csapat működésének betiltása azonban jól dokumentált. A vészkorszak utáni újraalakulásról ismét kevés, de informatív dokumentumunk van. A csapat történetéről Krassó Sándor közlése szerint keletkezett egy kb. 40 gépelt oldalas, stencilezett leírás, amelynek példányai azonban elvesztek.

7 Gergely, 1989. 49. és 225. Szapáry Lajos gróf a VI.-VII. cserkészkerület új elnöke. *Pécsi Napló*, 1936. március 5. 4.

8 Vörös István Károly (szerk.): *„...házam imádság házának hivatik minden népek számára!" A Pécsi Izraelita Hitközség dokumentumok tükrében (1837–1950)*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2016. 238–245. és uő.: *Dr. Pfeiffer Izsák, magyar rabbi*. Előadás a pécsi zsinagóga felszentelésének 150. évfordulóján (2019. július 22.) Kézirat, magángyűjteményben, 2019.

rendelkezésükre bocsátotta a hitközség tanácstermét, amennyiben tartózkodnak a politikai agitációtól:

> „A hitközség elöljárósága meg van győződve, hogy a cionista szövetség kulturális működésében a hitközség erkölcsi érdekeit mindenekelőtt valónak tekinti és működésében harmónikusan alkalmazkodik a hitközség elöljáróságának és egyetemének mindenkor elfoglalt azon álláspontjához, hogy valláserkölcsi és kulturális működése minden politikai vonatkozást távol tart." (sic)[9]

A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatója, Danziger Zsigmond, először 1936. június 30-án folyamodott a Cserkészszövetség Országos Intéző Bizottságához kiscserkészcsapat „Vázsonyi Vilmos" névvel történő engedélyezéséért.[10] Az engedélyt 1937. június 25-én adta ki az Intéző Bizottság, az iskola 1936. július 3-án kelt újabb kérvényét követően, amely csupán november 6-án ment el a VI-VII. kerület titkárságából a Cserkészszövetség központjába. Mivel 1936-tól kezdve magyarországi zsidó cserkészcsapatok számára ótestamentumi névválasztást engedélyezett a cserkészszövetség (ez indokolhatja a második kérvény szükségességét), a csapat utóbb Ámosz próféta nevét vette fel, a csapatbélyegző tanúsága szerint 1937-ben.[11]

1. kép: *Pécsi izraelita kiscserkészek (1936)*
Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

[9] Pécsi Zsidó Hitközség irattára (továbbiakban: PZSHi.), 29. d. 252/1932.

[10] *Kérelem a Vázsonyi Vilmos kiscserkészcsapat megalakításáról.* Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában (továbbiakban: CSKL Ámosz), 81. doboz. Az iskolaigazgató kérelmében a Királyi Tanfelügyelőség 2577/2-1935. sz. rendeletére hivatkozik. A cserkészet feletti pedagógiai felügyeletet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolta. Gergely, 1989. 58.

[11] *A pécsi izr. hitk. iskolaszékének jelentése az 1936. évről* (1937. március 18.), PZSHi. 38. doboz, 126/1937 és Krassó Sándor: Cserkészek a vészkorszakban. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez.* Pécs: Pro Pannónia Kiadó, 2016. 92. Krassó emlékei szerint az ótestamentumi névválasztás lehetősége kizárólagos volt: „Sem a parancsnok, sem a fiúk nem ragaszkodtak volna bibliai eredetű névválasztáshoz, működési engedélyt azonban ilyesféle elnevezéssel kaphattak. Az 1936. évtől kezdődően ugyanis magyarországi zsidó cserkészcsapatok számára kizárólag ótestamentumi eredetű névválasztást engedélyezett a Magyar Cserkész Szövetség." Ámosz próféta az i. e. 8. században élt, a vallásosság külsőlegessé válása, az igazságtalanság és zsarnokság ellen foglalt állást.

A csapat első,1936/1937. évi éves jelentése szerint a szervezőtestület az izraelita elemi iskola volt, a testület elnöke Danziger Zsigmond, tagjai dr. Wallenstein Zoltán, dr. Deutsch Zsigmond (hitközségi elnök), dr. Pál Artur (iskolaszéki alelnök), dr. Krémer Móric (rabbi-hitoktató, hitközségi titkár), Roboz Miksa, dr. Greiner József (hitközségi alelnök), dr. Wallerstein József, Garai Károly és Gyenes Imre, a hitközség vezető tisztségviselői voltak. A csapat az iskola Fürdő utca 1. sz. alatti épületének alagsorában rendezte be otthonát, tagjai hatan 6-9 év közötti, tizenketten 9-12 év közötti fiúk voltak, parancsnokukkal Páhmer Mór tanító, próbaidős kiscserkészcsapat-vezetővel együtt a teljes létszám 19 fő volt. Hivatalosan nem működtek, mégis, tevékenységük előterében a cserkész alapismeretek elsajátítása volt, összejöveteleket, kirándulásokat szerveztek.[12] Az első 18 kiscserkész felavatására az 1937/1938. tanév során került sor.[13]

2. kép: *Ámosz kiscserkészcsapat (1938)*
Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

Egy 1946-ban, Páhmer Mór által írt tömör összefoglalás[14] bemutatja a csapat történetének 1936-tól kezdődő időszaka legfontosabb eseményeit. A szöveg 1938–1944 közötti évekre vonatkozó részét szó szerint közlöm:

> „1938-ban a létszám már meghaladta a 30 főt. 1939-ben kezdték a keresztény csapatok kizárni a zsidó cserkészeket, és ekkor vált szükségessé, hogy az akkori kiscserkészcsapat cserkész munkára kérjen engedélyt. Az Igazoló Főbizottság ez év november 23-án vette fel a csapatot rendes tagjai sorába. Még ez év karácsonyán részt vettünk az Orsz. Magy. Zsidó tisztjelölti és őrsvezetői táborokon.

[12] *Évi jelentés az 1936/37. évről.* CSKL Ámosz, 81. doboz. A jelentéshez tartozó statisztikai ív felsorolja a tagok nevét, lakcímét, születési évét és vallását: mindannyian izraeliták, az elemi iskola tanulói voltak. Páhmer Mór Miklós körmendi tanítót 1936. július 7-étől alkalmazta a pécsi hitközségi iskolaszék. A munkaszolgálatból visszatért a városba, nevét utóbb Pataki Miklósra változtatta. 1948-tól a Makár (ma Alkotmány) utcai általános iskola (ma a PTE 1. sz. Gyakorló Általános Iskolája) testnevelő tanára, majd igazgatóhelyettese volt.

[13] PZSHi. 41. d. 51/1939.

[14] *Melléklet a 2. sz. 8. pontjához.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok. Az összefoglalás valószínűleg a csapat 1946. évi jelentésének melléklete, a 2. szövetségi körlevél figyelembe vételével. A jelentés elveszett, a szövetségi körlevél talán a gödöllői levéltári dokumentumok között lappang. Köszönöm Bányai Viktória szíves közlését.

1940. ápr. 28-án résztvettünk a VII. kerület fogadalomtételén, „természetesen" zsidó csapat a felvonulásban csak az utolsó helyen lehetett. Május 12-én zászlószentelési ünnepélyt tartottunk, melyen a kerület, meghívónk ellenére nem képviseltette magát. Ekkor már nagy tábori előkészületek folytak. A tábor azonban elmaradt, mert tisztjeinket munkaszolgálatra hívták be. Aug. 10-én résztvettünk a kerület éjjeli akadályversenyén, ahol a 15 csapat közt III. helyen végeztünk. Aug. 18-20-ig Orsz. Zsidó tisztjelölti táborban voltunk. Szept. 29-én rendezte a kerület szokásos őszi akadályversenyét. Versenyőrsünk az V. helyen végzett. Okt. 1-nov. 15-ig őrsvezetői tanfolyamot tartottunk. Dec. 15-én a Magyar Cserkészszövetség kizárta tagjai sorából a zsidó csapatokat, de a belügyminiszteri jóváhagyásig, a kerület állandó piszkálódása ellenére szabályos cserkészmunkát végeztünk. Dec. 25–29-ig résztvettünk az Orsz. Zsidó őrsvezetői táborban. 1941 augusztusában 4 napos portyát rendeztünk, majd utána a csapat egyhetes őrsvezetői tábort tartott. Dec. 3-án érkezett meg a belügyminiszteri jóváhagyás a csapat feloszlatásáról. Dec. 7-én tartottuk utolsó csapatösszejövetelünket 83-as létszámmal. A feloszlatás után természetesen nem szűnt meg a munka. Az őrsök illegálisan együttmaradtak, a vezetők gyakran összejöttek, csapatösszejövetelt azonban nem tudtunk tartani.[15] Egészen a zsidók gettóbazárásáig dolgoztunk így, a gettóban viszont egész komoly cserkészmunka folyt, a vaggonirozáskor a fiúk a legkülönbözőbb szolgálatokat látták el."

A cserkészcsapat 1939. december 10-én kelt az évi 1. sz. parancsa szerint az Igazoló Főbizottság 1939. november 22-i ülésén adott engedélyt a 615. sz. „Ámosz" kiscserkészcsapatnak cserkészmunkára, és egyúttal felvette rendes tagjai sorába: „A csapat ezentúl cserkészcsapat lesz."[16]A csapat tagjai idővel három csoportból adódtak: az izraelita elemi iskola diákjaiból, a középiskolák alsó évfolyamaiba járó, de iskolájuk cserkészcsapatába fel nem vett fiúkból, és a középiskolák felsőbb évfolyamos, addigi csapatukból kizárt diákokból. Többnyire az utóbbiak közül kerültek ki az őrsvezetők, a legidősebbek közül a rajvezetők.[17]

A csapatotthon helyiségét a hadsereg 1941-től ismételten igénybe vette, ekkor a csapat az iskola tantermeit használta. Az „Ámoszok" tevékenységéről Krassó Sándor visszaemlékezéseiből kaphatunk átfogó képet. „Ez főbb programpontjait tekintve nem igen különbözött a más hazai csapatoknál megszokottaktól" – írja. Az általános program a cserkészpróbákra való elméleti és gyakorlati felkészülés, labdajátékok és kirándulások voltak. Mindemellett a korszak egyre agresszívebb

[15] Szomorú közösségi esemény volt Krausz Ottó cserkész őrsvezető temetése 1943. július 28-án. Személyét és „cserkészszellemét" az iskola példának szánta tanulói számára, ezért az igazgató kérelemmel fordult Éry Emilhez, a „Magyar Cserkészmozgalom Országos Parancsnokához" Krausz Ottó 1941. december 19-én visszaszolgáltatott cserkészigazolványa kiadásáért, sikerrel. Krausz Ottó emlékére a temetésekor elhangzott beszédeket tartalmazó füzetet is kiadott „a pécsi zsidó diákság". PZSHi. 42. d. 130/1943. és 134/1943.

[16] *615. sz. Ámoszcs. cs. 1. sz. parancs, 1939. december 10.*CSKL Ámosz, 81. doboz.

[17] Krassó, 2016. 92.

antiszemita légkörében a zsidó cserkészfiúknak a csapat jelentette az otthonosságot, a mindenhonnan – az utcán, a mecseki természetjárás során, és (néhány kivétellel) középiskolai tanáraik és osztálytársaik részéről – feléjük áradó megvetés közegében az önbecsülés, a szabadság megélésének lehetőségét.[18]

A Magyar Cserkészszövetség munkájából – ameddig lehetett – az „Ámosz" is kivette részét, őrsei megjelentek a VII. kerület csapatai között az évenkénti fogadalomtételeken, igaz, mindig a „sor végén", ugyanakkor sikerrel szerepeltek a kerületi akadályversenyeken.[19] A kerület „piszkálódására", miután a „Jó-pont Bizottság" kedvező véleménye ellenére ellenezte, hogy az „Ámosz" jó pontban részesüljön, Páhmer Mór parancsnok sérelmezte a döntést, levélben tételesen felsorolva csapata elmúlt évben elért eredményeit. A kerületi elnökség válaszát nem ismerjük.

> „Tekintettel arra, hogy a Tekintetes Elnökség csapatunk fegyelmezettségét, szorgalmát, teljesítményeit és az adminisztráció terén is mutatott pontosságát mindenkor elismerte és velünk szemben a személyes érintkezésben is cserkész-szellemű barátságos magatartást tanúsított, legyen szabad cserkésztisztelettel hivatkoznom arra, hogy 1./ a kerület nyári riadóján csapatunk jelent meg a legnagyobb létszámmal. […] 3./ Az „Erdélyért" akció természetbeni adományainak összegyűjtésénél csapatunk eredményes munkát végzett és a helybeli sajtó részére a statisztikát elkészítette.[20] […] 6./ A Kerület vezetőképző tanfolyamain és táborain a fennálló rendelkezések folytán nem vehettünk részt, mégis találtunk rá módot, hogy képezzük magunkat és fáradtságot nem kímélve három alkalommal vettünk részt budapesti vezetőképző táborokon. […] 8./ A csapat parancsnokának és helyettesének katonai szolgálata idején is tartottunk 30 előadásból álló őrsvezetői tanfolyamot és egy szülői értekezletet. 9./ A felsoroltak mellett azonban legszebb része volt munkánknak az, amit cserkészeink nevelésével értünk el. Hatvan cserkész szülői áldják azokat, akik a csapat megalakulását és munkáját lehetővé tették. Mindezek alapján kérjük a Tekintetes Elnökséget, méltóztassék ismertetni velünk azokat az okokat, amelyek az elmúlt év felsorolt eredményei ellen szólnak. Mert mi – mint jó cserkészvezetőkhöz

[18] *Interjú Krassó Sándorral az „Ámosz" cserkészcsapatról.* Készítette: Vörös Kata – Szegedi Bálint, Pécs, 2018. Kézirat, magángyűjteményben, 2018.

[19] Az eseményekről a helyi sajtó is beszámolt: Vasárnap lesz a pécsi cserkészek fogadalomújító ünnepe. *Dunántúl,* 1940. április 28. 6.; Fogadalomújító cserkészünnepély. *Pécsi Napló,* 1940. április 28. 7.; Szeptember 29-én, vasárnap rendezte a pécsi cserkészkerület pécsi és baranyai csapatok részére őrsi akadályversenyét. *Dunántúl,* 1940. október 2. 4. A versenyen 15 nyolc fős csapat indult, a lap az 1-4. helyezett csapatok nevét sorolta fel.

[20] Az 1940. augusztus 30-án aláírt ún. második bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszakerült Észak-Erdély és Székelyföld megsegítésére „Erdélyért" Országos Gyűjtőbizottság alakult, Teleki Pálné elnökletével. Pécsett és Baranyában a gyűjtést a *Dunántúl* című napilap szervezte, és rendszeresen beszámolt a gyűjtés eseményeiről, eredményéről. 1940. december 8-án „Véget ért a cserkészek gyűjtése" címmel közzétette a városi cserkészcsapatok gyűjtésének összesített eredményét is. L. *Dunántúl,* 1940. szeptember 22. 4. 1940. december 8. 9. A Pécsi Napló a cserkészek gyűjtésének időpontjára több napon keresztül hívta fel olvasói figyelmét, és maga is beszámolt annak eredményéről. *Pécsi Napló,* 1940. december 8. 7.

illik – szeretnénk lelkiösmeretvizsgálatot [sic] tartani, hogy megtudjuk, teljesítettük-e kötelességeinket cserkészfiainkkal és feljebbvalóinkkal szemben."[21]

1940. május közepén egy budapesti cserkészcsapat – Ádám Zsigmond izraelita tanítóképezdei tanár vezetésével 16 tanítványa – Pécsett vendégeskedett. A csapat Mohácsról gyalogolni szándékozott Pécsig, erről a pécsiek Gerstl József mohácsi tanító segítségével igyekeztek lebeszélni őket. Két napot tartózkodtak a városban, az Izraelita Szeretetház menzáján kaptak kóser ebédet.[22] Az 1940 nyarán tervezett nagytábor a vezetők egy részének kényszerű eltávozása miatt elmaradt, a csapat azonban 1941 nyarán megtalálta a módját egy korlátozott körülmények között lezajlott táborozásnak, a pécsi Kálvária-domb északnyugati részén, az akkori Mátyás Flórián utca egyik házához tartozó gyümölcsös kertben.[23]

3. kép: *Zászlóavatás (1940)*
Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

A csapat zászlóavatási ünnepélye 1940. május 12-én hitközségi keretek között történt, az iskola udvarán, a nemzeti színű lobogót a cserkész egyenruhában felsorakozott csapat és hitközségi tagok jelenlétében Wallenstein Zoltán főrabbi áldotta meg.[24] A külső munka 1941-től a hitközséghez kapcsolódott: a cserkészfiúk segédkeztek a zsidó munkaszolgálatosok közgyűlésén és társasvacsoráján, hangversenyek rendezésében, nőegyleti kultúrest és ünnepélyek (hanukka, purim) szervezésében.[25]

A zsidó vallásos élet nem volt a csapat tevékenységének központi eleme, úgy tűnik, a zsidó identitásépítés Vidor Pál szellemében – „... nem lehettek jó

[21] *Páhmer Mór csapatparancsnok és Lukács Sándor Miklós cs. titkár levele „A Magyar Cserkészszövetség VII. Kerületi Tekintetes Elnöksége" részére, 1941. február 26.* CSKL Ámosz, 100. doboz. A felsorolásban azokat az elemeket hagytam meg, amelyek új információval szolgálnak az eddig említett eseményekhez (táborszervezés, akadályverseny és fogadalomtétel, zászlóavatás) képest.

[22] PZSHi. 42. d. 146/1940, 147/1940.

[23] Az 1940. nyári nagytábor szervezésével kapcsolatban, a hitközségi irattárban egy dokumentum maradt fenn: Danziger Zsigmond igazgató támogató levele a pécsi püspöki uradalom jószágigazgatójának címezve, a cserkészcsapat kérelméhez, vélhetően táborhely igénybevétele érdekében: „ ...a táborozó fiúkért, mint szervezőtestület, a pécsi izr. elemi népiskola vállalja az erkölcsi és anyagi felelősséget. Pécs, 1940. március 21." PZSHi. 42. d. 103/1940. A csapat kérelme nincs az irattárban. Az 1941-ben megtartott táborhoz l. Krassó, 2016. 91–96. és Interjú Krassó Sándorral, 2018.

[24] Krassó, 2016. 92.

[25] *Páhmer Mór levele Polgár Gézának, 1941. február 27.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

4. kép: *A Zerge és a Sólyom őrs kiránduláson (1940)*
Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

cserkészek, ha nem vagytok jó zsidók" – érvényesült.[26] „Talán azt mondanám – emlékezett Krassó Sándor –, hogy nem volt mai értelemben tulajdonított jelentőségűnek megfeleltethető a vallásos nevelés, de volt, és hogy volt, bizonyítja a rajok elnevezése is."[27] Az összejövetelek imával kezdődtek és végződtek, illetve a záró imát követte a csapatinduló eléneklése. A két raj volt pécsi főrabbikról, Kohut Sándorról és Perls Árminról kapta a nevét. A szervezőbizottságnak mindvégig tagja volt a két funkcionáló rabbi, Wallenstein Zoltán és Krémer Móric. A csapat Cserkészszövetségből történt kizárását követően dr. Wallenstein Zoltán főrabbi a pécsi középiskolák igazgatóival megbeszélte, hogy a zsidó cserkészszövetség megalakulásáig az „Ámosz" vallásos ifjúsági körként működik.[28]

A pécsiek részt vettek az önállósuló zsidó cserkészet tisztjelöltképző- és őrsvezetői táboraiban 1939 decemberében Óbudán.[29] A vezetői utánpótlásra szükség volt, mert többen (Hirschler Pál parancsnokhelyettes, Grünberger Gyula, Duschenszki László és id. Lőwy István rajvezetők) bevonultak munkaszolgálatra, Lukács Sándor csapattitkár a szegedi egyetem hallgatója lett.[30] A csapat 1941. munkaévének 1. sz. parancsa mellékletében Pahmer Mór csapatparancsnok közölte a csapatbeosztást, amely szerint vezetésével egy rajban (Perls Ármin raj, 46 fő) öt őrs (Fecske, Sólyom, Szarvas, Zerge és Rover) működött, valamint egy falkában (Mecsek falka, 22 fő) egy őrs (Daru) és két család (Medve, Párduc) kiscserkész tevékenykedett. A csapat létszáma ekkor 68 fő volt.[31]

---

[26] Gombocz Eszter: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás építésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio,* 2019/2. 105–126. és *Feltárul a magyar zsidó cserkészet múltja*. Kácsor Zsolt beszélgetése Bányai Viktóriával és Lénárt Andrással. (2018. április 1.) https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazsihisz-hirek/foltarul-a-magyar-zsido-cserkeszet-multja (Letöltés ideje: 2021. március 25.)

[27] Interjú Krassó Sándorral, 2018. 5.

[28] *Páhmer Mór levele Polgár Gézának, Pécs, 1941. február 27.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

[29] *615. sz. Ámoszcs. cs. 1. sz. parancs, Pécs, 1939. december 10.* CSKL Ámosz, 87. doboz.

[30] *Páhmer Mór levele Szalai Istvánnak, 1941. november 4.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

[31] *A 615. sz. „Ámosz" cserkészcsapat Parancsnoksága, 1. sz. parancs, 1941. szeptember 19.* és Melléklet: *Csapatbeosztás (1941-42).* Levelezés a Rotter Tiborral, „A Zsidó Farkasvezetői

Megszüntetés

A Magyar Cserkészszövetségben az 1919. márciusi, majd 1919. szeptemberi újraalakulástól kezdve – amint arról fentebb már volt szó – érvényesültek ellenérzések a zsidó cserkészekkel szemben „keresztény-nemzeti" körök részéről. Írásban is rögzített korlátozások ezen a téren 1928-tól kezdődtek. A döntő fordulatot az 1936-os alapszabálymódosítás (belügyminiszteri jóváhagyására, 1937. szeptember 9-én került sor) jelentette: a 8.§ 7. pontja kimondta: „a csapatszervezésnél irányadó elv, hogy mivel jellemet nevelni csak valláserkölcsi alapon lehet: a csapatok csak azonos világnézetű vezetőkkel és tagokkal alakulhatnak és működhetnek." A zsidó fiatalok számára a cserkészmunka végét az alapszabályok 1940. december 15-én szövetségi rendkívüli közgyűlésen elhatározott újabb módosítása, és ennek 1941. november elején történt belügyminiszteri jóváhagyása hozta el, amely szerint cserkész csak „krisztusi világnézetű" lehet.[32]

Az egyre nyíltabban érvényesülő antiszemita törekvésekre az 1930-as évek közepétől a zsidó cserkészvezetők igyekeztek szervezetileg is reagálni. Vidor Pál, a budai hitközség az évben diplomázott rabbija[33] 1934-ben elkészítette a cserkészpróbák izraelita vallási ismereteinek összefoglalását, amely azonban nem válhatott a hivatalos Kiképzési Szabályzat részévé.[34] 1935-ban megalakult a Zsidó Cserkészek Országos Nagybizottsága a csapatok tevékenységének koordinálására, a Cserkészszövetségen belül. Az egyre élesedő zsidóellenes cserkészmozgalmi közegben – időközben megjelent az első és második ún. zsidótörvény is – a zsidó cserkészvezetők rendszeresen tanácskozásokat folytattak a védekezés módjáról, végül 1940 elején kísérletet tettek egy önálló szervezet létrehozására Magyar Zsidó Ifjúsági Őrszem Szövetség elnevezéssel, sikertelenül.[35] 1941 novemberére a Magyar Cserkészszövetség eltávolította soraiból a zsidó cserkészeket.

Munkaközösség" vezetőjével (921. sz. „Dr. Venetianer Lajos" Cserkészcsapat Bakony-falkája, Újpest), CSKL Ámosz, 100. doboz.

[32] Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio,* 2019/2. 127–148. és Gergely, 1989. 214–218, 221–228, 306–321. A módosított alapszabályban elfogadott mondat: „A szövetség krisztusi világnézetű és magyar nemzeti alapon áll." L. Svéd László: „Légy résen!" *Remény,* 2002. 1. https://remeny.org/remeny/2002-tavasz-5762-adar-niszan-ijjar-szivan/sved-laszlo-legy-resen/ (Letöltés ideje: 2021. március 31.)

[33] Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében).* A Függelékben: Kónya Judit: *A neológ (kongresszusi) rabbik irodalmi munkássága,* Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008. 48., 141. és 207.

[34] Az útmutatás a *Magyar–Zsidó Szemlé*ben adott ismertetéseket követően, szerzői kiadásban jelent meg: Vidor Pál: *A zsidó cserkész első próbája,* Budapest: 1938. Lásd ehhez: Gombocz, 2019. és Gergely, 1989. 309.

[35] Gergely, 1989. 218., 251., 308–315., 320–321.

A pécsi 615. sz. „Ámosz" csapat felszámolásáról részletekbe menő ismereteink vannak, a dokumentumok vallanak a zsidó cserkészparancsnokok utóvédharcairól is. A VII. cserkészkerület vezetői különösen erős ellenérzésekkel voltak a zsidó cserkészekkel szemben, szemléletmódjukban csatlakozva a Hárshegyi Őrsvezetők Köre néven szerveződő, radikális nemzetvédő és militáns irányú csoportosuláshoz, amely egyre erőteljesebben érvényesült az egész Szövetségben. Az 1936-os Alapszabály 8.§. 7. pontjának érvényesítése a „zsidókérdés megoldása" érdekében akadozott egyes helyi vezetők, iskolaigazgatók ellenállása miatt. A pécsi „keresztény" cserkészvezetők ebben a helyzetben kérelemmel fordultak az Országos Intéző Bizottsághoz:

> „Mozgalmunk, mely születése pillanatától kezdve a krisztusi életformában és a nemzetibb, népibb magyarságban állította elénk a magyar cserkészideált, befogadott magába egy mindezekkel ellentétben álló tömeget. Nyíltan és kereken: a zsidóságra gondolunk. […] Ma látjuk elkövetkezettnek a pillanatot, amikor eszméinkkel és céljainkkal mindenképpen ellentétes zsidóságot sorainkból önként ki kell rekesztenünk."[36]

A Szövetség tehát – követelték – a legrövidebb időn belül oszlassa fel a zsidó cserkészcsapatokat, és utasítsa a parancsnokokat a zsidó cserkészek azonnali elbocsátására. A Szövetség támogatta a pécsiek törekvéseit.[37]

Az 1940. december 15-ei rendkívüli szövetségi gyűlés napján Polgár Géza levélben tájékoztatta az eseményekről a zsidó cserkészparancsnokokat, írt arról a szándékáról, hogy1941. január 19-ére összehívja a zsidó csapatok munkaközösségének országos intéző bizottságát, ahol a pécsiek képviselője Szalai István lesz.[38] December 30-án a fővárosi csapatok parancsnokai a „Jókai" cserkészcsapat otthonában tanácskoztak, itt döntöttek egy háromtagú operatív bizottság létrehozásáról a szükségessé váló eljárások hatékonysága és gyorsasága érdekében. Ennek a bizottságnak a tagjai Polgár Géza, Szalai István és dr. Sommer László voltak.[39] 1941. február 24-én kelt levelében Polgár Géza arról számolt be, hogy a Cserkészszövetség új alapszabályait még nem küldték el a belügyminisztériumba, „így a mi

[36] Gergely, 1989. 307.

[37] Deménd y (Kleineisel) Miklós, az Országos Intézőbizottság tagja 1939-ben írta a VII. kerület vezető tisztjének: „Hivatalosan közöljük, hogy Szövetségünk semmi esetre sem tartja megengedhetőnek, hogy nem zsidó csapatban zsidó cserkészek legyenek. Ezért támogatja is a kerület vezetőségének olyan törekvését, hogy az ilyen csapatokból a zsidó cserkészeket eltávolítani igyekszik." L. Gergely, 1989. 309.

[38] A levél fotóját közli Gergely, 1989. 313.

[39] Dr. Sommer László az Újpesti Izraelita Hitközség 921. sz. „Dr. Venetianer Lajos" Cserkészcsapata, Polgár Géza a Pesti Izraelita Hitközség Fiúgimnáziuma 297. sz. „Dániel" (Báró Eötvös József) Cserkészcsapata, Szalai István a Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület (MIKÉFE) 310. sz. Jókai Mór Cserkészcsapata parancsnoka volt. L. Szegedi–Bányai–Vörös, 2019. 149–153.

kizárásunk leghamarabb április közepén lesz aktuális."[40] A Magyar Zsidó Ifjúsági Őrszem Szövetség vezetői, annak ellenére, hogy tudomásuk szerint a Cserkészszövetség Országos Intéző Bizottsága – Papp Antal korábbi támogató nyilatkozatával szemben – elutasító javaslattal terjesztette fel alapszabályaikat a kultuszminisztériumba, folytatták próbaszabályzatuk tervezetének tárgyalását, szeptemberre akadályversenyt terveztek, a tisztek igazolására bizottság kiküldését határozták el.[41]

A Szövetség a zsidó cserkészek igazolványait az 1941. évre már nem érvényesítette, és tiltotta a cserkész jelvények és egyenruha viselését. Mindez nem gátolta abban, hogy a zsidó cserkészcsapatoktól is követelje a rendszeres jelentésírást, tagdíjakat és a szolgálati út betartását. 1941. augusztus 26-i keltezéssel Krassói Ferenc kerületi ügyvezető elnökhelyettes sajátos hangvételű levelet küldött az „Ámosz" parancsnokának:

„Több ízben tudomásunkra jutott, hogy a volt 615. Ámosz cserkészcsapat tagjai egyenruhában és csoportosan kirándulnak a Mecsekbe.
Ezzel kapcsolatban a következőket közöljük a Tanító Úrral.

A Magyar Cserkészszövetség rendkívüli országos közgyűlése a Magyar Cserkészetet egyhangú akarattal keresztény mozgalomnak nyilvánította. Ezzel a zsidó cserkészcsapatok automatikusan megszűntek és tagjaik többé nem cserkészek, az egyenruhát nem viselhetik, és összejöveteleket nem tarthatnak. Nem találjuk időszerűnek azt, hogy erről a tárgyról hosszabban írjunk. […]"

Követelte tehát az egyenruha viselésének tiltását a csapatban, és a cserkészigazolványok beküldését a kerület hivatalos helyiségébe.

„Az ebben a levélben közölt intézkedésektől semmiképpen el nem térhetünk, éppen ezért kérjük, hogy teljes mértékben szíveskedjék teljesíteni, mert ellenkező esetben kénytelenek leszünk a rendelkezésünkre álló törvényes utat igénybe véve a rendőrséghez fordulni.

Kérjük Tanító Urat lássa be, hogy intézkedéseink a jogos önvédelmet szolgálják és láttassa be volt cserkészeivel, hogy amikor ezeket az intézkedéseket végrehajtják, utoljára teljesítik a hetedik cserkésztörvényt, és ezzel bebizonyítják azt, hogy a múltban szívük szerint hozzánk tartoztak. […]"[42]

[40] *Polgár Géza „Bizalmas" levelei Páhmer Mórnak, 1941. január 3. és 1941. február 24.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

[41] *Jegyzőkönyv a M.Zs.I.Ő.Sz. tanácsának 1941. június 10-ei üléséről.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

[42] *Krassói Ferenc hivatalos levele Páhmer Mórnak, 1941. augusztus 26.* CSKL Ámosz, 100. doboz. (A cserkésztörvény 7. pontja: „A cserkész feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmeskedik".) Krassói 1940-ben állítólag – a pécsi Új Dunántúl 1946. évi híradása szerint – így nyilatkozott: „Egyén nincs, csak magyar ifjúság, közös nemzeti érték van, amellyel foglalkozni kell. És van zsidóság. Elég sokat ártott már ahhoz, hogy végleg kiszoruljon a magyar

Páhmer Mór szeptember 2-án érkezett vissza nyári szabadságáról, a tanévnyitással kapcsolatos elfoglaltságaira hivatkozva haladékot kért a válaszadásra. Karczag Ferenc 4-én a budapesti csapatokkal való egyeztetés érdekében, tanácsért levélben fordult Szalai Istvánhoz, különösen az igazolványok dolgában várva útmutatást. Szalai önérzetes, de udvarias választ javasolt. Hangsúlyozta, hogy a szövetségi alapszabálymódosítás jogerőre emelkedéséig végezhetnek cserkészmunkát, az érvényes működési engedély védelmet nyújt a hatóságokkal szemben. Az igazolványokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy beszolgáltatásuk nehezen kényszeríthető, „mert bár az igazolvány a M.CS.SZ. tulajdona, de miután értéket nem képvisel, nem perelhető". Mindemellett értesítette a pécsieket, hogy az Őrszem Szövetség alapszabályait a belügyminiszter visszautasította.[43]

Páhmer Mór válasza a kerületi elnökségnek 1941. szeptember 11-én kelt:

> „Krassói Ferenc főtitkár úr augusztus 26-án kelt, hozzám intézett levelére válaszolva cserkésztisztelettel közlöm a következőket:
> 1./ [… az alapszabály módosítás tervezete] csak a m. kir. Belügyminiszter Úr jóváhagyásával lép életbe, amely azonban – tudomásom szerint – mind a mai napig meg nem történt. Erre való hivatkozással állapítom meg, hogy a magyar zsidó cserkészcsapatok a fentemlített közgyűlés után automatikusan meg nem szűntek, tagjaik […] cserkészek, és mint ilyenek összejöveteleket természetesen tarthatnak. Cserkészszerű magatartásunkból folyik, hogy érvényes igazolványok hiányában egyenruhát nem hordunk és kirándulásainkon nem hordtunk. Valamennyi az ezzel ellenkező állítást csapatom vezetőinek az 1. cserkésztörvény szellemében tett igazoló tanúsítása értelmében a leghatározottabban visszautasítom. […]
> 2./ A cserkészigazolványokra vonatkozólag közlöm, hogy azok[at] 1940. december 31. óta […] összegyűjtve titkárságunk őrzi. Az OIB 1941. január 18-án tartott ülésén hozott határozata értelmében az igazolványok – bár meg nem újíthatók – azok bevonására vonatkozó újabb határozatig a csapatok birtokában hagyandók. Mi ennek értelmében kívánunk eljárni és igazolványainkat az újabb OIB-utasítás kézhezvételekor azonnal vissza fogjuk szolgáltatni.
> 3./ […] azzal a jogunkkal, hogy az alapszabály jogerőre emelkedéséig végezhetünk cserkészmunkát, élni fogunk. Erre feljogosít a Magyar Cserkészszövetségtől kapott munkaengedélyünk, mely ma még a birtokunkban van és a hatóságokkal szemben védelmet nyújt.

közélet porondjáról minden téren. Idén (1940. február) a zsidótörvénnyel kapcsolatban minden VII. kerületi csapatból kinyomogatjuk [sic!] a zsidókat. Valamennyien egyetértünk abban, hogy Pécsett zsidócserkészcsapat [sic] létesítése felesleges és megengedhetetlen dolog …" MaDISz Hírek, *Új Dunántúl*, 1946. május 3. 5.

[43] *Szalai István levele a pécsi zsidó cserkészvezetőknek, 1941. szeptember 8.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

4./ Krassói főtitkár úr levelének arra a részére válaszolva, hogy most utoljára teljesítenénk akár a többi cserkésztörvényt, akár a 7-iket, csupán a következőket óhajtom megjegyezni:
Mi a cserkésztörvényeket sosem a szövetségi igazolás és az egyenruha függvényének tekintettük, hanem azok szellemében berendezett életünket az Istenünkkel, Hazánkkal és a minden rendű és rangú embertársainkkal szembeni kötelességteljesítés szolgálatába állítottuk. Ilyen értelmű legutolsó fogadalmunkat nem egy évre, hanem egész életünkre tettük. Ismerjük a cserkésztörvényt és azt a jövőben is mindenkor megtartjuk!
Jó munkát Nagymagyarországért!"[44]

A cserkészkerület válasza az „Ámosz" csapat vezetőinek levelére nem ismert. 1941. november 28-án Deméndy (Kleineisel) Miklós országos vezetőtiszt – a pécsi zsidó csapat levelét visszaküldve – tájékoztatta Krassói Ferencet, hogy a belügyminiszter a Cserkészszövetség alapszabályait jóváhagyta, az Országos Intéző Bizottság 1941. november 15-én kiadta a zsidó csapatok feloszlatására vonatkozó végrehajtási rendelkezéseket.

A 615. sz. „Ámosz" Cserkészcsapat 1941. december 7-én feloszlott, tagjai aláírásukkal nyilatkozatot tettek:

„Nyilatkozat!
Alulírott tudomásul veszem, hogy a mai naptól cserkész nem vagyok, és kijelentem, hogy a Magyar Cserkészszövetség alapszabályában foglalt, és a m. kir. Belügyminiszter által védettnek nyilvánított magyar cserkészegyenruhát, a cserkészjelvénnyel ellátott sapkát, a Hungária-jelvényes és cserkészgombos inget, valamint mindazokat a ruházati cikkeket és felszerelési tárgyakat, melyek a magyar Szent Koronával átfogott háromlevelű stilizált liliommal vannak ellátva, nem hordom, ruhámra cserkészjelvényt nem tűzök!"[45]

A csapat utolsó, 1941. évi 11. sz. parancsa:

„Jelszó: Lesz még egyszer ünnep a világon…
Szolgálat: a cserkészmunka újabb megindulásáig a csapat minden tagja szolgálatban van. Szolgálatvezető: cserkész lelkiismeretünk.
A csapat valamennyi tagjának a viszontlátásig kívánok jó munkát Nagy-Magyarországért!"

A csapat tagjainak Páhmer Mór parancsnok egy-egy emléklapot adott át:

„615. sz. „Ámosz" Cserkészcsapat Parancsnoksága.
'Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet …' EMLÉKÜL 'Fiúk! Fel a fejjel…' "

[44] *Páhmer Mór levele a Magyar Cserkészszövetség VII. Kerülete elnökségének, 1941. szeptember 11.* CSKL Ámosz, 100. doboz.
[45] *Nyilatkozat, 1941. december 7.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

615. sz. „Ámosz" Cserkészcsapat Parancsnoksága.

„Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet . . ."

„Fiuk! Fel a fejjel . . ."

EMLÉKÜL

Schreiber Sándor-nak

1939. június 15-től csapatunkban kifejtett eredményes cserkészmunkájáért.

Pécs, 1941. december 7.

CSAPATPARANCSNOK

5. kép: *Emléklap (1941)*
Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

A második idézet az „Ámosz" csapatindulójának részlete: „Üdv a jó barátnak, béke emberek, Fiúk, fel a fejjel, ne csüggedjetek! Egyek voltunk mindig, egyek maradunk, Mindnyájan az Isten fiai vagyunk! …" Az induló szövegét a csapat rajvezetője, Karczag Ferenc írta, a dallamot Mangold Rezső, pécsi zenetanár, a zsinagóga vegyeskarának karvezetője szerezte.[46]

A következő bő két év az illegális cserkészmunka időszakát jelentette az „Ámosz" életében. Őrsi keretekben, ritkán, óvatosan gyülekezve tudtak találkozni, a feloszlatás után először mintegy fél év múltán. A Sólyom őrs a Schreiber-féle fatelep egy kevéssé használt irodájában vagy egyik raktárában találkozott, viszonylagos rendszerességgel. A foglalkozások korlátozott lehetőségeit színesítették a mecseki kirándulások.

A német megszállást követően fájdalmasan megszaporodtak a cserkésztörvény 3. parancsa – „a cserkész ahol tud, segít" – teljesítésének lehetőségei. A fiúk segédkeztek a Tímár utcai izraelita Szeretetház öregjeinek kiköltöztetésében (az épületben a Gestapo rendezkedett be), és segédkeztek a zsidóktól kérlelhetetlen gyorsasággal elkobzott fényképezőgépek, rádiókészülékek és írógépek átvételében a hitközség Fürdő utcai irodájában, aztán május 8-ától segítettek az arra rászorulóknak a gettóba költözésben. A gettóban élénk cserkészmunka folyt (tábortüzek, a cserkészpróbák ismereteinek gyakorlása), az őrsökben itt már lányok is tevékenykedtek. Június 27-ére nagy ünnepélyt terveztek … Június 28-29-én a hatóságok felszámolták a pécsi gettót, lakóit átterelték a bevagonírozás előtti gyűjtőtáborba, a Lakits-laktanya istállóiba. A cserkészek most ebben a „költözésben" segítettek, majd néhány nap múlva a vasúti pályaudvarra űzött elesettek számára nyújtottak támaszt, vigaszt az utolsó pécsi órákban, mielőtt néhány kivétellel maguk is felszálltak a zsúfolt tehervagonokba.[47]

[46] Krassó, 2016. 93., 96.A „Fiúk, fel a fejjel …" motívum a Sík Sándor által írt cserkészinduló második versszakának kezdete. Az emléklap első idézete: Ésaiás Könyve 40.1. A teljes mondat: „Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet, így szól Istenetek!"

[47] Krassó, 2016. 97-99. A gettó, a gyűjtőtábor és a bevagonírozás eseményeihez egy 16 éves cserkész fiú szemszögéből l. Garai András Júda: *Az ördög vigyorgott a lángokból*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 2008. (második, javított kiadás), 15–20.

6. kép: *A Sólyom őrs (1941)*
Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

Az izraelita elemi iskola tantestületéből két, harminc év körüli, munkaszolgálatot teljesített férfi tért vissza a vészkorszak elmúltával – az egyikük Páhmer Mór volt –, a 112 tanuló közül senki. A 14 év alatti korosztályból csupán egy 11 éves fiú ikerpár maradt életben.[48] A cserkészek közül hét 18 év alatti fiú maradt életben, ketten a vonatok elindulásakor Pécsett maradhattak, négyen visszatértek a táborokból, egy fiú Budapesten élte túl a vészkorszakot.[49]

Újraalakulás – újra megszüntetés

A Magyar Cserkészszövetség – a cserkészet 1945. februártól kezdődő, budapesti újjászerveződését követően – 1945. november 11-én alakult újra. A cserkészmozgalom és az egyre inkább kommunisták által uralt baloldali ifjúságpolitika viszonya a kezdetektől konfliktusos volt, s ennek a küzdelemnek az eredménye a kibontakozó kommunista diktatúrában nem lehetett kétséges. Rajk László belügyminiszter 1946. július 20-án megjelent rendeletével feloszlatta a Cserkészszövetséget, rá két nappal megalakult a Haladószellemű Cserkészvezetők Munkaközössége kezdeményezésére a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége, amely egyre nyilvánvalóbb kommunista irányítással működött, és 1948. június 27-i tisztújító közgyűlésén kimondta az úttörőmozgalommal történő egyesülését. Az egyesülési folyamatot részletekbe menően bemutató P. Miklós Tamás értékelése szerint „... a hazai cserkészet a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének úttörőmozgalommal való 'egyesülését' kimondó, 1948. júniusi határozata után legális keretek között megszűnt működni." Idézi Kölley György országos kiscserkész-vezetőtiszt visszaemlékező kijelentését: „Mivel

[48] Somogyi Péter és Tamás történetéhez l. Krassó Sándor: Elfelejtettek játszani. Somogyi Péter és Tamás. In: Krassó, 2016. 177-179.; valamint: Anyám megmentette az életemet azzal, hogy átadott Mengelének. *Kibic Magazin* 2021. október 7. https://akibic.hu/2021/10/07/anyam-megmentette-az-eletemet-azzal-hogy-atadott-mengelenek (Letöltés ideje: 2021. október 10.)

[49] Krassó Sándor: Rekviem egy pécsi iskoláért. In: Krassó, 2016. 87–88. Az életben maradottakkal kapcsolatban köszönöm Krassó Sándor közlését.

a cserkészetet nem lehetett átalakítani, mivel a cserkészetből nem lett soha ateista, Istent és embert nem ismerő mozgalom, természetes, hogy halálra volt ítélve."[50]

Az idézett tanulmány találó megjegyzése szerint „amikor 1945–1948 között a cserkészet politikai élet-halál harcát vívta, az ifjú cserkészek csak ritkán találkoztak ennek helyi szinten megnyilvánuló hatásaival."[51] Az 1946 februárjában újjáalakult „Ámosz" mintegy két éves működéséről fennmaradt kevés dokumentum alátámasztja ezt a megállapítást. A következőkben Páhmer Mórnak a tanulmányom elején már idézett összefoglalásának vonatkozó részét közlöm:

> „A deportálásból a 18 éven aluli korosztályból mindössze 3 fiú tért vissza.[52] Tisztjeink közül heten maradtak életben, ezekhez csatlakozott még néhány Pestről idekerült, és néhány keresztény fiú. Így verődött össze 1946 februárjában egy 23 főnyi kis csapat. Dénes György cserkésztiszt vette kezébe a vezetést. A cserkészmunka előbb két, majd három őrsben nagy lendülettel megindult. A tisztek újabb jelentkezőkkel bővülve öregcserkész munkába fogtak. Június elején a Magy. Cserkészszövetségnek is bejelentettük, hogy a munkát újra megkezdtük, de a kerülettel, melynek élén változatlanul a reakciós vezetők álltak, nem álltunk szóba. Újoncaink még júniusban letették az újoncpróbát. A nyár elején a keleti Mecsekbe, a Hidas völgybe 2 hetes nagytáborba szállt a csapat. A kerületi ellenőrző tiszt 'Példás szellemű, kitűnően szervezett, mintaszerű tábor'-nak minősítette. A csapat létszáma most harmincon felüli. 3 őrs és egy öregcserkészcsoport működik."[53]

A zsidó identitású cserkészetnek a vészkorszak után, a veszteségek következtében szinte semmi lehetősége nem volt az újrakezdésre. Vidéken csupán Szegeden és Pécsett alakult újra cserkészcsapat.[54] A pécsi zsidó cserkészcsapat az 1941. decemberi kizárást követő szervezeti keretben, „Ámosz Zsidó Ifjúsági Kör" néven szerveződött újra, fenntartója az izraelita elemi iskola volt. Páhmer Mór

---

[50] P. Miklós Tamás: *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése" 1948-ban*. A Magyar Pedagógiai Társaság által a Fővárosi Pedagógiai Intézetben 2006. március 24-én rendezett konferenciára összeállított zárótanulmány rövidített, szerkesztett szövege. https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/magyar-cserkeszfiuk (Letöltés ideje: 2021. március 30.)

[51] P. Miklós, 2006. 1.

[52] Páhmer Mór itt téved, a Pécsről deportált és ide visszatért fiúk az adott korosztályból Somogyi Péter, Somogyi Tamás, Bricht Róbert és Garai András voltak. Rosenberg (Rutkai) Pál Budapesten élte túl a vészterhes időket, onnan jött vissza szülővárosába.

[53] *Melléklet a 2. sz. 8. pontjához.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok. Páhmer beszámolója dátum nélküli. A 2. sz. szövetségi körlevél pontokba szedett útmutatást adott a jelentések megírásához.

[54] Bányai Viktória – Gombocz Eszter: *Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után, 1945–1948*. http://real.mtak.hu/29673/1/banyaigomboczbpi_zsido_iskolak.pdf (Letöltés ideje: 2021. március 30.)

„körparancsnok"1946. február 17-én kelt 1. sz. felhívása a gyászról és a jövőbe vetett hitről szólt:

> „El akartak tiporni, az emberi értelem eredményeinek összes eszközével életünkre törtek, a halál ezer, fanatizmussal kiagyalt módján, és mi mégis élünk. Élünk, mert jogunk van az életre, és ennek a jognak érvényt akarunk szerezni."[55]

A cserkészmunka két őrsben (1. Hód-őrs, 2. Sirály-őrs), őrsönként hét taggal kezdődött, a tagok között már három lány is volt. A létszám márciusban a parancsnokkal együtt 20 főre növekedett, a tagok ekkor már három őrsbe szerveződtek (a 3. őrs leányőrs volt); nagyobb részük idősebb cserkészvezető volt, kisgyermek „közkatonák" fájdalmasan kevesen. Március végén kapcsolódott be a munkába a Pécsett jogi tanulmányait folytató Dénes György cserkész rajtiszt, parancsnokhelyettesi tisztségben.[56] Áprilistól az „Ámosz" már cserkészcsapatnak nevezte magát, vezetője ekkor 1947 végéig Dénes György lett, a csapat júniusban kérte felvételét az egy hónappal később megszűnő Magyar Cserkészszövetségbe. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége munkájába 1946 októberében kapcsolódtak be, a kései csatlakozás okai nem ismertek, nyilván az országos szerveződés visszásságaival vannak összefüggésben.[57]

A cserkészmunka a cserkészélet hétköznapjainak megfelelően zajlott: a tagok készültek a különböző próbákra, sportoltak, kirándultak, 1946 nyarán kéthetes táborban vettek részt a Keleti-Mecsekben lévő Hidas-völgyben. A csapatot 1947 márciusában igazolta az Országos Igazolóbizottság. Az 1947. év kiemelkedő eseményei voltak a csapat életében, hogy két társuk, Dénes György és Fehér György a franciaországi Moisson-ban szervezett jamboree-n, Krassó Sándor pedig a prágai világifjúsági találkozón vehettek részt. Júniusban jelen voltak 15 fővel a kerületi cserkészfogadalomtételen a Dóm téren. Az „Ámosz" júliusban a szegedi 598. sz. „Jósika Miklós" Cserkészcsapattal Mánfán kéthetes nagytábort rendezett, szeptemberben pedig részt vettek 9 fővel a kerületi cserkészjátékon.[58] Az év során a csapat elvesztette otthonát, Pécs város polgármestere a Fürdő utca 2. sz. alatti, két szobából és mellékhelyiségből álló lakást kiutalta a Hadirokkantak Hadiözvegyek Hadiárvák Nemzeti Szövetsége (HONSZ) részére, azzal a megokolással, hogy a csapat átköltözés alatt van. A parancsnok az indoklás valótlanságára hivatkozva

[55] *1. sz. Felhívás, 1946. február 17.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok.
[56] *8. sz. Felhívás, 1946. március 31.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok.
[57] *1. sz. Csapatparancs, 1946. október 20.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok.
[58] Krassó, 2018. *A cserkészcsapat rövid története az elmúlt évben*, 1948. január 20. és *Jelentés az 1947. évről*, CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok. *Mánfai Nagytábor 1947.* A tábor szervezésének és programjának dokumentációja, a Pécsi Zsidó Hitközség irattárában.

fellebbezett a Népjóléti Miniszterhez,[59] a minisztériumi választ nem ismerjük, vélhetően a cserkészet felszámolása miatt idővel okafogyottá vált.

A csapatparancsnok 1947. december közepétől ismét Páhmer Miklós volt, így az 1941. évhez hasonlóan 1948-ban is rá várt az „Ámosz" felszámolásának szomorú feladata; ennek részletei nem ismertek. Az 1947. év végén a csapat létszáma 32 fő volt: 16 1-8. osztályos cserkészjelölt, 11 5-8. osztályos és közép- ill. főiskolás cserkész, 5 cserkésztiszt, vallási megoszlás szerint 14 izraelita, 16 katolikus, 1 református és 1 unitárius vallású tag.[60] 1947 decemberében az addigi szervezeti beosztás mellett megszerveződött a „Zerge" őrs, vezetője Sas (Schlésinger) Sándor, hét fős tagságában volt Krassó (Schreiber) Sándor is.[61]

Egy budapesti visszaemlékezőnek Bányai Viktória által idézett szavai bizonyosan érvényesek a túlélőkből és ide került árvákból, félárvákból lett pécsi zsidó cserkészekre is:

> „A Csapat egy baráti közösséget, mondhatnám: családot jelentett, az őrsi társak hasonlóan élő és gondolkozó testvéreket, a vezető kicsit szülőpótlékot."[62]

A pécsi 615. sz. „Ámosz" Cserkészcsapat történetét Krassó Sándor szavaival zárom:[63]

> „A magyar (és ezen belül a pécsi) cserkészcsapatok jelentős része négy és fél évtizedes idegen [szovjet] megszállást követően újjáalakult. Tagjaik nemzedékről nemzedékre egymást követő sora őrizheti a hagyományokat. A 615-ös Ámosz csapat azonban nem alakulhat újjá, következésképpen nem adható tovább szellemisége. Nincs kinek."

---

[59] PZSHi. 47. d. G610/1947. (1947. augusztus 13.) A fellebbezés indoklása: „A lakáshivatal ezen megokolása téves. A tényállás az, hogy csapatunk otthonhelyiségét sem a múltban, sem jelenleg elhagyni nem szándékozott, már csak azért sem, mert a fenntartó testületünktől, a pécsi Izraelita Hitközségtől a helyiséget díjmentesen kapjuk, és mivel a csapat legnagyobb része deportálásban szüleiket és családi otthonukat vesztett fiúkból és bányászgyermekekből áll, megfelelő anyagiak hiányában módjában sem állna másik otthonhelyiséget bérelnie." (1947. augusztus 22.)

[60] *Jelentés az 1947. évről, 1947. január 30.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok

[61] *Csapatparancs, 1947. december 21.* Rutkai Pál parancsnokhelyettes. CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok

[62] Bányai Viktória: Zsidó iskolák és gyermekintézmények a Holokauszt után – Pécs példája. In: *Schweitzer József emlékezete. A halálának első évfordulóján rendezett tudományos konferencia köszöntőbeszédei és előadásai*, Budapest: MAZSIHISZ, 2016. 111–124.

[63] Krassó, 2016. 103.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FORRÁSOK:

A 10. sz. P.Á.R. „gróf Széchenyi István" Cserkészcsapat története. https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/tortenetunk/

A cserkészek erdélyi gyűjtése. *Pécsi Napló*, 1940. december 8. 7.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 81. doboz, Kérelem a Vázsonyi Vilmos kiscserkészcsapat megalakításáról, 1936. június 30.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 81. doboz, Évi jelentés az 1936/37. évről, 1938. március 4.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 81. doboz, 615. sz. Ámosz cs. cs. 1. sz. parancs, 1939. december 10.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Polgár Géza „Bizalmas" levelei Páhmer Mórnak, 1941. január 3. és 1941. február 24.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában 100. doboz, Páhmer Mór csapatparancsnok és Lukács Sándor Miklós cs. titkár levele „A Magyar Cserkészszövetség VII. Kerületi Tekintetes Elnöksége" részére, 1941. február 26.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Páhmer Mór levele Polgár Gézának, 1941. február 27.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Jegyzőkönyv a M.Zs.I.Ő.Sz. tanácsának 1941. június 10-ei üléséről

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Krassói Ferenc hivatalos levele Páhmer Mórnak, 1941. augusztus 26.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Szalai István levele a pécsi zsidó cserkészvezetőknek, 1941. szeptember 8.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Páhmer Mór levele a Magyar Cserkészszövetség VII. Kerülete elnökségének, 1941. szeptember 11.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, A 615. sz. „Ámosz" cserkészcsapat Parancsnoksága, 1. sz. parancs, Melléklet: Csapatbeosztás (1941-42), 1941. szeptember 19.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz,Páhmer Mór levele Szalai Istvánnak, 1941. november 4.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, Melléklet a 2. sz. 8. pontjához, n. d. (1946)
Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, 1. sz. Felhívás, 1946. február 17.
Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, 8. sz. Felhívás, 1946. március 31.
Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, 1. sz. Csapatparancs, 1946. október 20.
Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, Csapatparancs, 1947. december 21.
Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, Jelentés az 1947. évről, 1948. január 20.
Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, A cserkészcsapat rövid története az elmúlt évben, 1948. január 20.
Erdélyért. *Dunántúl*, 1940. szeptember 22. 4.
Fogadalomújító cserkészünnepély. *Pécsi Napló*, 1940. április 28. 7.
MaDISz Hírek, *Új Dunántúl*, 1946. május 3. 5.
Mánfai Nagytábor 1947. A Pécsi Zsidó Hitközség irattárában.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 29. doboz, 252/1932. *A hitközségi elnök levele a Magyar Cionista Szövetség Pécsi Csoportja elnökségének*, 1932. december 4.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 38. doboz, 126/1937. *A pécsi izraelita hitközség iskolaszékének jelentése az 1936. évről*, 1937. március 18.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 41. doboz 51/1939. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola jelentése az 1938. évről*, 1939. március 9.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 103/1940. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele a Pécsi Püspöki Uradalom jószágigazgatójának*, 1940. március 21.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 146/1940, *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele a Pécsi Izraelita Szeretetház vezetőségének*, 1940. május 19.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 147/1940. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele Gerstl József mohácsi izraelita iskolai tanítónak*, 1940. május 12.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 130/1943. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele Éry Emil „a Magyar Cserkészmozgalom Országos Parancsnokának"* és *Deménd Miklós országos helyettes parancsnok válaszlevele*, 1943. augusztus 4. és 1943. augusztus 28.
Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 134/1943. *Krausz Ottó Emléke* n. d.

Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 47. doboz G610/1947. *Véghatározat. H.O.N.Sz. részére iroda igénybevétele és kijelölése.* Pécs thj. város polgármesterétől, 47.821/1947.L.sz. 1947. augusztus 13.

Szapáry Lajos gróf a VI.-VII. cserkészkerület új elnöke. *Pécsi Napló*, 1936. március 5. 4.

Szeptember 29-én, vasárnap rendezte a pécsi cserkészkerület pécsi és baranyai csapatok részére őrsi akadályversenyét. *Dunántúl*, 1940. október 2. 4.

Vasárnap lesz a pécsi cserkészek fogadalomújító ünnepe. *Dunántúl,* 1940. április 28. 6.

Véget ért a cserkészek gyűjtése. *Dunántúl*, 1940. december 8. 9.

Vidor Pál: *A zsidó cserkész első próbája*, Budapest: 1938.

SZAKIRODALOM

Bányai Viktória: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. *Regio,* 2019/2. 66–85.

Bányai Viktória: Zsidó iskolák és gyermekintézmények a Holokauszt után – Pécs példája. In: *Schweitzer József emlékezete. A halálának első évfordulóján rendezett tudományos konferencia köszöntőbeszédei és előadásai*, Budapest: MAZSIHISZ, 2016. 111–124.

Bányai Viktória – Gombocz Eszter: *Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után, 1945–1948*. http://real.mtak.hu/29673/1/banyaigomboczbpi_zsido_iskolak.pdf

Feltárul a magyar zsidó cserkészet múltja. Kácsor Zsolt beszélgetése Bányai Viktóriával és Lénárt Andrással, Budapest, 2018. április 1. https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazsihisz-hirek/foltarul-a-magyar-zsido-cserkeszet-multja

Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008.

Garai András Júda: *Az ördög vigyorgott a lángokból*. Pécs: Jelenkor Kiadó (második, javított kiadás), 2008.

Gergely Ferenc: *A magyar cserkészet története. 1910–1948.* Budapest: Göncöl Kiadó, 1989.

Gombocz Eszter: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás építésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio,* 2019/2. 105–126.

Interjú Krassó Sándorral az „Ámosz" cserkészcsapatról. Készítette: Vörös Kata – Szegedi Bálint, Pécs, 2018. Kézirat, magángyűjteményben, 2018.

Kónya Judit: A neológ (kongresszusi) rabbik irodalmi munkássága. In: Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008. 138–212.

Krassó Sándor: Rekviem egy pécsi iskoláért. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó, 2016. 87–88.

Krassó Sándor: Cserkészek a vészkorszakban. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó, 2016. 88–104.

Krassó Sándor: Elfelejtettek játszani. Somogyi Péter és Tamás. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs, Pro Pannónia Kiadó, 2016. 177–179.

Lénárt András: Közelítések a zsidó cserkészet magyarországi történetéhez. In: Tabajdi Gábor – Szigeti László (szerk.): *Magyar Cserkészélet (1910–1948)*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 2020. 72–79. https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2020-10/tabajdi-szigeti-magyar-cserkeszelet-1910-1948.pdf

P. Miklós Tamás: *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése" 1948-ban*. A Magyar Pedagógiai Társaság által a Fővárosi Pedagógiai Intézetben 2006. március 24-én rendezett konferenciára összeállított zárótanulmány rövidített, szerkesztett szövege. https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/magyar-cserkeszfiuk

Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio,* 2019/2. 149–153.

Svéd László: „Légy résen!" *Remény,* 2002. 1.

Vörös István Károly: *Dr. Pfeiffer Izsák, magyar rabbi*, előadás a pécsi zsinagóga felszentelésének 150. évfordulóján (2019. július 22.), Kézirat, magángyűjteményben, 2019.

Vörös István Károly (szerk.): *„… házam imádság házának hivatik minden népek számára!" A Pécsi Izraelita Hitközség dokumentumok tükrében (1837–1950)*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2016. 238–245.

Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio,* 2019/2. 127–148.